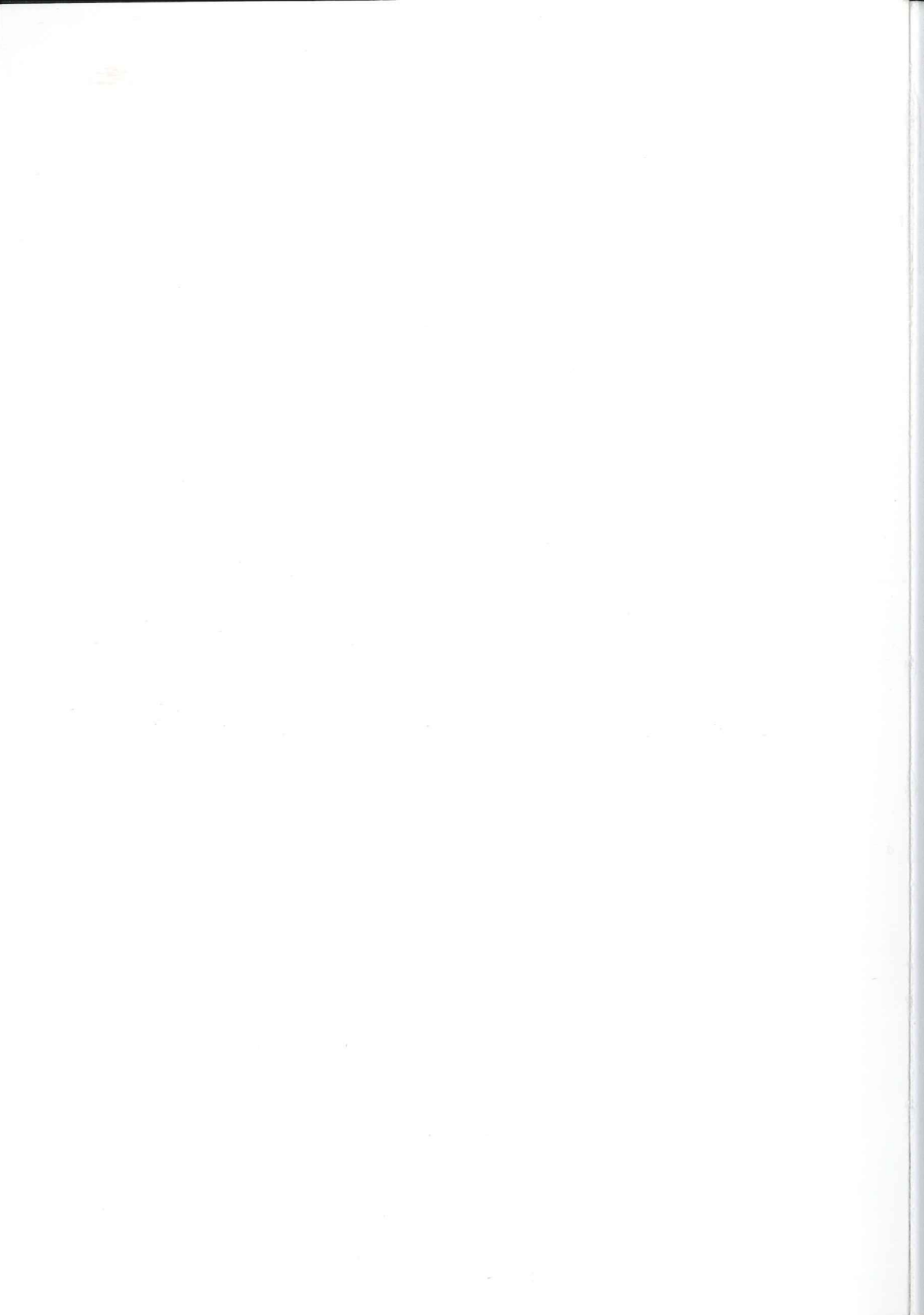

Centar za slobodne izbore i demokratiju

**OKO
IZBORA
2**

**Izveštaj sa predsedničkih
izbora u Srbiji
(decembar 1997)**

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE
I DEMOKRATIJU

Kralja Milutina 21
11000 Beograd

Tel./Fax: 011/3342-762, 3342-771

3343-553, 3235-436

e-mail: cesid@cesid.org.yu

<http://www.cesid.org.yu>

OKO IZBORA 2

Izveštaj sa predsedničkih izbora u Srbiji
(decembar 1997)

– REPRINT IZDANJE –

Izdavač

CENTAR ZA SLOBODNE IZBORE I DEMOKRATIJU

Urednik

Dr Slobodanka Nedović

Štampa

DOSIJE, Beograd

Tiraž

600 primeraka

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд
342.849.2(497.11)"1997"

OKO izbora 2 : izveštaj sa predsedničkih izbora u Srbiji :
(decembar 1997) / [priredio] Centar za slobodne izbore i
demokratiju ; [urednik Slobodanka Nedović]. – [Reprint izd.].
– Beograd : Centar za slobodne izbore i demokratiju, 2000
(Beograd : Dosije). – 114 str. ; 23 cm

Tiraž 600. – Str. 7–8: Predgovor / Slobodanka Nedović

1. Недовић, Слободанка

2. Центар за слободне изборе и демократију (Београд)
659.4:342.8(497.11)"1997" 32.019.5:342.8(497.11)"1997"

a) Избори – Србија – 1997

b) Јавно мњење – Избори – Србија – 1997

c) Изборна кампања – Србија – 1997

ID=83508236

Centar za slobodne izbore i demokratiju

**OKO
IZBORA
2**

**Izveštaj sa predsedničkih
izbora u Srbiji
(decembar 1997)**

Izvršni direktor CeSID-a

Dr Slobodanka Nedović

Upravni odbor CeSID-a

Marko Blagojević

Aleksandar Bratković

Danko Ćosić

Miloš Todorović

Dr Dragica Vujadinović

Savet CeSID-a

Dr Radovan Bigović

Branislav Čanak (UGS „Nezavisnost”)

Dr Mijat Damjanović

Vladan Gajić

Dr Vladimir Goati

Dr Lav Ivanović

Nikola Kusovac

Dr Zoran Lučić

Stojmir Matejić (Nezavisno udruženje penzionera Srbije)

Dr Vojislav Milovanović

Dr Marijana Pajvančić

Dr Jelica Petrović

Dr Dejan Popović

Dr Dragoljub Popović

Miroslav Todorović

Dr Zoran Tomić

Dr Vučina Vasović

Dr Duško Vranješ

Posebnu zahvalnost iskazujemo
Nacionalnom demokratskom institutu (Vašington, SAD)
koji je svojim bogatim iskustvom
u oblasti domaćeg posmatranja izbora, podržao i pomogao
početne napore Centra za slobodne izbore i demokratiju

SADRŽAJ

Predgovor	7
Iz predgovora prvom Izveštaju CeSID-a	9
PRAVNI PROPISI O PREDSEDNIČKIM IZBORIMA	11
1. Pravni izvori	11
2. Ustav o izboru i prestanku mandata predsednika Republike	11
3. Zakon o izboru predsednika Republike	17
PRILOG: Oспорavanje ustavnosti člana 3 Zakona o izboru predsednika Republike	28
1. Predmet osporavanja ustavnosti	28
2. Argumentacija za i protiv konkretnih odluka ustavnih sudova	29
ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORNOJ PREDSEDNIČKOJ KAMPANJI U SRBIJI	35
Politika	36
Večernje novosti	41
Naša Borba	43
Blic	47
Radio televizija Srbije	50
RTS 1	50
RTS 2	55
NTV Studio B	60
Zaključak	64
POSMATRANJE IZBORA	67
Priprema CeSID-a za posmatranje izbora	67
1. Medijska kampanja	67

2. Ovlašćenje za posmatranje izbora (prepiska CeSID-a sa Republičkom izbornom komisijom)	74
3. Okupljanje dobrovoljaca i njihova obuka za posmatranje izbora	80
KOMENTAR ZVANIČNIH IZBORNIH REZULTATA	93
Predsednički izbori u Srbiji održani u septembru i decembru 1997. godine	93
Aktivnosti CeSID-a	104
OCENA I ZAKLJUČAK	109
1. Privilegovan položaj vladajuće stranke (koalicije)	109
2. Zakonski uslovi predsedničkih izbora	109
3. Mediji	111
4. Birački spiskovi	111
5. Postupak glasanja	112
6. Domaći posmatrači	112
7. Komentar zvaničnih rezultata izbora	112

Predgovor

Centar za slobodne izbore i demokratiju javnosti nudi svoj novi, drugi po redu izveštaj o održanim izborima u Srbiji, u okolnostima koje su se, istina, promenile, ali i – nisu. Promenile su se, naime, okolnosti koje se tiču CeSID-a i ostalih činilaca koji imaju uticaja na izbore u Srbiji, ali ne i okolnosti koje prevashodno utiču na rad i odluke Republičke izborne komisije. CeSID je, naime, u periodu između izbora uspeo da u srbijanskoj, pa i svetskoj javnosti postane prepoznatljiv i da, kao takav, stekne i ugled i podršku. Neuobičajeno bogat *press-clipping* to i potvrđuje, jer je CeSID u pomenutom periodu obezbedio preko stotinu naslova u domaćoj i inostranoj štampi, desetine učešća u radio i TV emisijama, kao i ogroman broj navođenja i pominjanja u medijima. CeSID je otpočetka nastojao da se javnosti predstavi kao nevladina, nestranačka, neprofitna organizacija sa jasno definisanim ciljevima i sa precizno definisanom oblašću delovanja. Strategija transparentnosti i usmerenosti na ograničen krug pitanja učinila je da CeSID, u svojoj oblasti, za kratko vreme postane nezaobilazan kada su u pitanju teme vezane za izbore.

Značajna nova okolnost za CeSID jeste i ta da je misija OEBS-a u izveštaju o parlamentarnim i predsedničkim izborima u Srbiji, septembra–oktobra 1997. godine, CeSID ocenila kao organizaciju koja je „obučena, organizovana i spremna” da izvrši odgovornu građansku dužnost posmatranja izbora. Misija je iskazala zabrinutost zbog uskraćivanja mogućnosti domaćeg posmatranja izbora i preporučila vlastima u Srbiji da preduzmu sve potrebne mere kako bi se omogućilo učešće domaćih posmatrača na izborima u Srbiji.

Sve je to dalo novu nadu da će Republička izborna komisija ovaj put pozitivno odgovoriti na našu prijavu. To se, ipak, nije dogodilo. Promena je, međutim, bila upadljiva u odnosu biračkih odbora prema posmatračima CeSID-a. Mnogi su članovi biračkih odbora znali za delatnost CeSID-a, neki je čak i pozdravili s komentarem kako je i bilo vreme da se i „naši ljudi, a ne samo stranci” pozabave posmatranjem izbora. Bilo je i onih, ekstremnih, koji su – poput policajca koji je „sprovodio” ekipu CeSID-a koja je radila video reportažu o izborima, a čija se delatnost nije dopala jednom biračkom odboru u okolini Beograda, pa je MUP intervenisao na poziv odbora – smatrali su da „i treba sami da se organizujemo, a ne da nam dolaze ti stranci iz OEBS-a, kao da je njih briga!”

Izveštaj koji nudimo javnosti je rezultat entuzijazma, nesebičnog i prilježnog truda za „opšte dobro” ili *res publica*, kako su to zvali stari Latini.

Dobrovoljci CeSID-a su pokazali spremnost da po hladnom decembarskom vremenu, čak i ispred biračkih mesta, obave svoj deo posla. Neki su među njima bili unutar biračkih mesta, neki izvan, ali svi su dali sve od sebe da centralnoj kancelariji CeSID-a stignu verodostojni i relevantni podaci.

Ekspertski tim CeSID-a je svojim znanjem i stručnošću učestvovao u izradi konačnog Izveštaja. Prof. dr Marijana Pajvančić je obradila deo „Pravni propisi o predsedničkim izborima”, prof. dr Mirjana Todorović je rukovodila timom koji je pratio medije i uobličila konačni izveštaj, a prof. dr Zoran Lučić je uradio „Komentar zvaničnih izbornih rezultata”.

Ovaj put se pokazalo da su svi problemi na koje su ukazali autori Izveštaja izbledeli u odnosu na „argument brojki”, na cifre koje, poput otisaka prstiju, ostavljaju trajan trag o zlodelu. Naime, „uspeh” održanih izbora je obezbedilo 0,98% birača ili 70.813 glasova (toliko je „prebačen” minimum od 50% plus 1). Ako je verovati rezultatima Republičke izborne komisije na drugi krug izbora 21. decembra, izašle su i glasale stotine hiljada Albanaca na Kosovu. CeSID u to sumnja i stoga je uveren da izbori u decembru nisu bili legitimni, ali ni legalni.

dr Slobodanka Nedović
izvršni direktor CeSID-a

Iz predgovora prvom izveštaju CeSID-a

Ideja za formiranje Centra za slobodne izbore i demokratiju (CeSID) javila se iz očigledne i hitne potrebe da se izborima u Srbiji i SR Jugoslaviji pristupi objektivno i nepristrasno. Još od prvih višepartijskih izbora u Srbiji, uzajamno nepoverenje i optužbe političkih aktera ne prestaju. Naprotiv, izgleda da postaju sve teži i beskompromisniji. Vlast je, suočena sa zahtevima za poštovanje temeljnih principa vladavine prava i demokratije, pokazala rigidnost, netolerantnost i otpor, dok je opozicija neprestano koristila isto objašnjenje (ili opravdanje) svojih izbornih (ne)uspeha: „izborne mahinacije i krađa”.

Lokalni izbori održani novembra 1996. godine su jasno pokazali da se bez efikasne kontrole izbornog procesa stanje u zemlji može opasno približiti sukobu sa nesagledivim posledicama. Tek nakon tri odnosno četiri meseca građanskog i studentskog protesta i otvorenog pritiska međunarodne zajednice (Gonzalesov izveštaj), vlast u Srbiji je pristala da prizna autentične rezultate sa biračkih mesta i time pobeđu opozicije u gradovima širom Srbije.

Svesni stanja u zemlji i, istovremeno, neopterećeni ideološkim ili na drugi način partijski obeleženim opredeljenjima, osnivači CeSID-a su reagovali na potrebu senzibilisanja javnosti i okupljanja građana (za koje smo sigurni da čine većinu, makar i „tihu”), koji su, iznad svega, zainteresovani za poštovanje demokratskih pravila izborne procedure i vladavine prava. Naša je želja i namera da okupimo građane čiji se interes ne iskazuje pitanjem: „Ko pobeđuje na izborima?”, već pitanjem: „Je li izborna utakmica bila fer?” Ovo pitanje smatramo najvažnijim.

Želja je CeSID-ovih osnivača, članova i volontera, da se izgrade mostovi između političkih suparnika pridobijajući njihovu saglasnost oko temeljnih pravila ponašanja kao osnova za otvoreno i demokratsko društvo. Ova pravila ponašanja, budući opšta i bezlična, obezbeđuju da najbolji pobeđi, ma ko on bio. Ovo smatramo prihvatljivim za sve poštene i dobronamerne ljude bez predrasuda, bez obzira na njihovu stranačku pripadnost i naklonost. Želja je osnivača CeSID-a i ta da omogući građanima koji su izvan partijskog političkog života, a nisu *idiotes* u antičkom značenju reči, tj. nisu nezainteresovani za „javne stvari” i dobrobit društva, da u CeSID-u pronađu *locus* svoje aktivnosti, uzimajući aktivnu ulogu u oblikovanju naše zajedničke budućnosti.

Centar za slobodne izbore i demokratiju je nestranačka, nevladina i neprofitna organizacija ustanovljena avgusta 1997. godine. Osnovali su je građani, među kojima vodeći eksperti u oblasti izborne procedure, studenti članovi Pravnog odbora Studentskog protesta 1996–97, nastavnici Beogradskog i Novosadskog Univerziteta i istaknute javne ličnosti iz različitih oblasti. Od samog

osnivanja CeSID je ostvario izuzetno plodnu saradnju sa UGS *Nezavisnost*, Nezavisnim udruženjem penzionera Srbije i Studentskim parlamentom.

Cilj CeSID-a je da organizuje domaće posmatranje izbora i analizu izbornog postupka. Svoj cilj CeSID ostvaruje okupljanjem tima stručnjaka i dobrovoljaca koji prate izbore na biračkim mestima. Osnivači i članovi CeSID-a smatraju da je nedopustivo protivustavno stanje u kojem je mogućnost posmatranja izbora rezervisana isključivo za strane državljane, dok su domaći državljani diskriminirani, jer su lišeni te mogućnosti. Tim pre što za uključivanje domaćih posmatrača u postupak izbora postoji izričit zakonski osnov u čl. 36 Zakona o izboru narodnih poslanika, koji proklamuje da je rad organa za sprovođenje izbora javan. Pri tom, Zakon izričito zabranjuje prisustvo radu ovih organa samo kandidatima sa prihvaćenih i proglašanih lista. Nadalje, Jugoslaviju obavezuje čl. 8 Dokumenta sa Drugog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a (sada OEBS-a) iz Kopenhagena 1990. godine. Ovim dokumentom se izričito obavezuju zemlje učesnice da omoguće posmatranje izbora stranim i domaćim institucijama i organizacijama. Dakle, *isti pravni osnov* koji je omogućio posmatranje izbora od strane predstavnika OEBS-a i stranih država, tu mogućnost pruža i domaćim državljanima.

Cilj je Centra za slobodne izbore i demokratiju da javnost u Jugoslaviji, pre svega u Srbiji, informiše o „domaćem monitoringu”. Reč je o demokratskoj tekovini koja je institucionalizovana i primenjuje se u svim tzv. „novim” demokratijama, izuzev u Republici Hrvatskoj, gde je, kao i u Republici Srbiji, odbijena prijava organizacije domaćih posmatrača („GONG”). Ovo pravo nije uskraćeno ni građanima Crne Gore koji su ga i iskoristili preko Helsinškog komitete Crne Gore.

Cilj je, nadalje, i da se dobrovoljci obuče, kako bi se kompetentno uključili u postupak posmatranja izborne procedure. Želja je osnivača, članova i volontera CeSID-a da doprinesu uspostavljanju poverenja građana u demokratsku proceduru izbora, koja je ozbiljno narušena u događanjima vezanim za lokalne izbore u Srbiji 1996. godine. Nepristrasno, nestranačko i objektivno posmatranje izbora od strane građana sa parolom „Verujte samo svojim očima!”, bilo bi krupan doprinos u tom pravcu. Iznad svega, dugoročni cilj CeSID-a je da pomogne razvoju demokratije i ustanovljavanju vladavine prava u Srbiji i SR Jugoslaviji.

Centar za slobodne izbore i demokratiju ne odustaje od svojih ciljeva. U periodu koji nam neposredno predstoji odigraće se novi predsednički izbori u Srbiji. CeSID Vas poziva da nam se pridružite.

dr Slobodanka Nedović
izvršni direktor CeSID-a

PRAVNI PROPISI O PREDSEDNIČKIM IZBORIMA

1. Pravni izvori

Materiju predsedničkih izbora, pored Ustava Republike Srbije, uređuju još dva zakona (Zakon o izboru predsednika Republike i Zakon o izboru narodnih poslanika), kao i niz podzakonskih akata donetih od strane Republičke izborne komisije u okviru njenih ovlašćenja. Ovi propisi su međusobno neusklađeni. Boluju od pravnih praznina, neodređenosti, protivurečnosti i nelogičnosti.

Kako je u CeSID-ovom izveštaju sa parlamentarnih izbora (dr V. Rakić Vodinelić) ukazano na nedostatke od kojih pate pravni propisi koji uređuju parlamentarne izbore, a koji se shodno primenjuju i na predsedničke, to ovom prilikom izostavljamo iz analize propise koji uređuju parlamentarne izbore. Pažnja će biti usmerena na propise koji neposredno uređuju izbor predsednika Republike. To su u prvom redu Ustav Republike Srbije i Zakon o izboru predsednika Republike.

2. Ustav o izboru i prestanku mandata predsednika Republike

U Ustavu Republike Srbije uređeno je više pitanja u vezi sa predsedničkim izborima. Neka od njih neprecizno su uređena, u vezi sa drugima postoje pravne praznine. Među pitanjima koja uređuje Ustav su:

2.1 Osnovno pravilo izbora (član 86 stav 1) je pravilo neposrednosti izbora.

2.2 Način glasanja (član 86 stav 1). Glasanje je tajno.

Problem: Osnovno pravilo izbora i način glasanja nisu jedine relevantne odrednice izbora predsednika Republike. Ustavom nije utvrđeno ko su subjekti kojima pripada pravo da na „neposrednim izborima tajnim glasanjem” biraju predsednika Republike, niti je utvrđeno načelo opšteg i načelo jednakog biračkog prava.

2.3 Dužina trajanja mandata (član 86 stav 2) je utvrđena na pet godina.

Problem: Ni Ustav ni Zakon o izboru predsednika Republike ne sadrže norme kojima se precizno utvrđuje momenat od koga počinje teći predsednički mandat od pet godina, što povlači i neizvesnost u odnosu na momenat prestanka mandata.

2.4 Broj mogućih izbora istoga lica za predsednika Republike (član 86 stav 3). Ustavna odredba o broju mogućih izbora jednog istog lica za predsednika Republike je nedvosmislena. Jedno isto lica može biti birano za predsednika Republike najviše dva puta.

Problem: Iako nedvosmisleno isključuje mogućnost trećeg izbora, u javnosti je bilo izneto mišljenje da je moguć i treći izbor, ukoliko mandat predsednika Republike nije trajao punih pet godina, već kraće. O ovom mišljenju vođena je i polemika.

2.5 Razlozi za prestanak mandata pre isteka vremena na koje je biran predsednik Republike (član 87 stav 1). Pored isteka vremena na koje je biran predsednik Republike Ustav izričito navodi još samo dva razloga za prestanak mandata. To su: ostavka i opoziv.

Problem: Raspisivanju predsedničkih izbora septembra 1997. godine nije predhodilo podnošenje ostavke, niti je predsednik Republike bio opozvan i najzad nije istekao ni period od 5 godina na koliko je izabran predsednik Republike. Na situaciju koja je postojala u momentu raspisivanja predsedničkih izbora mogla bi biti primenjana dva ustavna pravila. Prvo, (član 86 stav 8) koje isključuje mogućnost da predsednik Republike istovremeno sa predsedničkim poslovima obavlja bilo koju drugu javnu funkciju ili profesionalnu delatnost. Istovremeno obavljanje funkcija predsednika SRJ i predsednika Republike Srbije je, dakle, isključeno, ali nije izričito propisano kao razlog za prestanak mandata. Drugo, (član 87 stav 6) prema kome predsednik Republike zamenjuje predsednik Narodne skupštine „ako je predsednik Republike iz bilo kog razloga privremeno sprečen da vrši svoju funkciju”.

ZAKLJUČAK: U momentu raspisivanja predsedničkih izbora mandat predsednika Republike nije prestao.

2.6 Momenat u kome prestaje mandat predsednika Republike (članovi 86 i 87). U zavisnosti od razloga zbog kojih prestaje mandat predsednika Republike, moguće je razlikovati četiri situacije:

Prva je istek vremena od 5 godina, na koje je biran predsednik Republike.

Problem: U ovom slučaju može se postaviti pitanje od kog momenta započinje da teče mandat novoizabranog predsednika Republike, jer Ustav nije izričito utvrdio momenat u kome mandat započinje. Postoje četiri mogućnosti kako odrediti momenat započinjanja mandata:

- mandat započinje od momenta saopštavanja konačnih oficijelnih rezultata predsedničkih izbora;
- mandat započinje u momentu izdavanja uverenja o izboru predsednika Republike od strane Republičke izborne komisije;
- mandat započinje od momenta objavljivanja oficijelnih rezultata predsedničkih izbora u službenom glasilu;
- mandat započinje u momentu stupanja na dužnost predsednika Republike, kojom prilikom predsednik Republike polaže zakletvu (član 80 stav 5).

Iako ni Ustav ni Zakon o izboru predsednika Republike ne sadrže izričitu odredbu o momentu započinjanja predsedničkog mandata, ustavna norma o stupanju na dužnost govorila bi u prilog zaključku da se taj momenat može smatrati i momentom u kome mandat započinje. Ukoliko se prihvati ovakvo stanovište još uvek nisu razrešena sva relevantna pitanja vezana za momenat započinjanja mandata predsednika Republike. U toj se situaciji, naime, može postaviti pitanje kako će se postupiti u slučaju, koji se u praksi predsedničkih izbora može dogoditi, da u vreme u kome predsednik Republike treba da stupajući na dužnost položi zakletvu pred Narodnom skupštinom, Narodna skupština nije u redovnom zasedanju. Imajući u vidu da je momenat stupanja na dužnost, vezan uz polaganje zakletve pred Narodnom skupštinom, taj se čin ne bi mogao obaviti, pa shodno tome ni mandat predsednika Republike ne bi mogao započeti, sve dok se Narodna skupština ne sastane u redovno zasedanje. Od momenta izbora, do momenta saziva Narodne skupštine u redovno zasedanje može proći nekoliko meseci. Pored toga, postojala bi i mogućnost da se Narodna skupština sazove u vanredno zasedanje, kako bi predsednik Republike mogao položiti zakletvu pred Narodnom skupštinom i stupiti na dužnost. Kako je inicijativa za sazivanje Narodne skupštine u rukama Vlade i narodnih poslanika, to bi oni bili u prilici da koristeći se svojim ustavnim ovlašćenjem, ili izbegavajući da ga koriste, odlažu stupanje

predsednika Republike na dužnost, a time i momenat započinjanja njegovog mandata.

Druga situacija postoji u slučaju kada mandat prestaje ostavkom predsednika Republike (član 87 stav 3). Ustavna odredba o momentu prestanka mandata predsednika Republike, u slučaju podnošenja ostavke je nedvosmišlena i jasna. Prema toj odredbi mandat predsednika Republike prestaje danom podnošenja ostavke.

Treća, situacija u kojoj mandat predsednika Republike prestaje opozivom.

Problem: Ni Ustav ni Zakon o izboru predsednika Republike ne preciziraju momenat prestanka mandata u situaciji u kojoj mandat prestaje usled opoziva predsednika Republike.

Četvrta, ako mandat prestaje usled nespojivosti funkcija.

Problem: Ukoliko bi se kao četvrti razlog prestanka mandata predsednika Republike uzela nespojivost istovremenog obavljanja neke druge javne ili profesionalne delatnosti neizvesno je kada mandat prestaje u tom slučaju (npr: izborom na neku drugu funkciju, stupanjem na dužnost, zapošljavanjem i dr.). Pored toga, postavlja se i pitanje ko je ovlašćen da konstatuje prestanak mandata predsednika Republike u ovom slučaju.

ZAKLJUČAK: Postoje brojne pravne praznine u vezi sa utvrđivanjem momenta u kome prestaje mandat predsednika Republike.

2.7 Ustavom su utvrđeni rokovi u kojima se, u slučajevima prestanka mandata predsednika Republike moraju održati izbori za predsednika Republike (član 87 stav 4).

Problem: I u vezi sa ovim pitanjem postoji više pravnih praznina. Zavisno od razloga prestanka mandata moguće je razlikovati dve situacije. Prva, u kojoj su propisani rokovi u kojima se moraju održati predsednički izbori, i druga, u kojoj ovo pitanje ostaje otvoreno. Razmotrićemo najpre slučajeve u kojima Ustav utvrđuje rokove, a potom slučajeve u kojima Ustav ne propisuje rokove za održavanje predsedničkih izbora.

- U zavisnosti od razloga za prestanak mandata predsednika Republike, moguće je izdvojiti dve situacije. Za obe, karakteristično je da Ustav izričito uređuje rok u kome se izbori moraju održati, ali ne i momenat u kome izbori moraju biti raspisani. Prvi slučaj je prestanak mandata predsednika Republike istekom vremena od 5 godina na koliko se bira predsednik Republike. Drugi, kada mandat predsednika Republike prestaje opozivom.

Kada mandat predsednika Republike prestaje istekom vremena na koje je izabran (član 86 stav 4) izbori se, saglasno izričitoj ustavnoj odredbi moraju održati najkasnije 30 dana pre isteka mandata.

Problem: Ustav ne određuje početak, već samo kraj roka u kome se moraju održati predsednički izbori. To može stvoriti problem u primeni imajući u vidu da nije precizno moguće ustanoviti kada mandat započinje, o čemu je napred bilo reči. Pored toga ovako formulisana norma dopušta mogućnost ekstenzivne interpretacije te se svaki momenat raspisivanja izbora, od momenta stupanja na dužnost pa sve do najkasnije 30 dana pre isteka mandata, može smatrati legalnim. Ovako široku eventualnu interpretaciju ustavne norme otklanja sistematsko tumačenje Ustava i njeno dovodenje u vezu sa izričitom ustavnom odredbom prema kojoj mandat predsednika traje 5 godina.

Kada mandat predsednika Republike prestaje podnošenjem ostavke (član 87 stavovi 3 i 5) izbori za predsednika Republike moraju se održati u roku od 60 dana od dana prestanka mandata. Kako u ovom slučaju Ustav precizno određuje da mandat prestaje danom podnošenja ostavke to je moguće i precizno odrediti rokove za održavanje predsedničkih izbora.

ZAKLJUČAK: Rokove u kojima se imaju raspisati predsednički izbori moguće je pouzdanije utvrditi u slučajevima kada mandat ističe protekom vremena od 5 godina i u slučaju kada mandat prestaje podnošenjem ostavke.

– Rokovi u kojima se moraju raspisati predsednički izbori su neprecizni u slučajevima kada mandat prestaje usled opoziva ili zbog nespojivosti funkcija.

U slučaju kada mandat prestaje opozivom ostaju dileme u pogledu rokova za raspisivanje izbora.

Problem: Kako momenat u kome mandat predsednika Republike prestaje opozivom nije preciziran ni u Ustavu ni u Zakonu o izboru predsednika Republike, to je u ovom slučaju rok u kome se moraju održati predsednički izbori ostao neodređen, jer nije poznat momenat u kome započinje da teče ustavom propisani rok od 60 dana u kome se moraju održati predsednički izbori u slučajevima kada mandat predsednika Republike prestaje pre isteka vremena na koje je izabran.

Pored već navedenih slučajeva, mandat predsednika Republike može prestati i kada nastupe okolnosti koje isključuju istovremeno obavljanje predsedničke funkcije i drugih javnih funkcija ili profesionalne delatnosti. Na

ovaj bi se slučaj moglo primeniti opšte pravilo prema kome „u slučaju prestanka mandata Predsednika Republike pre isteka vremena na koje je biran” predsednički izbori moraju biti održani u roku od 60 dana.

Problem: U ovom slučaju problem nastaje jer nije moguće ustanoviti momenat u kome prestaje mandat usled razloga nespojivosti funkcija predsednika Republike sa drugim javnim funkcijama ili profesionalnim delatnostima.

ZAKLJUČAK: Način na koji su određeni rokovi za raspisivanje predsedničkih izbora omogućuje različitu interpretaciju normi i na taj način unosi nesigurnost i neizvesnost u pogledu vremena raspisivanja predsedničkih izbora.

2.8 Duže trajanje mandata predsednika Republike (član 86 stav 6) moguće je u dva slučaja: neposredna ratna opasnost i ratno stanje. U oba slučaja se mandat predsednika Republike produžava. Vreme za koje je moguće produžiti mandat u ovakvim slučajevima određeno je Ustavom. Pri tom Ustav navodi dva merila: prvo, mandat se produžava za sve vreme dok traje neposredna ratna opasnost ili ratno stanje; drugo, mandat se produžava dok se ne stvore uslovi za izbor predsednika Republike.

Problem: Ovako formulisano ustavno pravilo o produženju mandata predsednika Republike otvara dva pitanja.

- Najpre problem koji može nastati ukoliko se dovedu u vezu ustavno pravilo o produženju mandata (član 86 stav 6) sa ustavnim ovlašćenjima predsednika Republike da, pod uslovom da Narodna skupština ne može da se sastane, a po pribavljenom mišljenju Vlade utvrđuje postojanje neposredne ratne opasnosti ili proglašava ratno stanje (član 83 stav 1 tačka 6). Dovedene u vezu, ove ustavne odredbe čine zamislivom situaciju u kojoj, koristeći se svojim ustavnim ovlašćenjima predsednik Republike može produžiti trajanje svog mandata.
- Ustavna norma prema kojoj se mandat produžava „dok se ne stvore uslovi za izbor predsednika Republike” (član 86 stav 6 *in fine*) je neodređena. Ona zahteva dodatnu interpretaciju u odnosu na više pitanja kao npr: u čijoj je nadležnosti da konstatuje da su stvoreni uslovi za izbor predsednika Republike; koji uslovi moraju biti ispunjeni da bi se moglo pristupiti izboru; da li se izboru može pristupiti i za vreme dok traje stanje neposredne ratne opasnosti odnosno rata ili tek nakon prestanka ovih okolnosti i sl.

2.9 Privremena sprečenost predsjednika Republike da obavlja svoje funkcije (član 87 stav 6) je situacija u kojoj je predsjednik Republike „iz bilo kog razloga privremeno sprečen da obavlja svoje funkcije”, u kom slučaju ga zamenjuje predsjednik Narodne skupštine.

Problem: Predsednik Narodne skupštine u tom slučaju istovremeno obavlja nadležnosti predsjednika Republike i nadležnosti predsjednika Narodne skupštine. Spoj ove dve funkcije (predsednik Narodne skupštine i predsednik Republike) u istoj ličnosti može stvoriti određene probleme, kao na primer: situacija u kojoj predsednik Narodne skupštine u ulozi zamenika predsjednika Republike raspisuje predsjedničke izbore; situacija u kojoj predsjednik Narodne skupštine u ulozi zamenika predsjednika Republike potpisuje ukaze o proglašenju zakona i sl. Pravni propisi ne predviđaju da u takvoj situaciji predsjednik Narodne skupštine, ovlašćenja koja ima u tom svojstvu, prenosi na nekoga od potpredsednika. Kako Narodna skupština ima više potpredsednika, i kako ne postoji izričita zabrana da se ovlašćenja predsjednika Narodne skupštine prenesu na nekoga od potpredsednika, za vreme dok predsjednik Narodne skupštine obavlja nadležnosti predsjednika Republike, to ne postoje smetnje da predsjednik Narodne skupštine vršenje ovih svojih ovlašćenja prenese na nekoga od potpredsednika za vreme dok zamenjuje predsjednika Republike i obavlja njegove nadležnosti.

ZAKLJUČAK: Ličnost koja istovremeno obavlja nadležnosti predsjednika Narodne skupštine i predsjednika Republike vršeci nadležnosti predsjednika Narodne skupštine raspisuje izbore za predsjednika Republike čije nadležnosti u tom trenutku obavlja.

3. Zakon o izboru predsjednika Republike

Izbor predsjednika Republike uređen je i posebnim zakonom. Zakon je donet 1990. godine, a menjan i dopunjavan 1992. godine. Zakon je kratak, sadrži svega nešto više od 20 članova. Analiza sadržaja ovog zakona pokazuje da brojna pitanja predsjedničkih izbora nisu uređena, ili izazivaju nedoumice jer su nejasna, neprecizna, protivurečna. Sledi kratak prikaz ovih pitanja.

3.1 Koja ovlašćenja je Ustav delegirao zakonodavcu u vezi sa uređivanjem predsjedničkih izbora.

Izričitom odredbom (član 87 stav 7) Ustav je na zakonodavca preneo ovlašćenje da zakonom uredi „postupak izbora i opoziva predsjednika Repu-

blike". Sadržaj ovlašćenja koje je preneto na zakonodavca uređen je precizno i nedvosmisleno. Ustav je zakonodavcu naložio da uredi **postupak**, dakle, pravila procedure koja se primenjuju na **izbor** predsednika Republike i na njegov **opoziv**. U pitanju su, dakle, dva postupka. Postupak izbora i postupak opoziva. Zakon kojim je trebalo urediti ovu materiju donet je neposredno nakon donošenja Ustava (objavljen je u istom broju *Službenog glasnika* u kome je objavljen i Ustav).

Koliko je Zakon odgovorio zadatku postavljenom u Ustavu? Ovo pitanje biće razmotreno s dva aspekta: prvi koji se odnosi na naziv zakona i drugi koji obuhvata sadržaj materije uređene ovim Zakonom.

3.2 Naziv zakona.

U odnosu na naziv Zakona postavljaju se dva pitanja. Najpre pitanje da li je naziv zakona, formalno posmatrano ostao u granicama ovlašćenja koja je Ustav preneo na zakonodavca. Potom pitanje da li sadržina zakona odgovara njegovom nazivu. Na oba postavljena pitanja odgovor je odrečan.

– Naziv Zakona je „Zakon o izboru predsednika Republike”. Ustav, međutim nije ovlastio zakonodavca da uredi izbor predsednika Republike, već samo postupak njegovog izbora. To je razumljivo jer je materijalno izborno pravo u predsedničkim izborima rezervisano za Ustav, dok su procesna pitanja izbora delegirana zakonodavcu da ih on uredi. Naziv zakona, dakle, izlazi iz Ustavom utvrđenog okvira. Ovakav naziv zakona implicira širi sadržaj zakona (izbor predsednika Republike) od sadržaja koji je Ustav rezervisao za zakonodavca (postupak izbora predsednika Republike).

– Zakon u nazivu ne navodi i opoziv predsednika Republike, iako je Ustav uređivanje postupka opoziva nedvosmisleno delegirao zakonodavcu da ga on uredi. Svojim nazivom, dakle, zakon ne obuhvata celinu materije koju je Ustav poverio zakonodavcu na uređivanje, niti naziv zakona izražava celinu materije koju je zakon uredio. Zakonom je naime uređen izbor i opoziv predsednika Republike, što se iz samog naziva zakona ne može zaključiti.

ZAKLJUČAK: Naziv zakona je neprecizan. Ustavni osnov za njegovo donošenje nalagao bi da Zakon o izboru predsednika Republike nosi naziv Zakon o postupku izbora i opoziva predsednika Republike.

3.3 Analiza sadržaja Zakona o izboru predsednika Republike

Predmet posebne pažnje, pri analizi Zakona biće ona zakonska rešenja koja ostavljaju otvorena pitanja, omogućavaju različite interpretacije, ukazuju na pravne praznine i sl.

Prvo, problem shodne primene Zakona o izboru narodnih poslanika na postupak izbora predsednika Republike.

Samo jednim članom (član 1) uređena je osnovna materija koju je Ustav prepustio zakonskom uređivanju. Prvi član Zakona upućuje na „shodnu primenu odredaba Zakona o izboru narodnih poslanika”. Ovakvo zakonsko rešenje otvara više pitanja:

- Prvo se odnosi na jezičku interpretaciju norme. Izbor i opoziv se, naime ne „obavljaju” na osnovu shodne primene Zakona o izboru narodnih poslanika (ZINP), već na osnovu Ustava. Kako je zakonodavac ovlašćen samo da uredi postupak izbora i opoziva, to bi ova norma morala glasiti „na postupak izbora i postupak opoziva predsednika Republike shodno se primenjuju pravila Zakona o izboru narodnih poslanika”.
- Drugo, ZINP ne uređuje postupak opoziva narodnih poslanika, jer institut opoziva narodnih poslanika ne postoji u ustavnom sistemu. Saglasno tome ZINP sadrži samo pravila postupka po kome se biraju narodni poslanici, te ne postoji mogućnost shodne primene pravila o postupku opoziva, jer ZINP uopšte ne sadrži pravila o postupku opoziva. Zakon o izboru predsednika Republike (član 13) sadrži odredbu prema kojoj se „postupak za opoziv sprovodi na način na koji se vrši izbor predsednika Republike”, što je samo upućujuća norma za shodnu primenu pravila postupka sadržanih u ZINP.
- Treće, ako je Ustavom izričito naloženo zakonodavcu da uredi postupak izbora i postupak opoziva predsednika Republike, postavlja se pitanje, da li je zakonodavac bio ovlašćen da kao osnovno rešenje u zakonu ustanovi načelo shodne primene ZINP, ili je ovo načelo moglo biti samo supsidijerno primenjeno u Zakonu.

ZAKLJUČAK: Zakon o izboru predsednika Republike nije uredio postupak izbora i opoziva, već je samo ustanovio pravilo o shodnoj primeni ZINP na postupak izbora i opoziva predsednika Republike. Pravilo shodne primene, kao osnovno pravilo Zakona može izazvati potrebu za interpretacijom, uvek zavisno od konkretne situacije ili konkretnog problema izborne procedure. To unosi neizvesnost u pravila izbornog postupka i postupka opoziva, stvara probleme u praktičnoj primeni i ne ganatuje da će se postupak izbora (opoziva) uvek odvijati na identičan način.

Drugo pitanje odnosi se na status i svojstva izbornog prava građana. Da li je u pitanju ustavno ili zakonsko pravo građana?

Članom 2 Zakona utvrđeni su uslovi pod kojima građani stiču pravo da biraju predsednika Republike. Pravna pravila sadržana u ovom članu uređuju materijalno izborno pravo građana propisivanjem uslova koji moraju biti ispunjeni da bi građanin stekao jedno subjektivno javno pravo – pravo da bira predsednika Republike. Sadržaj ove norme i njeno mesto u Zakonu povod su da se postavi nekoliko pitanja:

- Najpre pitanje da li je pravo građana da neposredno biraju predsednika Republike ustavno ili zakonsko pravo. Odgovor koji Ustav pruža na ovo pitanje (član 86 stav 1 i član 42) ostavlja nedoumice, posebno s obzirom na subjekte izbornog (biračkog) prava. Nedoumice postaju vidljive ako se uporede Ustavom utvrđeni uslovi za sticanje biračkog prava (građanin sa navršenih 18 godina) i dodatni uslovi koje utvrđuje zakon. Zakon o izboru predsednika Republike ustanovio je pored punoletstva još i sledeća tri uslova za sticanje aktivnog izbornog prava: državljanstvo (uslov koji za sticanje biračkog prava propisuje i ZINP); poslovna sposobnost (uslov koji ustanovljava i ZINP) i prebivalište na teritoriji Republike Srbije. Uslovi za sticanje izbornog prava građana određuju krug subjekata kojima pripada izborno pravo. Izborno pravo pripada grupi osnovnih individualnih prava građana, čije je bitno svojstvo neposredno ustavno jemstvo sadržaja prava, njihov individualni karakter i jednaki opšti uslovi pod kojima se to pravo stiče. Propisujući uslove za sticanje biračkog prava zakonodavac je zašao u domen ustavne materije. Na takvo postupanje zakonodavac nije ovlašćen u Ustavu, jer sadržaj prava građana da biraju predsednika Republike nije procesno već materijalno pitanje izbornog prava. Ustav je, nedvosmisleno, ovlastio zakonodavca da uredi pitanja izbornog postupka, ali mu nije delegirao i ovlašćenje da uredi sadržaj izbornog prava i na taj način odredi subjekte koji se ovim pravom mogu koristiti.

ZAKLJUČAK: Ustav je ovlastio zakonodavca da uredi kako se bira predsednik Republike, a ne ko ga bira. Kako je izborno pravo građana ustavno, a ne zakonsko pravo, to uslovi pod kojima se ovo pravo stiče i njegovu sadržinu uređuje Ustav. Ukoliko bi ova pitanja bila uređena zakonom, izborno pravo građana imalo bi status zakonskog, a ne ustavnog prava.

Treće, problem i pitanje da li su dopustive razlike između aktivnog i pasivnog izbornog prava u predsedničkim izborima u pogledu uslova propisanih za njihovo sticanje.

Članom 3 Zakona uređuju se uslovi za sticanje pasivnog biračkog prava za izbor predsednika Republike. Već nabrojanim uslovima pridodat je

još jedan. On na strani kandidata za predsednika Republike zahteva da ima prebivalište na teritoriji Republike u trajanju od najmanje godinu dana pre održavanja izbora. Uslovi za sticanje pasivnog biračkog prava strožiji su od uslova za sticanje aktivnog biračkog prava, što direktno protivureći članu 42 stav 1 Ustava koji ne poznaje bilo kakvu razliku između aktivnog i pasivnog biračkog prava kada je reč o uslovima pod kojima se ta prava stiču.

Ovo zakonsko rešenje bilo je predmet ocene ustavnosti u postupku pred Saveznim ustavnim sudom kao i pred Ustavnim sudom Republike Srbije. U posebnom prilogu ovom Izveštaju analiziraju se odluke ustavnih sudova u vezi sa ovim pitanjem.

ZAKLJUČAK: uslovi za sticanje aktivnog i pasivnog biračkog prava za izbor predsednika Republike su različiti, i utvrđeni su zakonom a ne Ustavom.

Četvrto, potpisi građana kao jedan od uslova koji je potrebno ispuniti za valjanost predsedničke kandidature.

Članom 3 stav 2 Zakona uređeno je pravo kandidovanja i uslovi koje je potrebno ispuniti za valjanost kandidature za predsednika Republike. Jedan od uslova je i potpis najmanje 10.000 građana koji imaju biračko pravo na predlog kandidature.

U vezi sa ovim uslovom u praksi predsedničkih izbora pojavio se problem kako utvrditi (kojim metodom i na koji način) autentičnost potpisa birača koji su podržali kandidaturu. Ovo pitanje je od značaja iz dva razloga:

- Prvi, imajući u vidu pravila ZINP koja se shodno primenjuju i na ovaj slučaj, jedan birač može podržati samo jednoga od kandidata. Ukoliko bi se potpis jednog istog birača našao na više kandidatura, to bi uticalo na ispravnost kandidature i moglo da dovede u pitanje kandidaturu.
- Drugi se odnosi na obezbeđivanje zaštite od eventualne zloupotrebe podataka o ličnosti (npr. ime i prezime, mesto stanovanja, zanimanje, matični broj i sl.), a koji postoje u brojnim evidencijama koje različite službe vode o građanima (npr. zdravstvena knjižica, zdravstveni karton, personalne evidencije zaposlenih i sl.) i falsifikovanja potpisa birača. Kako su podaci o biračima dostupni i drugim subjektima (npr. zdravstvena ustanova, ustanova u kojoj birač radi i sl.) to potpis birača i njegova autentičnost predstavljaju jedinu stvarnu garanciju da je birač podržao kandidaturu određenog kandidata. Otuda se postavlja tehničko, ali ne manje značajno, pitanje načina provere autentičnosti potpisa birača koji su podržali predlog kandidature. Takva provera moguća je putem računara, ali ona nije dovolj-

na jer može utvrditi samo da li je jedan isti birač podržao više lista, ali ne i autentičnost potpisa birača. Drugi mogući metod jesu veštačenja potpisa, ali ovaj metod, objektivno, zbog kratkoće vremena u kome se odvijaju izbori, nije moguće primeniti. U praksi nedavno održanih predsedničkih izbora, autentičnost potpisa proveravana je neposredno od strane organa unutrašnjih poslova, što je protivno izričitoj zakonskoj odredbi (član 2 stav 2) ZINP kojom se utvrđuje da „niko nema pravo da, po bilo kom osnovu, ... traži od građanina da se izjasni za koga je glasao ili zašto nije glasao”.

ZAKLJUČAK: Postoji tehnički problem koji se odnosi na način utvrđivanja autentičnosti potpisa koji birač daje određenom predsedničkom kandidatu podržavajući njegovu kandidaturu. Kako je određeni broj potpisa građana uslov bez kojeg kandidatura nije valjana, i kako jedan birač može podržati samo jednoga od kandidata, to nedostatak tehničkih pravila o načinu utvrđivanja autentičnosti potpisa birača može uticati na neregularnosti u postupku kandidovanja.

Peto, pitanje da li je celishodno rešenje prema kome predsednik Narodne skupštine koji zamenjuje predsednika Republike, donosi odluku o raspisivanju predsedničkih izbora.

Članom 4 Zakona utvrđena je nadležnost predsednika Narodne skupštine da raspisuje predsedničke izbore. Raspisivanje izbora jeste procesna radnja kojom započinje izborni postupak i počinju da teku rokovi za sprovođenje izbornih radnji. Sa tog stanovišta nije sporno da ova odredba ima mesta u Zakonu koji uređuje postupak izbora predsednika Republike. Sporna je, međutim, koncentracija svih, inače širokih, ovlašćenja predsednika Republike i ovlašćenja predsednika Narodne skupštine u istoj ličnosti, kao i mogućnost istovremenog, naizmeničnog i paralelnog vršenja ovih ovlašćenja od strane jedne ličnosti.

ZAKLJUČAK: U pravnom sistemu nema izričitih prepreka da predsednik Narodne skupštine, za vreme dok zamenjuje predsednika Republike, ovlašćenja koja vrši u svojstvu predsednika Narodne skupštine prenese na nekoga od potpredsednika, te da se na taj način otkloni sadašnja situacija u kojoj ličnost koja obavlja nadležnosti predsednika Republike donosi odluku o raspisivanju predsedničkih izbora.

Šesto, da li prilikom predsedničkih izbora izborne komisije izbornih jedinica imaju status organa za sprovođenje izbora i kakva su njihova ovlašćenja.

Članom 5 Zakona o izboru predsednika Republike ustanovljeno je pravilo da „u postupku izbora i opoziva predsednika Republike, sve poslove izborne komisije izborne jedinice obavlja Republička izborna komisija”. Ovim članom, je, dakle, propisan izuzetak u odnosu na shodnu primenu ZINP. Pravilo koje sadrži ovaj izuzetak, implicate upućuje na zaključak da je u predsedničkim izborima Republika Srbija jedna izborna jedinica. Na takav zaključak upućuju i neka već izneta pravila Zakona (npr. ono o prebivalištu predsedničkog kandidata na teritoriji Republike). Ako se od toga pođe tada su organi za sprovođenje predsedničkih izbora birački odbori na biračkim mestima i Republička izborna komisija.

U svim izborima održanim u periodu od 1990. godine, pa do poslednjih, održanih 7. decembra 1997. godine, predsednički i parlamentarni izbori odvijali su se istovremeno. To je bio razlog što su za svaki od proteklih izbora konstituisane izborne komisije izbornih jedinica, kao organi čija je nadležnost vezana za parlamentarne izbore i Republička izborna komisija čija se nadležnost proteže i na parlamentarne i na predsedničke izbore.

Sa ovom zakonskom odredbom (član 5) potrebno je dovesti u vezu i odredbu člana 5e (izmene izvršene novembra 1992) Zakona o izboru predsednika Republike, koji uređuje nadležnost biračkih odbora u slučaju istovremenog odvijanja parlamentarnih i predsedničkih izbora. Prema ovoj odredbi Zakona birački odbori obrazovani za parlamentarne izbore „neposredno rukovode glasanjem za izbor predsednika Republike”. Birački odbori, formirani za parlamentarne izbore, imaju, na zakonu zasnovana ovlašćenja i u predsedničkim izborima ukoliko se oni odvijaju paralelno sa parlamentarnim izborima, dok je Zakon iz postupka predsedničkih izbora, svojom izričitom odredbom isključio izborne komisije izbornih jedinica, čak i tada kada se predsednički i parlamentarni izbori odvijaju istovremeno, a poslove izbornih komisija izbornih jedinica poverio Republičkoj izbornoj komisiji. Saglasno tome, organi za sprovođenje predsedničkih izbora su birački odbori i Republička izborna komisija, a u slučaju kada se parlamentarni i predsednički izbori odvijaju istovremeno postoji mogućnost da birački odbori formirani za parlamentarne izbore, rukovode i glasanjem za predsedničke izbore.

Dosadašnja praksa predsedničkih izbora (1992 i septembra 1997) kršila je ovo pravilo, a izborne komisije u izbornim jedinicama imale su određena ovlašćenja u predsedničkim izborima, posebno pri utvrđivanju rezultata glasanja. O tome svedoče obrasci propisani za izborne materijale, koje je svojim Uputstvom o sprovođenju Zakona utvrdila Republička izborna komisija (*Službeni glasnik RS* br. 36/1997). Na primer:

- obrazac PRS-13 koji se odnosi na zapisnik o radu izborne komisije izborne jedinice na utvrđivanju rezultata glasanja za izbor predsednika Republike;
- tačka 18 obrazca PRS-12 (zapisnik o radu biračkog odbora na utvrđivanju rezultata glasanja na biračkom mestu, za izbor predsednika Republike), a kojom se nedovosmisleno ukazuje na komunikaciju između biračkog odbora i izborne komisije izborne jedinice pri utvrđivanju rezultata glasanja za predsedničke izbore („zaključeno je da se prvi primerak ovog materijala dostavi odmah izbornoj komisiji izborne jedinice”);
- obrazac PRS-14 i PRS-15 (zapisnik o predaji i primenu izbornog materijala za izbor predsednika Republike).

Razloge što su izostale reakcije na kršenje odredbe Zakona o izboru predsednika Republike kojom se u predsedničkim izborima ovlašćenja izbornih komisija izbornih jedinica prenose na Republičku izbornu komisiju treba, možda, potražiti u nesnalaženju ili prosto nepoznavanju propisa koji uređuju materiju predsedničkih izbora, ili pak u do sada paralelnom održavanju parlamentarnih i predsedničkih izbora, kada ovaj problem nije bio lako vidljiv.

Problem je postao transparentan tek u situaciji u kojoj su predsednički izbori odvojeni od parlamentarnih (izbori decembra 1997), kada je Republička izborna komisija, na određen način aktivirala izborne komisije izbornih jedinica (sastanci pre izbora, izveštavanje o rezultatima izbora po izbornim jedinicama i na osnovu njihovih izveštaja). Republička izborna komisija nema ovakva ovlašćenja, jer ju je Zakon o izboru predsednika Republike obavezao da sama obavi poslove izbornih jedinica. U predsedničkim izborima područje Republike Srbije je jedna izborna jedinica u kojoj se obrazuje jedna izborna komisija (Republička izborna komisija) koja neposredno komunicira sa biračkim odborima ili to može učiniti preko svojih predstavnika dislociranih u više mesta, ali ne i preko izbornih komisija.

Povreda ovog pravila je, prema našem mišljenju, povreda Zakona o izboru predsednika Republike, ali ta povreda nije sankcionisana, a shodna primena ZINP u ovom slučaju nije moguća, jer parlamentarni izbori poznaju više izbornih jedinica i saglasno tome izborne komisije u njima, koje imaju određene nadležnosti u izbornom postupku u okviru određene izborne jedinice.

ZAJKIJUČAK: Poslove koje je Zakon o izboru predsednika Republičke izričito poverio Republičkoj izbornoj komisiji nisu mogle obavljati izborne komisije izbornih jedinica, jer za tako nešto nisu imale ovlašćenja. Zakon o izboru predsednika Republike, pravilo kojim na Re-

publičku izbornu komisiju prenosi ovlašćenja izbornih komisija u izbornim jedinicama, upravo formuliše kao izuzetak od pravila o shodnoj primeni ZINP na postupak predsedničkih izbora.

Sedmo pitanje odnosi se na ispunjavanje uslova za punovažnost izbora i posledice koje nastupaju u slučaju ako ovi uslovi nisu ispunjeni.

Zakon o izboru predsednika Republike utvrđuje sistem dvokružnog glasanja za izbor predsednika Republike, i pravilo većine kao princip izbora za predsednika Republike.

Zakonom su propisana dva uslova za punovažnost izbora. Prvi je opšti uslov i on nalaže da se izbori imaju smatrati punovažnim ako se na izbore odazove najmanje polovina od ukupnog broja birača u Republici. Drugi je poseban uslov i on nalaže da kandidat, da bi bio izabran, mora osvojiti većinu glasova birača koji su glasali. On mora biti ispunjen na strani jednoga od kandidata, da bi se kandidat smatrao izabranim. Ova dva uslova moraju biti kumulativno ispunjena. Dakle, jedan opšti izborni uslov (da je na izbore izašla najmanje polovina ukupnog broja birača) i drugi na strani kandidata (da je kandidat osvojio većinu glasova birača koji su glasali).

Istovetna pravila o uslovima pod kojima se izbor može smatrati punovažnim utvrđena su i za prvi i za drugi krug predsedničkih izbora.

Zakon, međutim, ostavlja pravnu prazninu propisujući posledice koje nastupaju ukoliko nisu ispunjeni uslovi za izbor predsednika Republike. Tako član 7 Zakona uređuje posledicu koja nastupa za slučaj da u prvom krugu glasanja nije ispunjen uslov na strani kandidata (većina glasova birača koji su glasali). U tom slučaju, glasanje se, saglasno Zakonu, ponavlja u roku od 15 dana, dakle, sledi drugi izborni krug. Zakon, međutim, ne uređuje kako se na postupak izbora predsednika Republike reflektuje neispunjavanje opšteg uslova za održavanje predsedničkih izbora (odaziv najmanje polovine od ukupnog broja birača na izbore). Drugim rečima, postavlja se pitanje kakve su posledice ako u postupku izbora predsednika Republike u prvom krugu glasanja ne izađe dovoljan broj birača (najmanje polovina od ukupnog broja birača) na izbore. Autor ovog priloga stoji na stanovištu da njegovo neispunjenje ne bi moglo ostati bez posledica na dalji tok izbora, mada u javnosti postoje i drugačija mišljenja.

Ukoliko, dakle, nije ispunjen opšti uslov za punovažnost predsedničkih izbora u prvom krugu, izbori se ne bi mogli smatrati uspešnim iz čega bi sledilo kao posledica, ponavljanje celokupnog izbornog postupka. Ovakav zaključak temeljimo na sledećoj argumentaciji:

- Ukoliko bi se prihvatilo stanovište da je i bez ispunjavanja opšteg uslova za održavanje predsedničkih izbora, bilo moguće ići u drugi krug glasanja, tada bi se faktički izmenilo pravilo odlučivanja o izboru predsednika Republike. Jedna većina (blaži oblik apsolutne većine ili iznadpolovična većina) bio bi zamenjen drugim oblikom većine (relativna ili ispodpolovična većina).
- Pod pretpostavkom da je relativna većina dovoljna za izbor, ne bi bilo potrebe za drugim izbornim krugom, jer se ona postiže već u prvom izbornom krugu na osnovu kriterijuma najvećeg broja osvojenih glasova.
- Praksa izbora potvrđuje da je odaziv birača u drugi izborni krug po pravilu manja nego odaziv u prvi izborni krug. Ukoliko se u prvom krugu izbora ne bi dostigao odaziv birača od najmanje polovine ukupnog broja, teško bi bilo očekivati da će se to postići u drugom izbornom krugu.
- S obzirom na ustavnu poziciju i ovlašćenja predsednika Republike, kao i s obzirom na Ustavom i Zakonom propisana stroga pravila, i posebnu većinu (preko polovine ukupnog broja upisanih birača) koja se utvrđuje kao pravilo za opoziv predsednika Republike, teško bi bilo braniti stanovište prema kome se predsednik Republike bira relativno lako, uz znatno manji broj glasova, nego što je to slučaj prilikom odlučivanja o njegovom opozivu.
- Na ovakav zaključak upućuje i odredba člana 9 Zakona koja uređuje drugi krug glasanja, kao i presedan prakse drugog kruga predsedničkih izbora, održanih septembra–oktobra 1997. godine. Uređujući drugi krug glasanja Zakon, takođe, izričito propisuje posledicu koja nastupa samo u slučaju da nije ispunjen uslov koji mora ispuniti kandidat da bi bio izabran, ali ne i posledicu za slučaj da u drugom krugu izbora nije ispunjen opšti uslov (odaziv na izbore najmanje polovine birača) za punovažnost drugog kruga predsedničkih izbora. U neuspelim septembarskim predsedničkim izborima odsustvo opšteg uslova za održavanje izbora imalo je za posledicu ponavljanje celokupnog postupka izbora. Imajući u vidu identično zakonsko rešenje u pogledu uslova za izbor predsednika, za prvi i drugi krug predsedničkih izbora, a imajući u vidu praksu septembarskih predsedničkih izbora posledica neispunjavanja opšteg izbornog uslova u prvom krugu morala bi biti identična posledici u drugom krugu – neuspešnost izbora i ponovo raspisivanje izbora.

ZAKLJUČAK: Zakon o izboru predsednika Republike dopušta mogućnost različite interpretacije u odnosu na posledice koje nastupaju

ako jedan od izbornih uslova za punovažnost predsedničkih izbora (odaziv najmanje polovine od ukupnog broja upisanih birača) nije ispunjen u prvom krugu glasanja.

Osmo, kako je uređen postupak opoziva predsednika Republike.

Iako naziv Zakona ne ukazuje da sadržaj Zakona obuhvata i opoziv predsednika Republike Zakon uređuje i ovo pitanje, doduše u svega četiri člana (članovi 10 do 14). Ova materija uređena je izrazito oskudno. Tako član 10 Zakona utvrđuje mogućnost opoziva, što je ustavno, a ne zakonsko pitanje. Zakonodavac nije naime, ovlašćen da uređuje institut opoziva jer je u pitanju ustavna materija i institut koji je ustanovljen Ustavom (član 87 stav 1). Član 11 uređuje pokretanje postupka opoziva predsednika Republike i utvrđuje potrebnu većinu u Narodnoj skupštini, da bi postupak opoziva bio pokrenut. I ova norma preuzeta je iz Ustava (član 88 stav 2). Članom 14 Zakon o izboru predsednika Republike uredio je većinu koju je potrebno postići u biračkom telu za opoziv, preuzimajući i u tome ustavnu normu kojom je, takođe, utvrđena potrebna većina za opoziv (član 88 stav 3).

Ostaje, najzad samo jedan član (član 13) kojim Zakon uređuje postupak opoziva. Ovim članom ustanovljeno je pravilo shodne primene odredaba o postupku izbora predsednika Republike i na postupak njegovog opoziva. Svoje ustavno ovlašćenje da uredi postupak opoziva predsednika Republike zakonodavac je realizovao samo jednim članom Zakona kojim predviđa shodnu primenu pravila o postupku izbora. Ako se, pri tom, ima u vidu da je i osnovno pravilo postupka izbora, pravilo shodne primene Zakona o izboru narodnih poslanika, tada se može zaključiti da Zakon praktično i nije uredio pitanja koja mu je delegirao Ustav, jer je kako u odnosu na postupak izbora, tako i u odnosu na postupak opoziva ustanovio pravilo shodne primene odredaba ZINP.

ZAKLJUČAK: Deo materije koju je uredio zakonodavac, nije zakonska, već ustavna materija i Ustav ta pitanja i uređuje. Svoj osnovni zadatak zakonodavac nije ispunio. Zakon nije uredio postupak opoziva već je uputio na shodnu primenu pravila o postupku izbora, na koja se, kako Zakon utvrđuje shodno primenjuju pravila postupka utvrđena Zakonom o izboru narodnih poslanika.

Uvid u pravne propise (prvenstveno Ustav i Zakon o izboru predsednika Republike) koji uređuju postupak izbora i postupak opoziva Predsednika Republike, pored posebnih zaključaka iznetih u vezi sa određenim pitanjima postupka izbora i postupka opoziva, nameću se još tri opšta zaključka.

PRVI, ZAKON NIJE UREDIO POSTUPAK IZBORA I OPOZIVA PREDSEDNIKA REPUBLIKE. SHODNA PRIMENA PRAVILA IZBORNOG POSTUPKA KOJI SE PRIMENJUJE NA PARLAMENTARNE IZBORE USTANOVLJENA JE KAO OSNOVNO ZAKONSKO PRAVILO I OSNOVNO REŠENJE, ŠTO OSTAVLJA ŠIROK DISKRECIONI PROSTOR DELOVANJA. ODREDBE ZAKONA SU NEPOTPUNE. POSTOJE BROJNE PRAVNE PRAZNI-NE U ZAKONU. ONE OMOGUĆAVAJU RAZLIČITU INTERPRETACIJU I UNOSE PROCESNU NESIGURNOST. ŠIROK PROSTOR ZA INTERPRETACIJE UNOSI NEIZVESNOST U PROCESNA PRAVILA, RELATIVIZIRA NJIHOV SADRŽAJ I PRIRODU I UNOSI NESI- GURNOST ZA UČESNIKE PREDSEDNIČKIH IZBORA, NJIHOVA PRAVA I DUŽNOSTI U IZBORNOM POSTUPKU.

DRUGI, ZAKON JE UREDIO DEO USTAVNE MATERIJE U OVOJ OBLASTI. NA TAJ NAČIN IZVRŠENA JE DEKONSTITUCIONALIZACIJA USTAVNIH NORMI, A USTAV- NA PRAVA DOBILA SU STATUS ZAKONSKIH PRAVA.

TREĆE, PRAKSA USTAVNIH SUDOVA U VEZI SA OCENOM USTAVNOSTI PO- JEDINIH ČLANOVA OVOGA ZAKONA POKAZUJE DA I USTAVNI SUD OCENU USTAV- NOSTI ZAKONA NIJE TEMELJIO NA PRAVNIM, VEĆ POLITIČKIM KRITERIJUMIMA.

PRILOG:

Osporavanje ustavnosti člana 3 Zakona o izboru predsednika Republike

1. Predmet osporavanja ustavnosti

Savezni ustavni sud je o prebivalištu kao uslovu sticanja biračkog prava odlučivao oktobra 1993 godine, kada je svojom odlukom, odbio predlog za ocenu ustavnosti i nije prihvatio inicijativu za ocenu ustavnosti člana 3 Zakona o izboru Predsednika Republike. Podnosilac predloga kao i podnosilac inici- jative smatrali su da je pomenutom odredbom Zakona, protivno Ustavu SRJ, **ograničeno pravo građana da bira i bude biran u državne organe, propisivanjem dodatnih uslova za ostvarivanje toga prava, te da je izborno pravo „isključivo ustavna materija” i da zakonom ne mogu biti propisani uslovi za ostvarivanje biračkog prava, nego samo način njego- vog ostvarivanja.** Podnosilac predloga za ocenu ustavnosti (i inicijator) smatrali su da je ovom odredbom Zakona povređen član 34 Ustava SRJ koji kao uslove sticanja aktivnog i pasivnog biračkog prava predviđa isključivo: državljanstvo i punoletstvo.

Savezni ustavni sud stao je na stanovište da je u ovom slučaju **predmet osporavanja ustavnosti odredba Zakona kojom se propisuje da za predsednika Republike može biti predložen državljanin Republike Srbije koji ima prebivalište na teritoriji Republike najmanje godinu dana pre dana održavanja izbora**. Na taj način Ustavni sud je izašao iz okvira predloga, odnosno inicijative za ocenu ustavnosti.

Ustavni sud Republike Srbije, doneo je jednu odluku u istoj stvari, kada je svojom odlukom odbio predlog za utvrđivanje neustavnosti odredaba člana 2 Zakona o izmenama i dopunama Zakona o izboru Predsednika Republike kao i inicijativu za ocenu ustavnosti istoga člana. Podnosilac predloga i podnosilac inicijative za ocenu ustavnosti Zakona, smatrali su da je odredba pomenutog Zakona, kojom se za predsedničkog kandidata, pored uslova propisanih za sticanje pasivnog biračkog prava (državljanstvo i punoletstvo) zahteva i da „**ima prebivalište na teritoriji Republike Srbije najmanje godinu dana pre održavanja izbora**” protivna članu 42 Ustava Republike Srbije, koji utvrđuje uslove za sticanje aktivnog i pasivnog biračkog prava i članu 12 Ustava koji utvrđuje nadležnost zakonodavca u uređivanju uslova i načina ostvarivanja sloboda i prava građana, pa i biračkog prava.

U postupku ocene ustavnosti, Ustavni sud je razmatrao ustavno-pravno pitanje „**da li je Zakon, utvrđujući dužinu trajanja prebivališta građana – kandidata za Predsednika Republike, uredio način i postupak ostvarivanja biračkog prava kod izbora Predsednika Republike; ili je utvrdio uslov za ostvarivanje tog biračkog prava**”.

2. Argumentacija za i protiv konkretnih odluka ustavnih sudova

Odluka Saveznog ustavnog suda U br. 60 i 61 iz 1993. godine

U obrazloženju svoje odluke Savezni ustavni sud polazi od dve osnovne premise izričito navedene u obrazloženju odluke, i jedne koja je u obrazloženju implicite sadržana.

Prva nesporna premisa, sadržana je u članu 37 Ustava SRJ, da „jugo-slovenski državljanin koji je navršio 18 godina ima pravo da bira i bude biran u državne organe, kao i da istim članom Ustava nije predviđeno zakonsko uređivanje ove materije”.

Druga, sporna premisa, sadržana je u členu 67 stavovima 1 i 2 Ustava SRJ, da se „zakonom može propisati način ostvarivanja pojedinih sloboda i prava građana kada je to Ustavom predviđeno ili kad je to neophodno za njihovo ostvarivanje”. Uzimajući u obzir član 76 stavove 1 i 2 Ustava SRJ, Savezni ustavni sud je stao na stanovište da se „**način ostvarivanja pojedinih sloboda i prava ... ne sme shvatiti u najužem smislu značenja reči, koji bi zakonodavno uređivanje spomenutog pitanja sveo isključivo na pitanja postupka u kojem se ostvaruje to pravo, a da pri tome ne budu uređena i druga pitanja od suštinskog značaja za ostvarivanje biračkog prava koja obezbeđuju određene garancije i pravnu sigurnost građana u ostvarivanju toga prava**”.

Treća, takođe sporna premisa, oslanja se na član 67 stav 3 koji uređuje protivustavnost i kažnjivost zloupotrebe sloboda i prava. Na nju se Ustavni sud izričito ne poziva ali je ona implicate sadržana u obrazloženju odluke u kome se u prilog odluci suda navodi kao argument da se na taj način „**sužavaju mogućnosti zloupotrebe prava u izbornom postupku s obzirom na značaj funkcije Predsednika Republike utvrđene Ustavom.**”

Na temelju ovih argumenata navedenih u obrazloženju Savezni ustavni sud zaključuje da „**zakon može od kandidata za Predsednika Republike (Srbije) zahtevati i da ima određena svojstva, pored osnovnog svojstva: navršenih 18 godina života, što je utvrđeno odredbom člana 34 Ustava SRJ, pa i to da ima prebivalište na teritoriji Republike određeno vreme pre dana održavanja izbora za Predsednika Republike**”.

Sistematska interpretacija Ustava nalagala bi da se imaju u vidu sve odredbe Ustava SRJ relevantne za odluku Ustavnog suda u konkretnom slučaju. Ustav SRJ u členu 34 sasvim precizno i nedvosmisleno sticanje aktivnog i pasivnog biračkog prava vezuje samo uz dva uslova: državljanstvo i punoletstvo. U vezi sa sticanjem ovoga prava Ustav SRJ ne delegira izričito zakonodavcu pravo da utvrdi bilo koji drugi uslov za sticanje ovoga prava, što je zakonodavac učinio.

Pored toga, stavovi 1 i 2 člana 67 Ustava SRJ, na koje se istovremeno poziva Savezni ustavni sud, ne mogu se interpretirati zajedno, već nalažu odvojenu interpretaciju. Stav 1 člana 67 jasno precizira da se slobode i prava građana ostvaruju, a dužnosti ispunjavaju na osnovu Ustava. Ustav kao osnovno pravilo predviđa neposrednu primenu ustavnih odredaba o slobodama i pravima građana i ovo pravilo zapisuje u poseban (prvi) stav člana 67. Stav 2 istoga člana sadrži generalno ovlašćenje za zakonodavca da uredi **način**

ostvarivanja nekog prava ili slobode pod uslovom da je alternativno ispunjen jedan od dva uslova: ili da je to Ustavom predviđeno, što u odnosu na biračko pravo nije slučaj, ili da je to neophodno za ostvarivanje sloboda ili prava. Pravilo sadržano u stavu 2 člana 67 je izuzetak u odnosu na generalno pravilo sadržano u stavu 1 i može se interpretirati samo kao izuzetak, dakle, restriktivno. **Uslove za sticanje biračkog prava propisuje, dakle, Ustav, a način njegovog ostvarivanja može propisati zakonodavac.** Saglasno tome zakonodavac ne bi bio ovlašćen da uređuje uslove za sticanje biračkog prava, jer bi na taj način određivao sadržinu ovoga prava i krug subjekata kojima to pravo pripada. Razdvajanjem ove materiju u dva odvojena stava ustavotvorac je s pravom odvojio materijalni od procesnog aspekta sloboda i prava i propisao različite uslove i obim zakonodavne delatnosti. U prvom slučaju zakonodavac je isključen. U drugom on može delovati, u Ustavom propisanim okvirima i pod Ustavom propisanim uslovima, uređujući način ostvarivanja sloboda i prava. Kako su osnovna prava, među kojima je jedno i biračko pravo, ustavna a ne zakonska prava, to njihovu sadržinu i subjekte određuje Ustav. U tome je smisao neposredne primene ustavnih odredaba o slobodama i pravima građana. Zakonodavac bi mogao urediti samo način njihovog ostvarivanja ne ulazeći meritorno u uređivanje sadržaja prava. Savezni ustavni sud, međutim, obrazlažući svoje stanovište, izričito navodi da **zakon može od kandidata zahtevati da ima određena svojstva, pored osnovnih koja utvrđuje Ustav SRJ.**

Najzad, ostaje potpuno nejasno na koji način se, uređivanjem dužine trajanja prebivališta na teritoriji Republike za predsedničkog kandidata, „**suzavaju mogućnosti zloupotrebe prava u izbornom postupku s obzirom na značaj funkcije Predsednika Republike**”. Uvodeći ovaj stav u obrazloženje odluke Savezni ustavni sud je imao u vidu i odredbu stava 3 člana 67, iako se na nju nije izričito pozvao. Ostaje nejasno u čemu bi se sastojala zloupotreba pasivnog biračkog prava u slučaju da predsednički kandidat nema prebivalište u Republici najmanje godinu dana pre dana održavanja predsedničkih izbora.

Odluka Ustavnog suda Republike Srbije IU br. 368 iz 1992. godine

U obrazloženju svoje odluke Ustavni sud Srbije nastoji da odgovori na dva pitanja. Prvo od njih je pitanje ko je subjekt biračkog prava građanin ili državljanin. Drugo je pitanje da li je propisivanje dužine vremena u kome

predsednički kandidat mora imati prebivalište u Republici uslov sticanja biračkog prava ili samo način njegovog ostvarivanja.

Najpre se u obrazloženju s pravom ukazuje na neprecizno pravno značenje pojma građanin kao subjekt biračkog prava, ali se iz toga izvodi pogrešan zaključak da je „zakonodavac o tome morao voditi računa kod uređivanja načina i postupka ostvarivanja biračkog prava”. Ovde je pre svega **reč o subjektu biračkog prava, a ne o načinu i postupku njegovog ostvarivanja**. Nesumnjivo bi pravno korektniji bio zaključak da se neprecizna norma Ustava Srbije o građaninu kao nosiocu biračkog prava, saglasno načelu pravne supremacije Ustava SRJ nad Ustavom Republike Srbije, ima tumačiti saglasno saveznom Ustavu (član 34) koji sticanje biračkog prava vezuje samo za državljane.

Oslanjajući se na pogrešan zaključak da je zakonodavac uređujući pasivno biračko pravo za predsedničke izbore morao **razrešiti dilemu o subjektima pasivnog biračkog prava** uređujući „šta znači građanin, koji je subjekt biračkog prava”, Ustavni sud konstatuje da je osporenim odredbom Zakona „kroz definisanje pojma građanina **definisano i određeno njegovo svojstvo** kao subjekta izbornog prava”. Ostavimo po strani, za sada, pitanje da li ustav ili zakon imaju zadatak da bilo šta „definišu” ili je njihova uloga u tome da nešto „urede”, „propišu”, „normiraju”, „zabrane”, „ovlaste” i sl., ostaje otvoreno pitanje **da li je zakonodavac uopšte ovlašćen da bilo kojim „svojtvom” građanina, pored onih propisanih u Ustavu uslovljava sticanje biračkog prava**.

Pored toga, Ustavni sud je izgubio iz vida sledeće činjenice:

- prvo, da se materija državljanstva uređuje saveznim (član 17 stav 5 Ustava SRJ), a ne republičkim zakonom;
- drugo, da se materija državljanstva uređuje zakonom o državljanstvu, a ne Zakonom o izboru Predsednika Republike;
- treće, da postojeći Zakon o izboru narodnih poslanika u Narodnu skupštinu takođe uređuje prebivalište u vezi sa ostvarivanjem biračkog prava na opštim izborima, te da, saglasno ustavnom načelu o jednakosti građana Zakon koji uređuje predsedničke izbore ne bi ovo pitanje mogao urediti drugačije, a da pri tom ne povredi ustavnu odredbu o ravnopravnosti i jednakosti građana.

Iz navedenog pogrešnog zaključka suda, kao i iz argumenata navedenih u obrazloženju koje ga prati, logički ne sledi zaključak da je zakon „u stvari utvrdio dužinu trajanja prebivališta kao jedno od svojstava kojima se

određuje građanin kao subjekt biračkog prava u postupku izbora Predsednika Republike” utvrđujući u suštini „**rok za ostvarivanja pasivnog dela biračkog prava**”. Izvodeći ovakav zaključak Sud je napravio niz logičkih grešaka u zaključivanju. Na primer:

- Iz određivanja svojstva građanina kao državljanina koji je subjekt biračkog prava nipošto ne sledi zaključak da je dužina trajanja prebivališta bitna odrednica državljanstva. Državljanin ne mora nužno imati prebivalište u zemlji čiji je državljanin. Pored toga, dužina trajanja prebivališta nije uslov za sticanje ili gubitak svojstva državljanina.
- Dužina trajanja prebivališta ne može se izjednačavati sa „rokom za ostvarivanje pasivnog dela biračkog prava”, jer svaki protek vremena nije nužno u pravnom smislu rok, već može biti i uslov. Ovde je, po našem mišljenju reč o uslovu (*conditio*) kao „budućoj neizvesnoj okolnosti od čijeg nastupanja ili nenastupanja zavisi nastanak ili prestanak subjektivnog prava”. Biračko pravo je subjektivno i lično pravo, a „prava čiju sadržinu određuju norme imperativnog prava ne mogu biti uslovljena (npr. lična i stvarna prava) ako to izričito ne dopuštaju te norme”.
- Najzad, svaki rok nije nužno procesni rok. Pravo razlikuje materijalne od procesnih rokova.

Drugo polazište Ustavnog suda koje sledi iz obrazloženja odluke Suda je već pomenuto ovlašćenje zakonodavca da, kada je to Ustavom predviđeno može urediti **uslove** za ostvarivanje pojedinih sloboda i prava, a da **način** ostvarivanja može propisati tada kada je to neophodno za njihovo ostvarivanje. U vezi sa ovim pitanjem Ustavni sud je stao na stanovište da **ostvarivanje biračkog prava na način na koji je to Ustav uredio nije moguće u neposrednom vidu** te da je Zakonom, na osnovu ovlašćenja iz Ustava ureden način i postupak ostvarivanja toga prava.

Nesporna je ustavna norma (član 87 stav 7) da se „**postupak** izbora i opoziva Predsednika Republike utvrđuje zakonom”. Ova odredba Ustava upravo je oslonjena na član 12 stav 2 Ustava Republike Srbije koja propisuje da se zakonom može urediti način ostvarivanja sloboda i prava tada kada je to neophodno za njihovo ostvarivanje. I u ovom slučaju Sud polazi sa ispravnog pravnog stanovišta, ali iz navedenih ustavnih normi ne slede zaključci do kojih je Sud došao, a naročito:

- Prvo, da „**postupak ne podrazumeva samo propisivanje procesnih radnji** kojima bi se sprovelo biračko pravo, već i propisivanje određenih prava i obaveza, pa i **obaveza u pogledu rokova u kojima se obezbeđuje**

sprovođenje biračkog prava". Naprotiv, ovde je upravo u pitanju propisivanje uslova za ostvarivanje pasivnog biračkog prava, a njih zakonodavac može urediti samo ako je na to izričito ovlašćen u Ustavu (član 12 stav 1 Ustava). Ustav to u ovom slučaju nije učinio, već precizno, rečju „postupak”, određuje domet i obim nadležnosti zakonodavca.

- Drugo, iz činjenice da **Predsednik Republike predstavlja Republiku i oličava njeno državno jedinstvo** (član 9 stav 2 Ustava) nužno ne sledi zaključak do koga je Sud došao „**da je postupak ostvarivanja pasivnog biračkog prava za tu funkciju teži i komplikovaniji od ostvarivanja aktivnog biračkog prava**”. Ovakvo obrazloženje upravo iskazuje stav Ustavnog suda da su „razumljive” razlike između uslova za sticanje pasivnog biračkog prava za opšte i uslova za sticanje ovoga prava u predsedničkim izborima.

3. Suština spora o ustavnosti i konsekvence odluka ustavnih sudova

U oba navedena slučaja rešavajući spor o ustavnosti zakona ustavni sudovi su, zapravo, odgovarali na pitanje da li je biračko pravo ustavno ili zakonsko pravo. U svojim odlukama ustavni sudovi su stali na stanovište da osporavanim zakonskim odredbama nije povređeno ustavom garantovano biračko pravo građana, niti je pak zakonodavac prekoračio svoja ustavom utvrđena ovlašćenja da uređuje materiju izbora.

Postupajući na ovakav način ustavni sudovi su svojim odlukama izvršili faktičku reviziju ustava dopunjujući ustavnu odredbu o uslovima za sticanje biračkog prava, dajući ovoj odredbi šire značenje od onoga koje nalaže interpretacija Ustava.¹ Pored toga, biračko pravo, kao jedno od prava iz grupe osnovnih ustavnih prava, u ovakvoj interpretaciji shvaćeno je objektivno kao zakonsko, a ne ustavno pravo. Za jednoga od sudija Ustavnog suda Republike Srbije, odluka Ustavnog suda u ovom predmetu je „primer primata političkog nad pravnim kriterijumom kontrole ustavnosti”.

1 O tome šire kod: dr M. Jovičić: „O ustavu – teorijsko komparativna studija”, Savez udruženja pravnika, Beograd, 1977, str. 64.

ANALIZA SREDSTAVA INFORMISANJA U PREDIZBORNOJ PREDSEDNIČKOJ KAMPANJI U SRBIJI

*„Kad bih morao da odlučim da li je bolje imati
vladu bez novina, ili novine bez vlade, ni trenutak
ne bih oklevao da odaberem ovo drugo”*

Tomas Džeferson, 1787

Jedan od važnih pokazatelja stepena razvoja demokratske političke kulture i unapređivanja prava građana da slobodno i svestrano razvijaju svoje mišljenje je slika medijske kulture u društvu. Za društva koja imaju nizak nivo kulture uopšte, nerazvijene demokratske mehanizme kontrole vlasti i u kojima i formalno postojeće demokratske institucije ne funkcionišu, uloga sredstava informisanja ne iscrpljuje se samo u stvaranju javnog mnjenja i javnosti. U društvima ove vrste njihova uloga je daleko odgovornija, ona su važan činilac u formiranju tipa kulture, a u političkoj socijalizaciji građana i presudan.

Kako svako demokratsko društvo drži da su slobodni i pošteni izbori za organe vlasti bitan uslov poštovanja osnovnih građanskih prava, to je obaveza i dužnost države da obezbedi takve izbore. Mediji su oblast u kojoj se ogleda u kojoj meri državna vlast ostvaruje svoju javnu, društvenu ulogu kako bi omogućila svojim građanima slobodan i demokratski izbor.

Po prirodi osnovnog zadatka koji CeSID ima – unapređenje poštenih, slobodnih i demokratskih izbora – posmatranje ponašanja medija i njihove uloge omogućava da se upotpuni slika o tome koliko su uslovi za takve izbore omogućeni, odnosno da li je unapređena demokratija.

Istraživači CeSID-a su stoga svoju pažnju usmerili na ponašanje medija i njihovu ulogu u izbornoj utakmici za mesto predsednika Srbije. Pre svega, ponašanje po demokratskim pravilima pretpostavlja ravnomernu zastupljenost, jednak kvalitativni tretman stranaka i nepristrasnost u informisanju. Drugo, javna glasila su dužna da građane upoznaju sa svim relevantnim činjenicama i okolnostima pod kojima se izborni proces vrši. I treće, u našim

društvenim uslovima od posebnog značaja, sredstva informisanja imaju veliku ulogu u podizanju nivoa izborne kulture i upoznavanju građana sa izbornim pravima i dužnostima.

Predmet posmatranja su bili prilozi objavljeni u glasilima u periodu od 17. 11. do 4. 12. 1997 godine. Izbor glasila je, kao i u periodu septembarskih parlamentarnih i predsedničkih izbora, izvršen na osnovu dva kriterija: tiraž, odnosno rasprostranjenost glasila, i pripadnost glasila, državna i nezavisna. Tako su od dnevne štampe obuhvaćeni dnevni listovi: „Politika”, „Večernje Novosti”, „Naša Borba” i „Blic”, a od elektronskih medija „RTS 1”, „RTS 2” i „Studio B”. Isto kao i na prethodnim izborima, obuhvaćeni su samo predsednički kandidati parlamentarnih stranaka: kandidat Leve koalicije, Milan Milutinović, kandidat Srpskog pokreta obnove, Vuk Drašković, kandidat Srpske radikalne stranke, Vojislav Šešelj i kandidat Demokratskog centra, Dragoljub Mićunović.

Politika

Analiza priloga objavljenih u „Politici” u predizbornom periodu, pokazuje da više puta ponovljen izborni proces u relativno kratkom vremenskom periodu nije uticao na promenu uređivačke politike, kako bi se građani istinito, svestrano i potpuno informisali. „Pravo na informaciju”, iako zakonom priznato mnogobrojnim preporukama i saopštenjima državnih organa naloženo, u listu „Politika” nije poštovano. Rezultati istraživanja pokazuju da nema ni traga unapređenju demokratskih pravila u medijskom predstavljanju kandidata u izbornom nadmetanju. „Politika” je naprosto ostala dosledna u očuvanju slike koju ima u javnosti, te se i u ovom periodu potpuno stavila u službu propagande i neskrivene agitacije kandidata vladajuće stranke. Svi podaci, na osnovu kojih smo vršili analizu, broj priloga posvećenih kandidatima, način predstavljanja kandidata u prilogima i na kraju kvalitet sadržine priloga, pokazuju da je „Politika” neskriveno favorizovala Milana Milutinovića „koji jedini garantuje mir i stabilnost” i „vodi Srbiju u srećniju budućnost”. *Pod naslovom „Naš kandidat je dosledan i realističan političar” citira se da predsednik Srbije može biti „samo neko ko je u političkom dosluhu sa predsednikom Miloševićem, ko predstavlja garant da će budućnost Srbije...da će biti očuvana stabilnost dinara i da će standard ljudi, kako je Milošević isticao biti održan i utemeljen na najbolji mogući način”* (4. 12. 97). Koristi se svaka prilika da se agituje i to se redovno objavljuje (obe-

ležavanje 56-godišnjice bitke na Kadinjači). Ovo su samo neki primeri na koji se način i u kojoj meri u „Politici” predstavlja kandidat levih snaga.

Od ukupnog broja priloga objavljenih u predizbornom periodu (224) više od trećine (85), su prilozima u kojima se predstavlja kampanja M. Milutinovića, odnosno 46% od celokupne površine izražene u kvadratnim santimetrima. U prilog naše tvrdnje mogu se navesti bar još dva kvantitativna pokazatelja: M. Milutinović je u odnosu na sve druge kandidate imao najviše priloga u kojima je neposredno, aktivno predstavljen (65,7%), drugi kandidati su bili znatno iza njega (V. Drašković 12,9%; D. Mićunović 10,7%; V. Šešelj 9,6%). Međutim najveća pristrasnost „Politike” ogledala se u načinu predstavljanja sadržine priloga, odnosno u tzv. vrednosnoj konotaciji. M. Milutinović nema nijedan prilog sa negativnom konotacijom, samo tri priloga su nepristrasnog, informativnog karaktera, dok su svi ostali prilozima sa pozitivnom, afirmativnom konotacijom (ukupan rejting priloga je 1,36%). „Politika” u celini ima zanemarivo mali broj priloga koji bi bili pretežno informativnog karaktera, bez određenog vrednosnog pristupa u predstavljanju aktivnosti kandidata i stranačke propagande. Ako se izuzme D. Mićunović, čijoj je kampanji „Politika” posvetila upadljivo malo priloga (16), odnosno svega 5,4% od celokupnog prostora posvećenog predizornoj kampanji kandidata, pretežno informativnog karaktera (vrednosni rejting je 0,44%), druga dva kandidata opozicije, za koje se u javnosti smatralo da mogu značajnije da utiču na plasman kandidata vladajuće partije, imali su izuzetno nepovoljan medijski tretman.

Vuk Drašković i Vojislav Šešelj, kao uostalom i čitalačka publika, mogli su da se uvere u kojoj meri glavno štampano glasilo države ne poštuje principe ravnopravne zastupljenosti učesnika i nepristrasnosti u medijskom obaveštavanju u vreme izborne kampanje. U širem kontekstu na ovaj način iskazuje se odnos državne vlasti ne samo prema poštovanju uslova za poštene i slobodne izbore, već i poštovanju prava svih učesnika u izbornom procesu, kandidata i birača. Vuk Drašković i posebno Vojislav Šešelj, a uz njih i SPO i SRS, prikazani su izuzetno pristrasno. Navedeni podaci pokazuju da je bio zanemarivo mali broj priloga u kome se neposredno, aktivno predstavljaju ova dva kandidata. Uglavnom su predstavljeni posredno, preko drugih stranaka, udruženja, organizacija, novinarskih komentara i priloga prenetih iz druge štampe. Valja napomenuti da u izveštavanju „Politike” o ovim izborima, kao i septembarskim parlamentarnim i predsedničkim, postoji razlika u odnosu na izvore informacija. Izveštaje o kandidatu levice i njegovoj predizornoj kampanji pišu novinari najčešće potpisani sa punim imenom i prezimenom, dok je izveštavanje o opozicionim kandidatima po pravilu pod naslovom

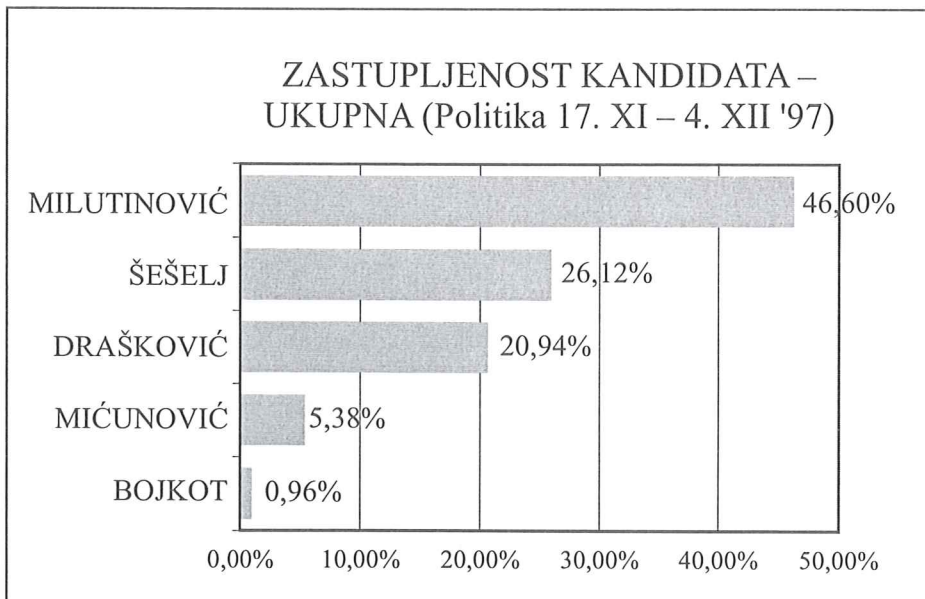
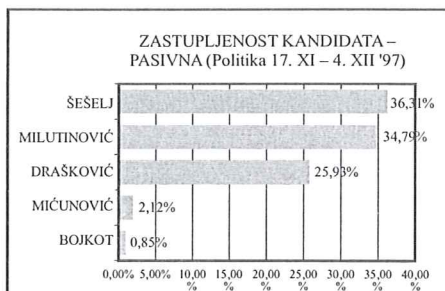
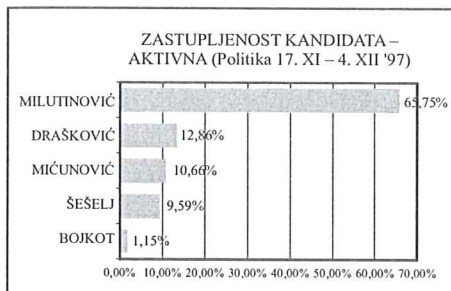
agencije Tanjug. Nisu, zato, bez značaja podaci o načinu predstavljanja kandidata u medijima: neposredno, aktivno, odnosno posredno, pasivno. Tako je V. Šešelj pasivno predstavljen sa 36,3%, a V. Drašković sa 25,9%. Međutim, njihov udeo u celokupnom prostoru posvećenom kampanji je znatno manji: Šešelju je dato 26,1%, a Draškoviću 20,9% prostora. Takođe, naveli smo da je kandidat levice imao vrlo visok rejting, dok je u izveštavanju o dva opoziciona kandidata preovladavala negativna opredeljenost koja je u izvesnim slučajevima, naročito kada je reč o lideru Radikalne stranke, izlazilo iz okvira novinarske etike. Kvantitativni pokazatelji prosečnog rejtinga, Drašković (-0,83%), Šešelj (-1,13), samo su jedan vid ispoljavanja agresivne medijske (anti)propagande. Dovoljno je navesti samo naslove pojedinih priloga na osnovu kojih se može pretpostaviti o kakvoj je sadržini reč: „Sebi i najbližima podelili funkcije, a onda i stanove i poslovni prostor” (28. 11. 97); „Neuspešna vlast u Čačku” izjavljuje M. Kertes koji, kako „Politika” piše, obaveštava javnost da će čačanska bolnica od „Hemofarma” dobiti garnituru za dijalizu, vrednu dva miliona dinara, a K. K. „Borac” cisternu goriva za grejanje košarkaške dvorane (28. 11. 97); „Ispitati kriminalne radnje opštinske vlasti”; „Raskoli u opštinskom odboru SPO u Novoj Varoši” itd.

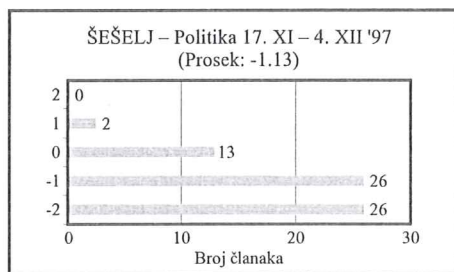
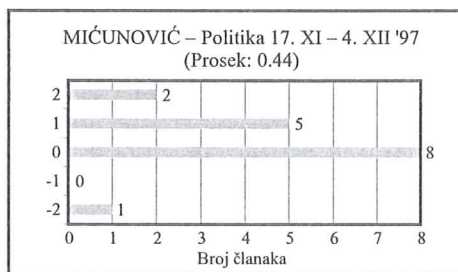
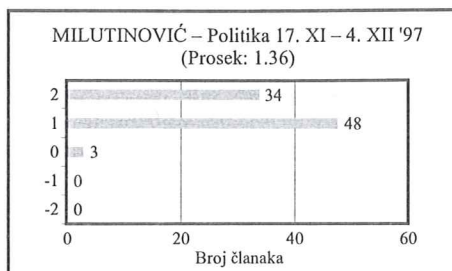
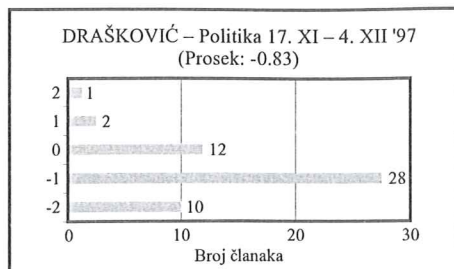
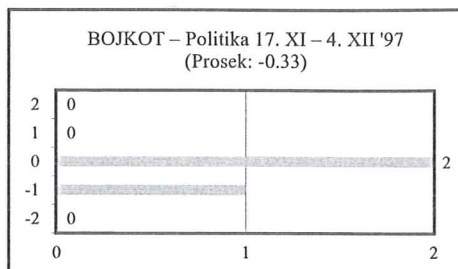
Drugo obeležje nepoštovanja pravila medijskog predstavljanja kandidata uočava se u selekciji informacija i izrazito tendencioznoj sadržini priloga. Tako su u naslov priloga stavljene reči V. Draškovića „Put radikala survava Srbiju u jamu”, u kome se javnost obaveštava o završnoj izbornoj konvenciji V. Draškovića (4. 12. 97) ili se iz čitavog intervjua koju je kandidat SPO dao „TV Politika” objavljuje i naglašava onaj deo koji govori o Šešeljevom poreklu pod naslovom „Šešelja smo učili da se krsti u Ljubostinji” (24. 11. 97). Na istoj strani, stoji prilog pod naslovom „Drašković janičar u srpskom narodu”, izveštaj Tanjuga sa konferencije SRS, u kome je bilo i drugih, za javnost važnijih informacija. Vulgarno tendenciozno prikazivanje stanja u opozicionim gradovima i opštinama kulminira u tretiranju komunalnih, finansijskih i kadrovskih problema. Pritom izveštači „Politike” svesno prećutkuju za građane važnu činjenicu, da je najveći deo tih problema nasleđe prošle vlasti. Čini se tako da su glavna pitanja za izbor predsednika Srbije kiosci u Zemunu, saobraćajni kolaps u Beogradu, poreklo V. Šešelja, njegove titule („Sve titule Vojislava Šešelja”, novinarski komentar, 27. 11. 97) i sl.

U ovom predizbornom periodu bilo je, kako smo već primetili, mnogo više komentara i novinarskih priloga koji su se bavili prošlošću kandidata, raznovrsnim, za kandidate nepovoljnim, okolnostima, poreklom, raspravama o njihovim ličnim odlikama, ponašanju na javnim mestima, kulturi dijaloga, rodbinskim vezama i sl. Slobodno se može reći da nije ostalo ništa neobjav-

ljeno što je moglo da sroza ugled kandidata i svede mogućnost njegovog izbora na najmanju meru. Jednostavno, kao svaka dobra propagandna mašinerija list „Politika” ništa nije ostavljala slučaju, sve je bilo dobro isplanirano, a ponekad su i sami kandidati – kao u slučaju „famnog duela” – zdušno pomagali u tome.

Da se ništa nije ostavljalo slučaju, pa ni dokazanoj lojalnosti lista kao što je „Politika”, pokazao je znatno izmenjen karakter kampanje vladajuće koalicije i njenog kandidata. Kao i prethodna kampanja, i ova je uključivala prigodna otvaranja objekata naše privrede, zdravstva, škola, zajedničke posete kandidata i državnih funkcionera, ministara, činovnika, čije izjave simbolično izražava jedna – stavljena u veliki naslov – „Ostvarili smo najvišu stopu rasta u Evropi” (M. Marjanović u Lazarevcu, 27. 11. 1997). Novina je bila

afirmacija nove ciljne grupe – seljaci, kojima se kandidat leve obratio, hvalio, obećao podršku u vidu oslobodjenja od poreskih obaveza (Mere oslobođanja od poreza za 1994. i 1995. godinu, koje Vlada namerava da podrži, 18. 12. 97).

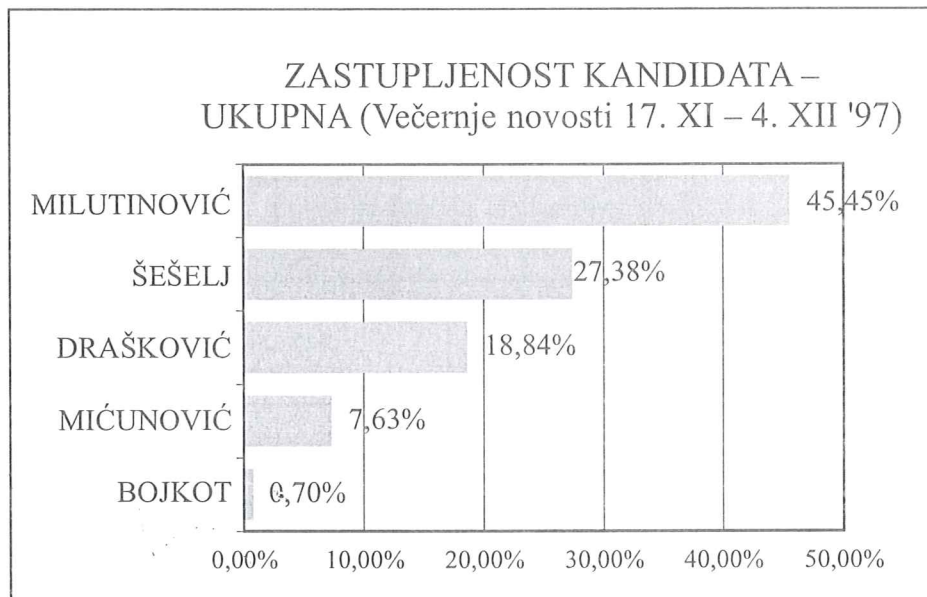
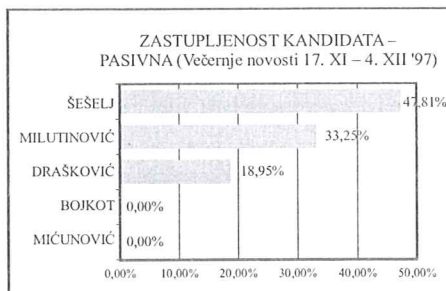
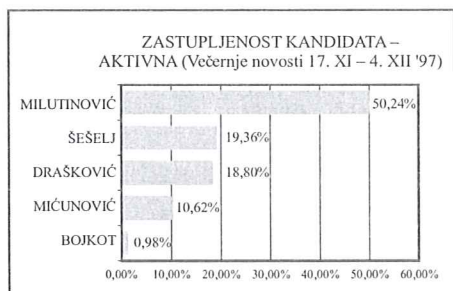
Međutim, sve to izgleda nije bilo dovoljno, te je ovaj put kampanja vladajuće koalicije, posebno partijskih funkcionera bila znatno agresivnija prema protivničkim kandidatima. Omalovažavanje protivnika, uvrede, optuživanja za fašizam, za finansijske malverzacije više nisu rezervisane samo za međusobnu komunikaciju glavnih opozicionih stranaka ili minorne režimske stranke. Sada takav način diskvalifikacije primenjuju partijski funkcioneri leve koalicije. Koliko su u tome otišli daleko i izgubili svaki osećaj za građane Srbije najbolje svedoči izjava jednog člana Glavnog odbora SPS i člana

Predsedništva Saveza boraca Srbije da „nije slučajno što je lider radikala V. Šešelj došao baš u Zemun, jer je (on) produžena ruka Zagreba” (27. 11. 97).

Ako je, prateći priloge „Politike” u prethodnoj izbornoj kampanji izgledalo, kako smo to napisali, da smo ušli u neki drugi, „bolji život” sada nas je „Politika” definitivno spustila na zemlju. Crno-bela slika opozicije i vlasti kakvu je ovaj list prikazao vratila nas je u našu nedemokratsku stvarnost.

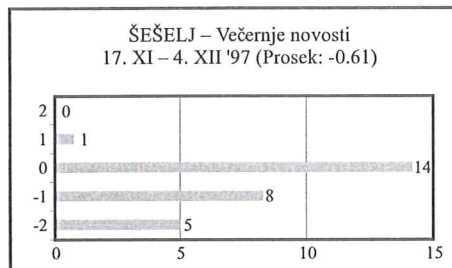
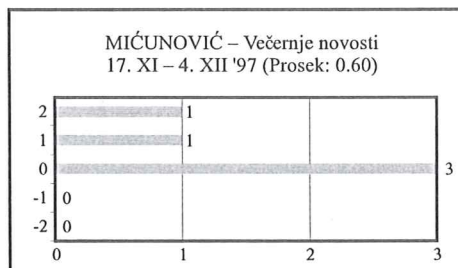
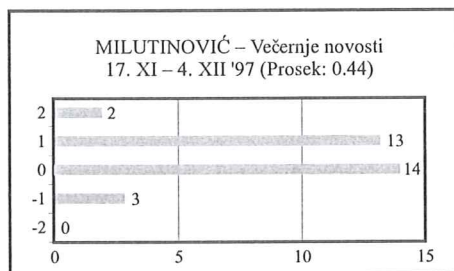
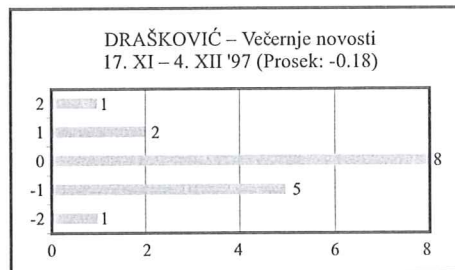
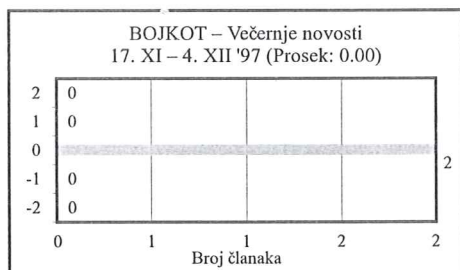
Večernje novosti

Analiza priloga koju je u predizbornom periodu izvršio CeSID pokazala su da su „Večernje Novosti” uspele da održe principe korektnog novinarskog

obaveštavnja javnosti, uprkos izuzetno agresivnoj kampanji vladajuće koalicije i okruženju krajnje pristrasnog i neprofesionalnog obaveštavanja glavnih državnih medija („Politika”, RTS 1 i RTS 2).

„Novosti” su, kao i u prethodnoj predizbornoj kampanji, objavile u odnosu npr. na „Politiku” znatno manje priloga (ukupno 84), svestrano informišući čitaoce o svim relevantnim okolnostima od kojih može da zavisi ishod izbora. Znatna broj priloga posvećen je poštovanju uslova i pravila koji omogućavaju poštene izbore. „Novosti” su objavljivale proteste i saopštenja stranaka i njihovih kandidata u kojima iznose činjenice o neravnopravnom tretmanu u državnim glasilima ili agresivnim napadima na opozicione kandidate. Isto tako važno je ukazati na činjenicu da ”Večernje Novosti” nisu izmenile koncepciju svoga lista i odstupile od kratkog, sažetog i suštinskog

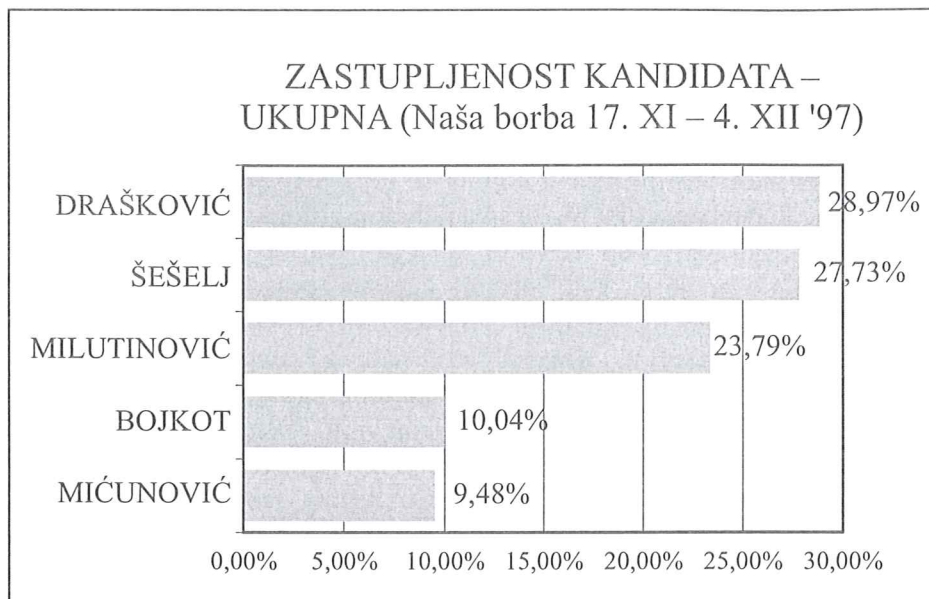
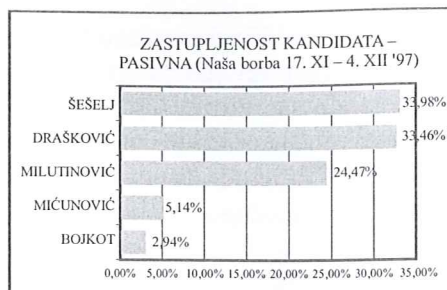
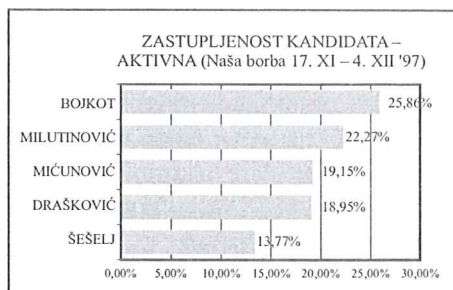

obaveštavanja. Kratko rečeno nisu pod pritiskom informacija o predizbornim aktivnostima predsedničkih kandidata i njihovih stranaka povećale broj strana ili izmenile sadržinsku koncepciju lista. I u ovom periodu one su građane obavestavale o običnim svakodnevnim događanjima zbog čega se, po svojoj prilici, razlikuju od drugih dnevnih listova i čime privlače pažnju čitalaca.

Ukupna zastupljenost kandidata ukazuje na izrazitu prednost M. Milutinovića u odnosu na druge кандидате, 45,4%, V. Šešelj 27,4%, V. Drašković 18,8% i D. Mićunović 7,6%. Kada se radi o načinu predstavljanja kandidata, uočava se da je kandidat levice u najvećem broju priloga neposredno, aktivno predstavljen (50,2%), dok su ostali kandidati daleko iza njega: V. Šešelj (19,4%), V. Drašković (18,8%) i D. Mićunović (10,6%). U posrednom, odnosno pasivnom predstavljanju prednjači V. Šešelj (47,8). Interesantno je svakako navesti podatak da je u poslednja tri dana, pred samu izbornu tišinu, izrazito povećan broj priloga u kojima se govori o Šešelju, dakle pasivna zastupljenost kandidata (64,7%), a smanjen broj priloga o njegovoj neposrednoj predizbornoj aktivnosti na samo 3,0% (u prvoj nedelji 25,5%, u drugoj 21,1%). Očigledno je da ni „Večernje Novosti” nisu odolele opštoj klimi medijske propagande usmerene na diskreditaciju V. Šešelja, ali za razliku od drugih, i u ovom slučaju „Novosti” su u najvećoj mogućoj meri poštovale načela objektivnog informisanja. Za razliku od drugih državnih medija „Večernje Novosti” sadrže veći broj informativnih priloga, te nisu izražene drastične razlike između kandidata u prosečnom rejtingu. Kandidat levice M. Milutinović i D. Mićunović imaju pozitivan rejting, prvi 0,44, a drugi nešto veći, 0,60. V. Drašković ima neznatnu negativnu konotaciju (-0,18%), a V. Šešelj ubedljivo najlošije stoji u prilogima ovog lista (-0,61). U odnosu na prethodne izbore, oba opoziciona kandidata su izgubila na rejtingu. Taj pad je posebno zapažen u danima koji su neposredno prethodili izbornoj tišini, odnosno posle televizijskog duela Šešelj – Drašković. Slobodno se može reći da nije bilo glasila, koje nije negativno ocenilo niski kulturni nivo pomenutog duela.

Naša Borba

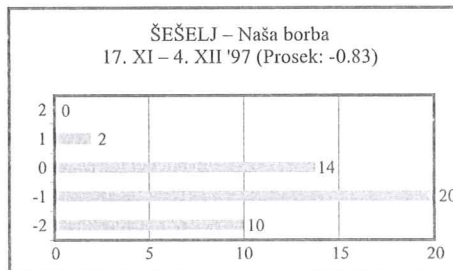
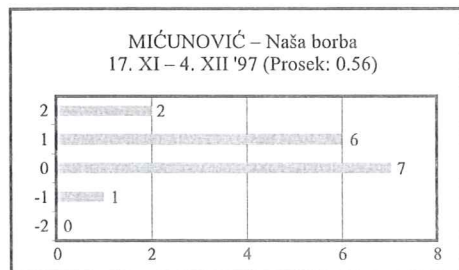
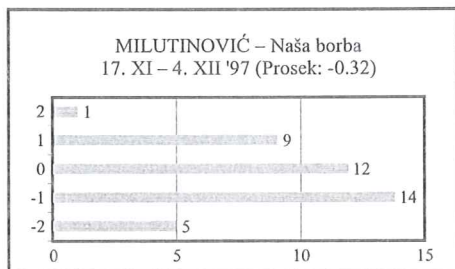
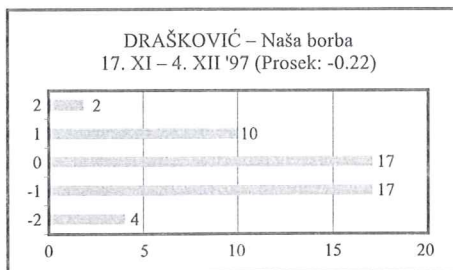
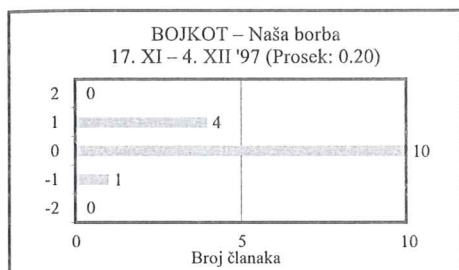
U periodu u kome je CeSID pratio medijske uslove za fer i demokratske izbore „Naša Borba” je svojoj čitalačkoj publici pružila obilje podataka, kako o izbornoj kampanji predsedničkih kandidata i njihovih stranaka, strankama

koje su se opredelile za bojkot, tako i o svim ostalim relevantnim činjenicama i okolnostima od kojih zavisi neposredni čin izbora. „Naša Borba” je i u ovom predizbornom periodu imala istaknutu i, u našim uslovima posebno važnu, ulogu u unapređivanju izborne kulture i poštovanju demokratskih prava građana. Objavila je daleko najveći broj priloga, više od svih listova zajedno, čije smo izveštavanje pratili, o neophodnim uslovima i okolnostima nužnim za formiranje slobodne volje građana i ravnopravni tretman svih učesnika u političkom životu Srbije. Od ukupno 42 priloga ove vrste, 22 priloga su posvećena neposrednoj edukaciji građana – birača.

Takođe, shodno svojoj uređivačkoj politici, koja se nije menjala ni u vreme praćenja predizborne aktivnosti kandidata i stranaka, u „Našoj Borbi”

*Analiza sredstava informisanja u predizbornoj
predsedničkoj kampanji u Srbiji*

istaknuto mesto imaju novinarski komentari i analize stručnjaka za pojedine oblasti predizbornog i izbornog procesa. Svi ti prilozi praćeni su argumen-
tima, podacima i stručno utemeljenim iskazima. Upravo zato ovi prilozi nisu
zlu radi, selektivni i pisani kako bi se diskreditovali pojedini kandidati ili
njihove stranke (kako je to npr. činila „Politika”, posebno sa V. Šešeljom ili
tzv. demokratskom opozicijom).

Zapaža se da je i „Naša Borba”, kao uostalom i drugi listovi, imala
znatno manje priloga u poređenju sa septembarskim parlamentarnim i pred-
sedničkim izborima, ukupno 168. Kako se pojačavala predizborna kampanja
tako se povećavao broj priloga i prostor posvećen izborima. „Naša Borba”
ni ovaj put nije odstupila od poštovanja principa ravnopravne zastupljenosti

učesnika u izbornom procesu. Tri glavna kandidata u trci za predsedničko mesto prema analizama javnog mnjenja, bila su ravnomerno zastupljena u periodu u kome je CeSID vršio analizu priloga: V. Draškoviću je posvećeno 29,0%, V. Šešelju 27,7%, a M. Milutinoviću 23,8% od ukupnog prostora posvećenom izornoj kampanji. Izuzetak je kandidat Demokratskog centra D. Mićunović koji je dobio 9,5% prostora, ali zato ima veoma visok rang aktivnog, neposrednog predstavljanja (19,1%) i značajan pozitivni rejting svojih aktivnosti (0,56).

Ravnomernost predstavljanja kandidata uočena je i u načinu njihovog predstavljanja: nema vidnijeg odstupanja nijednog kandidata u aktivnom predstavljanju. Posledica žestoke antikampanje protiv Šešelja i pomenutog neslavnog duela Šešelj – Drašković je povećanje pasivnog (posrednog) predstavljanja kandidata SRS (40,5%) i pad njegovog, i do tada negativnog, rejtinga u dane neposredno pred izbornu tišinu (-1,00).

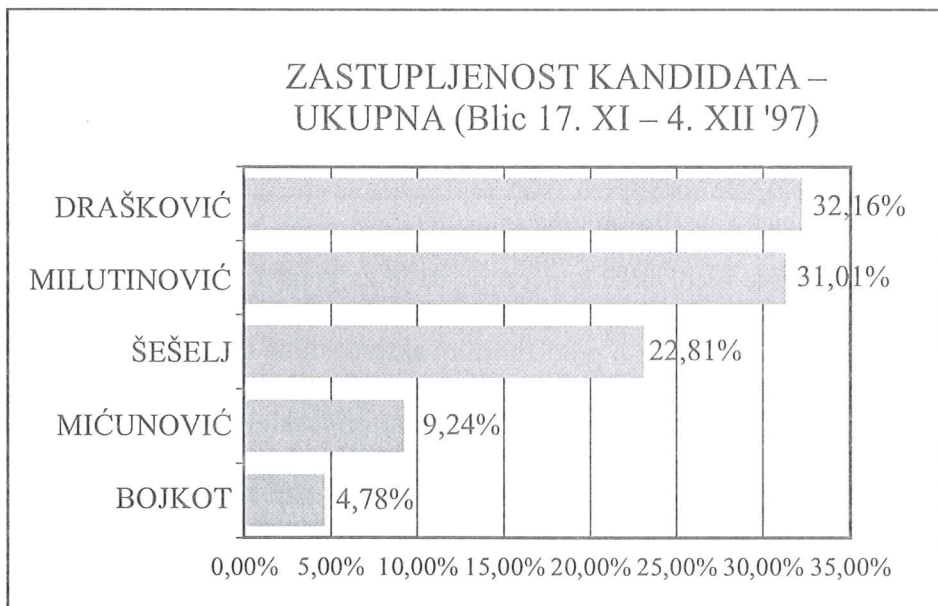
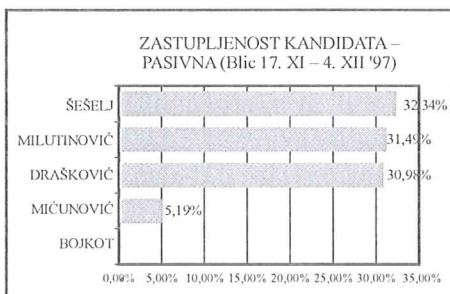
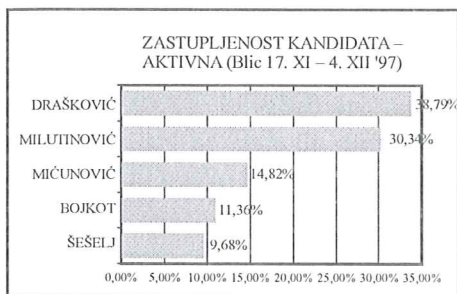
Valja posebno naglasiti da je „Naša Borba” kao i „Blic”, redovno obaveštavala čitaoce o svim činjenicama u vezi sa izborima koje se odnose na stranke opredeljene za bojkot. Tako su u ukupnom prostoru posvećenom izborima stranke bojkota bile zastupljene sa 10,0%, aktivno čak sa 25,9%, sa pozitivnom vrednosnom konotacijom (0,20).

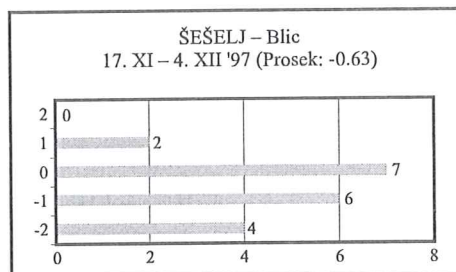
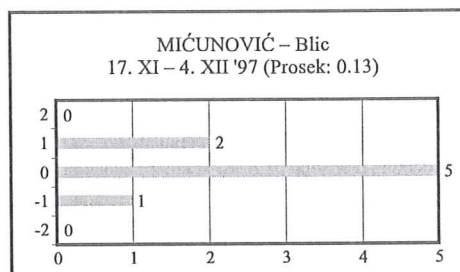
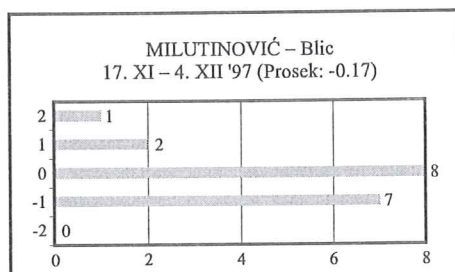
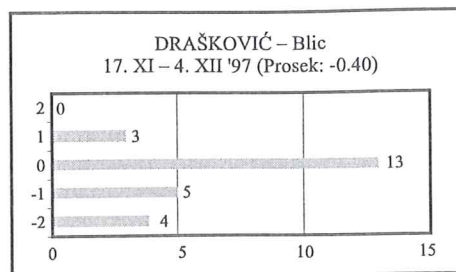
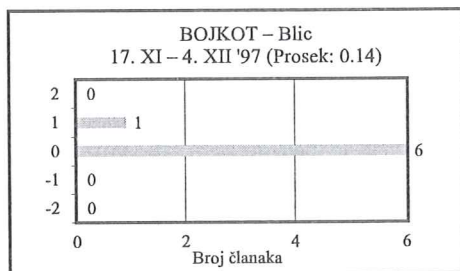
Uočava se da je sadržina objavljenih priloga, kako za kandidata leve koalicije, tako i za glavne opozicione kandidate, imala u celini negativni prizvuk (isto važi i za „Blic”). U proceni dostupnih priloga najgore je prošao V. Šešelj (-0,83), čiji je rejting opao u poslednjim danima pred izbornu tišinu, zahvaljujući izrazito agresivnim napadima na njegovu ličnost koje je forsirala kako vladajuća koalicija i državni mediji, tako i opozicioni kandidat V. Drašković, koji je takođe, prema priložima u „Našoj Borbi”, prošao sa negativnim rejtingom (-0,22). Između ova dva kandidata nalazi se M. Milutinović sa rejtingom od -0,32. Šta nam pokazuju ovi kvantitativni podaci? Prvo, s obzirom na to da raspon između njih nije velik znači da u ovom listu nije bilo miljenika, odnosno onih koje treba neprimerenom medijskom propagandom okaljati, odnosno uniziti. Drugo, sa opšteg stanovišta čini nam se važnijim, kampanja i nastupi samih kandidata su bili izuzetno agresivni, neprimereni ne samo demokratskoj političkoj kulturi, već kulturnim obrascima lepog ponašanja, te je negativna konotacija bila rezultat kako ličnih nastupa, tako i nastupa njihovih partijskih funkcionera.

Jednostavno rečeno, novinari koji drže do profesije i časti njihovu izbornu borbu nisu mogli učiniti boljom i dostojanstvenijom.

Blic

Kao i za prethodne septembarske parlamentarne i predsedničke izbore „Blic” je i po broju priloga i po prostoru posvećenim izborima iza svih listova koje je CeSID analizirao, ukupno 77. Relativno mali broj priloga, u kvalitativnom smislu su pokazali da je „Blic” održao zavidan nivo dobrog informisanja, objektivnog i profesionalnog. Uravnotežen pristup svim kandidatima i strankama ogledao se u ravnomernoj zastupljenosti, malim razlikama u načinu predstavljanja i prilozima pretežno informativnog karaktera. „Blic” se klonio objavljivanja novinarskih komentara, analiza i sl., što pokazuje da nije od-

stupao od svoje uređivačke koncepcije da je za građane najvažnija istinita i potpuna informacija. Tako su, preteći „Blic”, građani sasvim dobro mogli da se obaveste, ne samo o predizbornim aktivnostima kandidata i stranaka, nego i o uslovima koji prethode i određuju izbore. Dok se za „Našu Borbu” moglo zaključiti da je izuzetno veliki značaj pridavala podizanju građanske svesti o važnosti izbora, dotle je ”Blic” osobitu pažnju posvetio medijskim uslovima i medijskoj aktivnosti u vreme izbora. U tom kontekstu je objavljen Izveštaj CeSID-a, saopštenja i protesti stranaka o neravnopravnom medijskom tretmanu kandidata („RTS favorizuje kandidata levice”, 28. 11. 97; članak o medijskoj zatvorenosti Vojvodine, 25. 11. 97) informacije o incidentnim situa-

cijama u vezi sa obaveštavanjem građana („Vico oduzeo traku novinaru”, 04. 12. 97) itd.

U izveštavanju građana „Blic” je pratio dinamiku predizborne kampa-
nje, te se i broj priloga i prostor posvećen izborima povećavao pri čemu nije
posebno favorizovan nijedan kandidat.

U ukupnoj zastupljenosti koja obuhvata čitav period analize medija
postoji zanemariva razlika između V. Draškovića (32,2%) i M. Milutinovića
(31,1%). V. Šešelj je iza njih (22,8%), sledi D. Mićunović (9,2%) i na kraju
blok bojkota izbora (4,8%). Redosled kandidata je nešto drugačiji kada se
posmatra način predstavljanja kandidata u objavljenim priložima: prvi na
rangu aktivne zastupljenosti je opet V. Drašković (33,8%), koga sledi M.
Milutinović (30,3%), zatim D. Mićunović (14,8%) i blok bojkota (11,4%).
Na kraju, poslednji u rangi aktivnog, neposrednog predstavljanja je V.
Šešelj (9,7%). U posrednom, pasivnom predstavljanju nije bilo skoro
nikakve razlike između tri kandidata – Šešelja (32,3%), Milutinovića
(31,5%) i Draškovića (31,0%), dok je D. Mićunović bio pasivno zastupljen
sa zanemarivih 5,2%.

Interesantan je podatak o promeni tretmana V. Šešelja u danima
pred izbornu tišinu, odnosno posle već spomenutog duela i izrazitih
napada od strane predstavnika vladajuće koalicije: aktivna zastupljenost
je od 36,6% u periodu od 24. 11 – 30. 11. pala na 1,8.% za period od
02. 12 – 04. 12. 1997. godine. Takođe, uočava se u istom ovom periodu
i izraziti pad rejtinga: od -0,14 na čak -1,29. Što se vrednosne konotacije
priloga tiče isto se dogodilo i sa priložima posvećenim V. Draškoviću,
iako pad njegovog rejtinga nije bio tako drastičan: sa -0,40 pao je na
-0,75. Bez sumnje da je neslavni duel između ova dva kandidata naneo
i jednom i drugom štetu. Uostalom, malo je koga ostavio ravnodušnim,
bez obzira kako ga doživljavali: zlurado, ironično, humoristički, ozbiljno,
kritički i sl.

Već smo napomenuli da je „Blic” u celini imao najviše priloga infor-
mativnog karaktera, malog obima, bez bilo kakvih aluzija, nedorečenosti ili
komentara. Neznatna negativna konotacija tri glavna takmaca za titulu pred-
sednika, nešto niža kod V. Šešelja (-0,63), ukazuje da su se sami kandidati i
njihovi stranački pomagači u kampanji služili nedoličnim sredstavima diskva-
lifikacije protivnika i sva tri kandidata su bila, kako to „Blic” prikazuje, na
gubitku.

Radio televizija Srbije

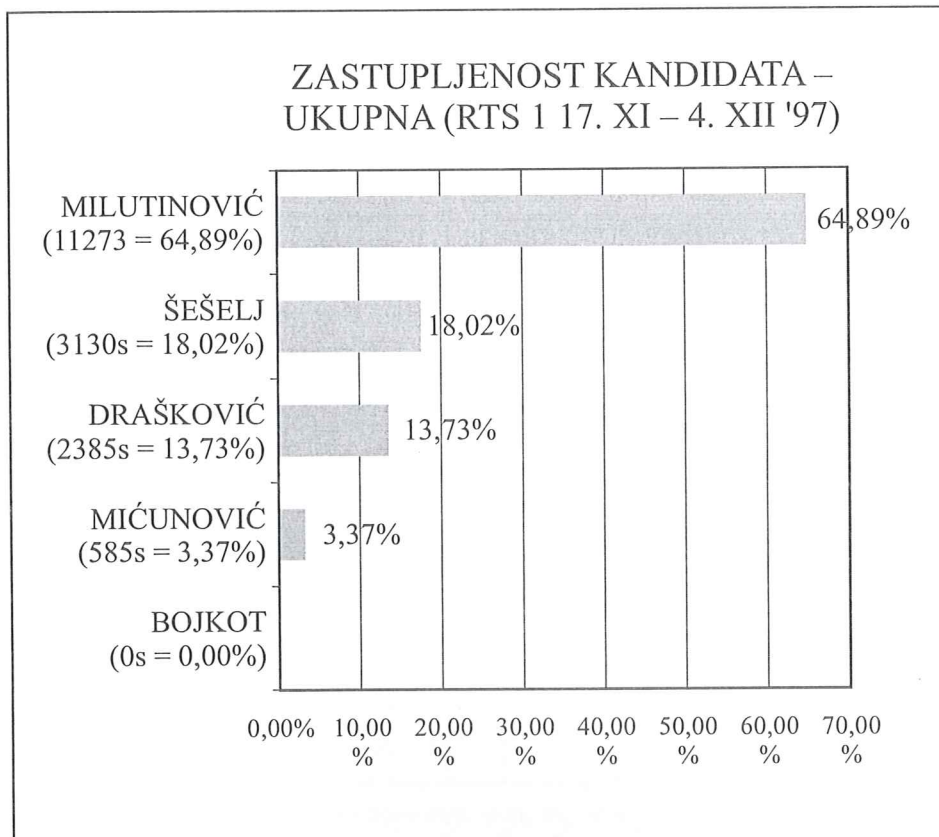
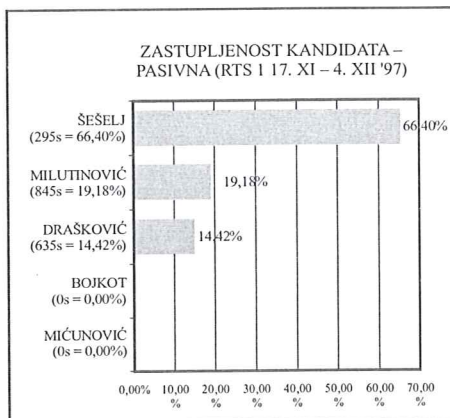
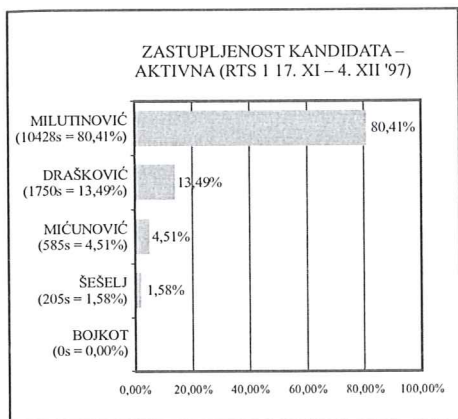
Istraživanje CeSID-a obuhvatilo je informativne emisije RTS 1 i RTS 2.

RTS 1

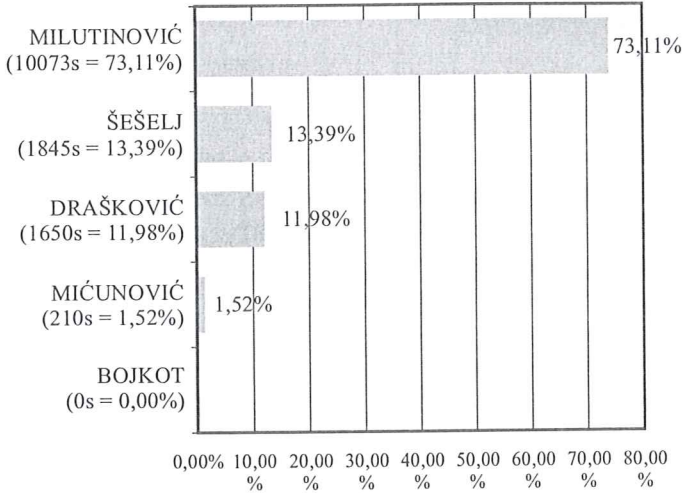
Predmet analize RTS 1 bile su dve informativne emisije: „Dnevnik 2” i „Dnevnik 3”. Na samom početku analize važno je istaći, kako to podaci dobijeni posmatranjem pokazuju, da nije bilo značajnijih razlika između ovih emisija, ni u dužini trajanja priloga posvećenih izborima, ni u koncepciji medijskog predstavljanja kandidata. Nije bilo nikakvih iznenađenja, odnosno promena, što znači da je kandidat levice u svakom pogledu i u jednoj i u drugoj emisiji, bio na prvom mestu: na prvom mestu pojavljivanja, prvi po dužini trajanja priloga, ubedljivo prvi u neposrednom, aktivnom prikazivanju, prvi u emitovanju neposrednog živog govora i prvi u pozitivnoj oceni rejtinga. Sve u svemu, kandidat levice M. Milutinović je bio na ekranu RTS 1 „najveći, najbolji i najlepši”, ostavljajući daleko iza sebe svoje konkurente za predsedničko mesto. Sve što je bilo gde napisano, rečeno ili emitovano, a što je moglo da ugrozi reputaciju protivkandidata leve koalicije, našlo je mesto u ovim emisijama.

Nema razlike u plasmanu kandidata levice u ovim informativnim emisijama, ali su promene nebitne i za ostale kandidate. Najčešće, posle obaveznog prvog mesta M. Milutinovića u redosledu emitovanja, išao je prilog sa V. Draškovićem, a zatim sa V. Šešeljem. Taj redosled se striktno poštovao u poslednjoj nedelji dana koja je prethodila izbornoj tišini. Takođe, vredni pomenuti činjenicu da je u „Dnevniku 3” V. Drašković imao skoro dva puta više novinarskih izveštaja nego u „Dnevniku 2”, ali da to nije bilo od uticaja na sliku njegove ukupne zastupljenosti u ovim emisijama. Poređenje ocena kvaliteta priloga pokazuje sledeće: nema razlike u rejtingu kandidata levice (1,48), dok je V. Drašković nešto bolje tretiran u „Dnevniku 2” (-0,15), nego u „Dnevniku 3” (-0,33), a V. Šešelj obrnuto: bolje stoji u „Dnevniku 3” nego u „Dnevniku 2” (-1,36, odnosno -1,56). Razlika je nastala pod uticajem promene sadržine priloga emitovanih u danima neposredno pred izbornu tišinu (01. 12 – 04. 12. 1997) čemu je najviše doprineo čuveni duel V. D – V. Š. Više puta ponovljeni inserti duela i negativni komentari koji su dolazili sa raznih strana našli su mesto u udarnoj inormativnoj emisiji, čime je rejting lidera radikala znatno snižen.

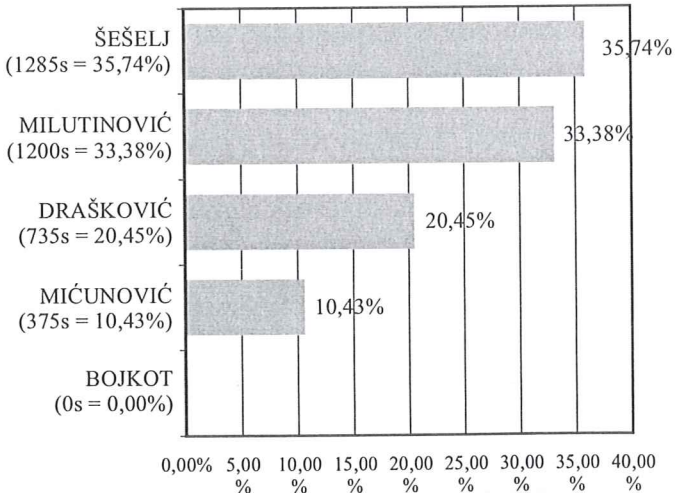
*Analiza sredstava informisanja u predizbornoj
predsedničkoj kampanji u Srbiji*

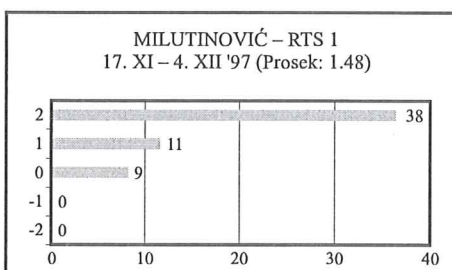
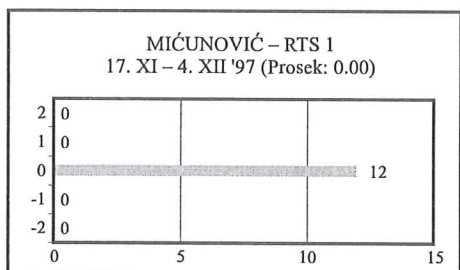
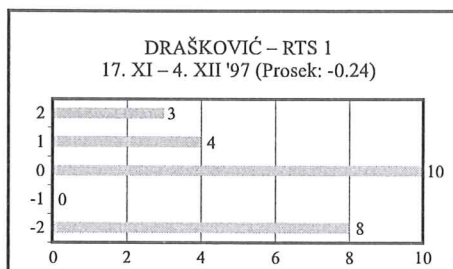
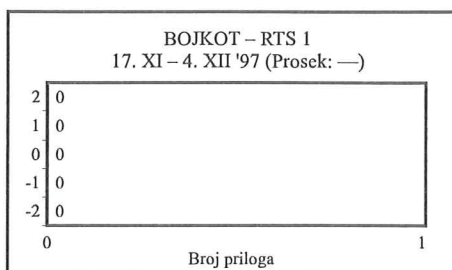
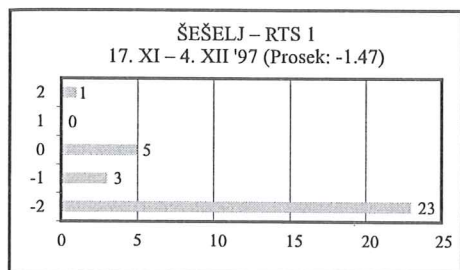
ZASTUPLJENOST KANDIDATA – IV
GOVOR (RTS 1 17. XI – 4. XII '97)

ZASTUPLJENOST KANDIDATA –
NOVINARSKI IZVEŠTAJ
(RTS 1 17. XI – 4. XII '97)

*Analiza sredstava informisanja u predizbornoj
predsedničkoj kampanji u Srbiji*

Kandidat Demokratskog centra D. Mićunović nije izazvao značajnije interesovanje: u obe informativne emisije njegova zastupljenost je bila oko 3% od celokupnog vremena izraženog u sekundama, a prosečan rejting je bio 0. Stranaka opredeljenih za bojkot izbora bukvalno nije bilo u ovim emisijama, one nisu postojale na političkoj sceni koju je prikazivao RTS 1.

Ukupni rezultati i opšta slika dobijena na osnovu posmatranja obe emisije, pokazuju dakle da je RTS 1 shvatio sasvim dobro na čijoj je strani vlast i ko je u moći da raspolaže sredstvima od javnog interesa kao i novcem koji građani Srbije uredno unose u budžet RTS.

Podaci kojima CeSID raspolaže pokazuju da je RTS 1 u izvesnom smislu promenio uređivački pristup izbornoj kampanji: nažalost nije napredovao u poštovanju demokratskih pravila medijskog predstavljanja kandidata, kako bi moglo da se očekuje posle svih preporuka, saopštenja i kritika OEBS-a

i Nadzornog odbora; naprotiv, u ovom izbornom periodu je u tom pogledu nazadovao. RTS 1 je bio najveći pomagač kandidata levice i najžešći protivnik svim ostalim kandidatima. Daleko ispred svih kandidata, u svakom pogledu bio je M. Milutinović. Prema podacima o ukupnoj zastupljenosti u prilogima o izborima izraženim u sekundama od 17.373 sekundi njemu je bilo posvećeno 11.273 sekunde ili 64,9%. Iza njega sledi V. Šešelj (18,0%), V. Drašković (13,7%) i na kraju D. Mićunović sa zanemarivih (3,4%). Ako se uzmu u obzir podaci o načinu predstavljanja kandidata, onda odista prestaje svaka smisaona i racionalna rasprava o ravnopravnoj zastupljenosti kandidata ili uravnoteženom pristupu medija. Tako je kandidat levice impresivno dominirao svojim aktivnim predstavljanjem, (80,4%) od celokupnog vremena aktivnog predstavljanja (Drašković 13,5%, a Šešelj 1,6%); skoro svi njegovi prilozi su bili propraćeni živom reči i pokriveni slikom sa mesta događanja (73,1%). Poređenja radi na isti način je Šešelj predstavljen samo sa 13,4%, Drašković sa 12,0%, a Mićunović sa 1,5%. Prvi u pasivnim predstavljanju je V. Šešelj, 66,4%, koji je uopšte na RTS 1 bio šampion negativne prezentacije kandidata. Opšta ocena rejtinga njegovih priloga bila je -1,47, dok je M. Milutinović bio na drugoj strani lestvice sa pozitivnim rejtingom 1,48. V. Drašković je takođe imao negativnu konotaciju, ali u znatnoj prednosti u odnosu na lidera radikala (-0,24).

Kvantitativni podaci su samo jedan vid ispoljavanja pristrasnosti koju je RTS 1 pokazivao. Besprimerna opredeljenost u propagandi kandidata levice iskazivala se i u redosledu i montaži priloga. Tako je „Dnevnik” RTS 1 u uvodnoj najavi glavnih vesti obavezno sadržao najavu dnevnih aktivnosti M. Milutinovića. Ukoliko nije bilo priloga posvećenih S. Miloševiću ili priloga koji se odnose na događaje od opšteg državnog značaja, već u prvim minutima „Dnevnika 2 i 3” emitovani su prilozi o promotivnoj kampanji kandidata levice ili njihovih funkcionera. Predstavljanje drugih kandidata je bilo u posebnoj rubrici „Izbori”, obično tek u dvadesetim minutima.

Prilozi posvećeni M. Milutinoviću su obavezno bili snimani na licu mesta, dakle pokriveni slikom i živom reči; kandidat levice prikazuje se okružen masom građana i značajnim republičkim i lokalnim funkcionerima, uvek srdačno dočekan sa gromoglasnim aplauzima uz mnoštvo stranačke dekoracije. Sa kandidatima opozicije to nije slučaj. Prilozi pokazuju Draškovića, ukoliko su snimani na licu mesta, a takvih je malo, okruženog lokalnim funkcionerima uz prisustvo malog broja zvanica, bez stranačkih obeležja. Šešelj skoro da nije imao priloga sa lica mesta u aktivnom predstavljanju, retko se čula živa reč samog kandidata. Živa reč i slika sa lica mesta jedino se pojavljivala u onim prilogima u kojima je kritikovana radikalska vlast u

Zemunu, bilo od strane građana, bilo od funkcionera leve koalicije. Kao i u listu „Politika” tako i na RTS 1 izgledalo je da je Zemun centar Srbije, toliko je bilo „živih” priloga u kojima se kritikuje tamošnja vlast.

Ugled i profesionalnost RTS 1 doveden je u pitanje ne samo nepoštovanjem elementarnih pravila o ravopravnoj zastupljenosti kandidata u kampanji, već napadnim „kič” scenarijom i režijom glavnih informativnih emisija.

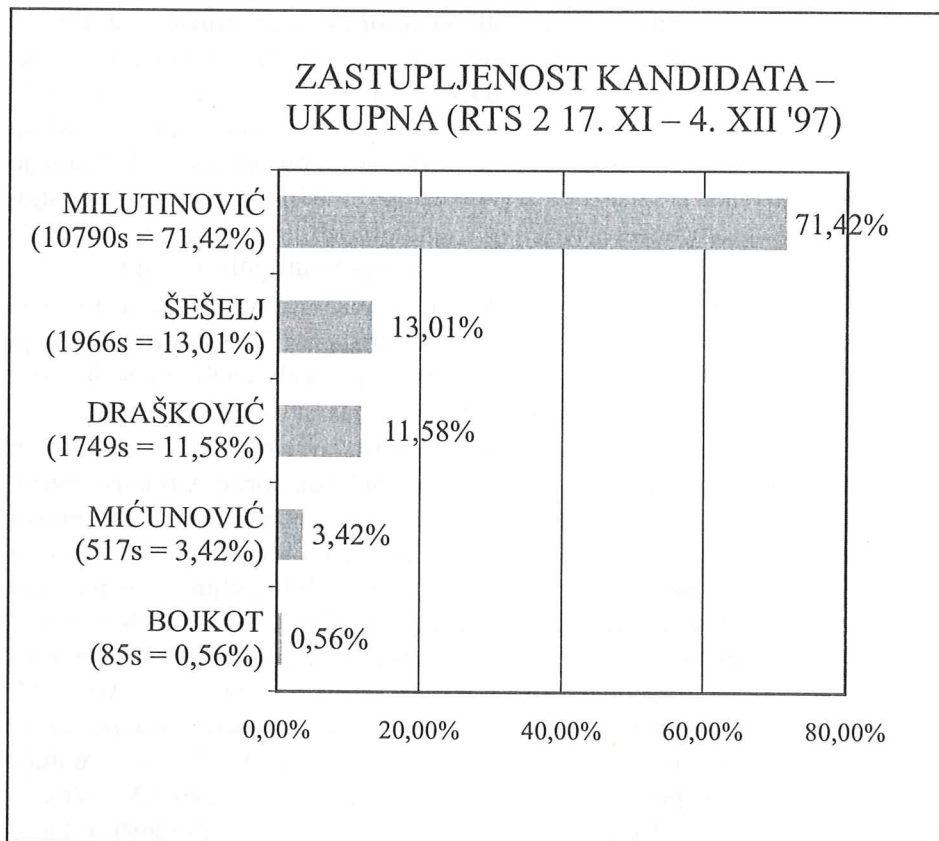
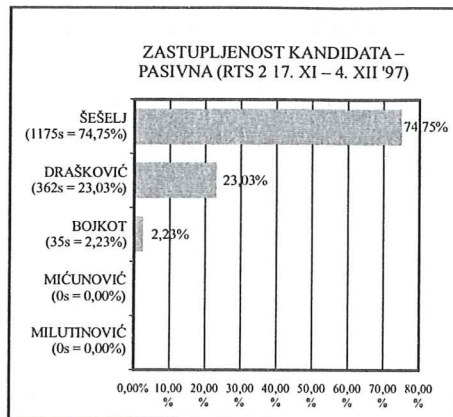
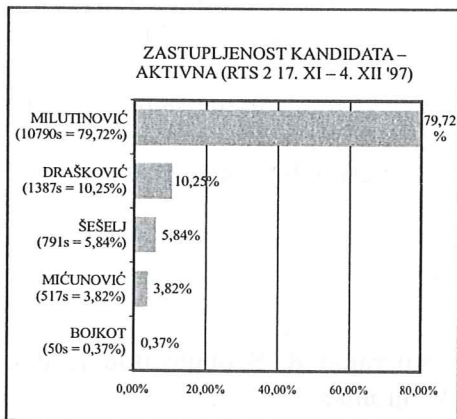
RTS 2

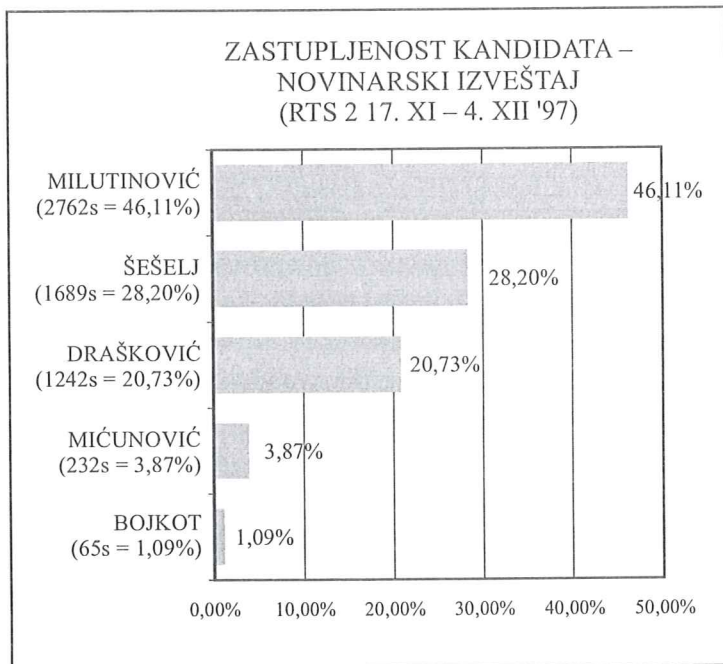
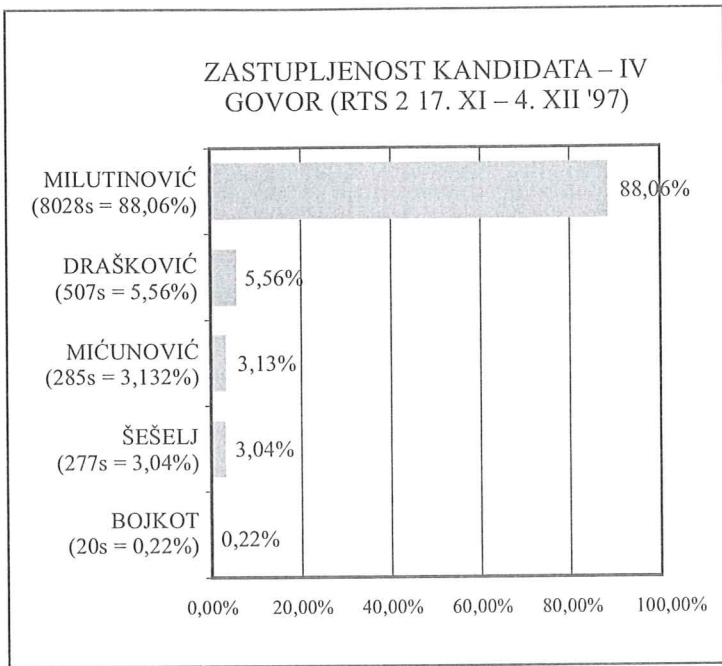
Istraživanje CeSID-a na Drugom programu RTS obuhvatilo je dve informativne emisije: „Vesti” i „Stranačka hronika”.

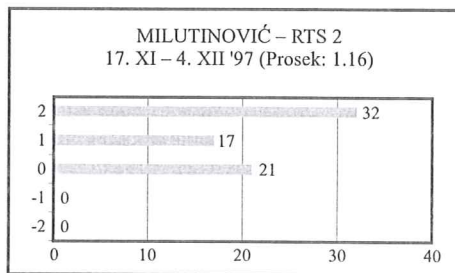
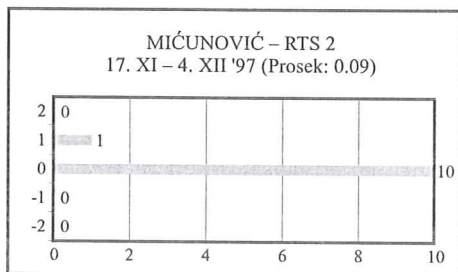
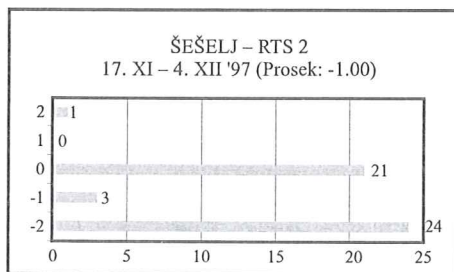
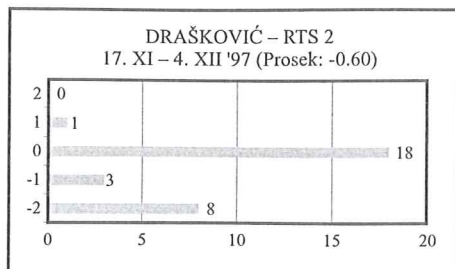
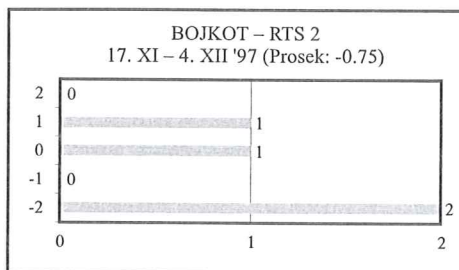
Moglo se pretpostaviti da se infomativna emisija „Vesti” na Drugom programu RTS neće bitno razlikovati od informativnih emisija na Prvom programu. Ali se takođe moglo pretpostaviti da će autentična emisija u celini posvećena stranačkom životu, „Stranačka hronika”, u određenoj meri sačuvati koncepciju ravnomernog medijskog predstavljanja u uslovima stranačkog pluralizma u periodu predizbornih aktivnosti. To je bio glavni razlog koji je opredelio istraživače CeSID-a da u posmatranje medija uključi ovu emisiju. Ukoliko se ova pretpostavka ne potvrdi, onda bi definitivni zaključak bio da RTS ne poštuje pravo građana na objektivno i potpunu informaciju.

Podaci kojima raspolažemo pokazali su da ni prva, ni druga pretpostavka nisu bile tačne. U celini gledajući, sadržina i kvalitet informacija koje su bile ponuđene gledaocima, nisu se приметно razlikovali od sadržine i kvaliteta informacija koje su se mogle videti i čuti na RTS 1.

Emisija „Vesti” koncepcijski se razlikuje od glavnih informativnih emisija na Prvom programu RTS: sadrži sasvim kratke priloge o najvažnijim dnevnim događajima i najnovije vesti; po dužini trajanja je takođe znatno iza pomenutih emisija. Redovno su aktivnosti kandidata levice M. Milutinovića i onih partijskih ili državnih funkcionera koji su bili uključeni u njegovu kampanju, spadale u te najvažnije dnevne događaje. Ako nije bilo nekih značajnijih događanja opšteg državnog karaktera ili aktivnosti predsednika SRJ, onda su prve vesti bile o tome gde je bio, šta je radio i govorio M. Milutinović tog dana. Za emisiju „Vesti” drugi kandidati kao da nisu postojali. Ako i jesu spominjani to je bilo samo onda kada ih je neko iz vladajuće koalicije kritikovao (po pravilu je taj drugi kandidat bio Šešelj). „Vesti”, dakle, nisu odstupile od generalnog medijskog pristupa predsedničkoj kampanji RTS.

Sve drugo bilo je prepušteno i „nadoknađeno” u posebnoj emisiji posvećenoj *svim* strankama „Stranačka hronika”, a ona je bila „slika i prilika” pomenutih glavnih informativnih emisija RTS 1: po dužini trajanja, zastupljenosti kandidata, načinu njihovog prikazivanja, sadržini priloga.

Ukupno vreme koje je RTS 2 posvetio izbornoj predsedničkoj kampanji jeste 15.720 sekundi (RTS 1 – 17.373 sek.). Kandidat leve i njegova kampanja u celini je dobila 10.790 sekundi, odnosno 68,6%. Ukoliko se uzme u obzir navedena činjenica o vremenu trajanja „Vesti”, to praktično znači da je „Stranačka hronika” bila hronika jedne stranke, odnosno koalicije. Ako poredimo podatke o medijskom predstavljanju u vreme septembarskih izbora sa raspoloživim podacima u ovom izbornom periodu videćemo da slobodno

možemo da ponovimo zaključak iz naše prethodne analize: „Posebna emisija „Stranačka hronika” emitovana posle „Dnevnika” definitivno je kompletirala sliku „navijačke” uređivačke politike državne televizije”.

Podaci pokazuju da je M. Milutinović bio u svakom pogledu na prvom mestu i da je ta prednost u odnosu na informativne emisije RTS 1 čak nešto veća. Tako je od celokupnog vremena posvećenom neposrednom, aktivnom predstavljanju Milutinović učestvovao sa 76,3%, V. Drašković sa 9,8%, Šešelj sa 5,6%, dok je D. Mićnoviću pripalo 3,7%. Milutinović je prednjačio i u vremenu predstavljanja kandidata putem tzv. živog govora, čak 86,3%, što je znatno više nego na RTS 1 (73,1%). Ostatak vremena „živih” priloga prilično ravnomerno je podeljen ostalim kandidatima. Najviše emitovanog vremena novinarskih izveštaja, pokrivenih govorom novinara ili spikera, imao je M. Milutinović. Što se pasivnog predstavljanja tiče prvi je, van svake konkurencije, V. Šešelj. U ukupnom vremenu posvećenom pasivnom, posrednom predstavljanju kandidata on je učestvovao sa 74,7% i tako daleko iza sebe ostavio drugog, Draškovića, sa 23,0%. Ostalo vreme dobile su stranke koje bojkotuju izbore. Kako se vidi iz podataka kandidat levice nije bio predstavljan na ovaj način.

Zapaženo je da su stranke koje su se izjasnile za bojkot izbora (DS, DSS i GSS) u okviru emisije „Stranačka hronika”, bile minimalno zastupljene (0,5%), pasivno i sa niskim rejtingom (-0,75).

Kako smo na osnovu raspoloživih podataka već istakli, glavni objekat medijske antipropagande, V. Šešelj je i na RTS 2 imao najniži rejting, -1,00. (Na septembarskim izborima je to bila DS čiji je rejting bio čak -1,80.) Bolji, takođe negativni rejting imao je V. Drašković, -0,60. I jedan i drugi kandidat opozicije su posebno negativno predstavljeni posle duela koji su imali, naslovljenog u medijima kao „Duel u blatu”. Inerti iz ovog duela i negativni komentari više puta su emitovani na ekranu. Pozitivno određenje RTS 2 imala je samo prema kandidatu levice (1,16).

Što se tiče montaže priloga, scenografije i režije emisija RTS 2 o kojima govorimo nisu bile nimalo različite ni originalne u odnosu na udarni Prvi program.

Poštujući načela profesionalnosti i predočene podatke možemo da zaključimo da je RTS 2 rigoroznije shvatio zadatke državne televizije: voditi kampanju za kandidata levice i maksimalno umanjiti izborne šanse drugih, odnosno diskvalifikovati glavnog protivkandidata.

NTV Studio B

Kao što smo napisali u prethodnoj analizi medijskih uslova za septembarske parlamentarne i predsedničke izbore ova TV stanica je „više puta menjala svoj status i svoju uređivačku politiku ... uvek je imala svoje gledaoce, ali ne i isti ugled i uticaj.” Sve to važi i za ovaj predizborni period, koji smo posmatrali: promenili su uređivačku politiku, opala je profesionalnost, zanimljivost priloga, način izveštavanja. Da li je opao uticaj, ugled i broj gledalaca, o tome istraživači CeSID-a ne poseduju podatke.

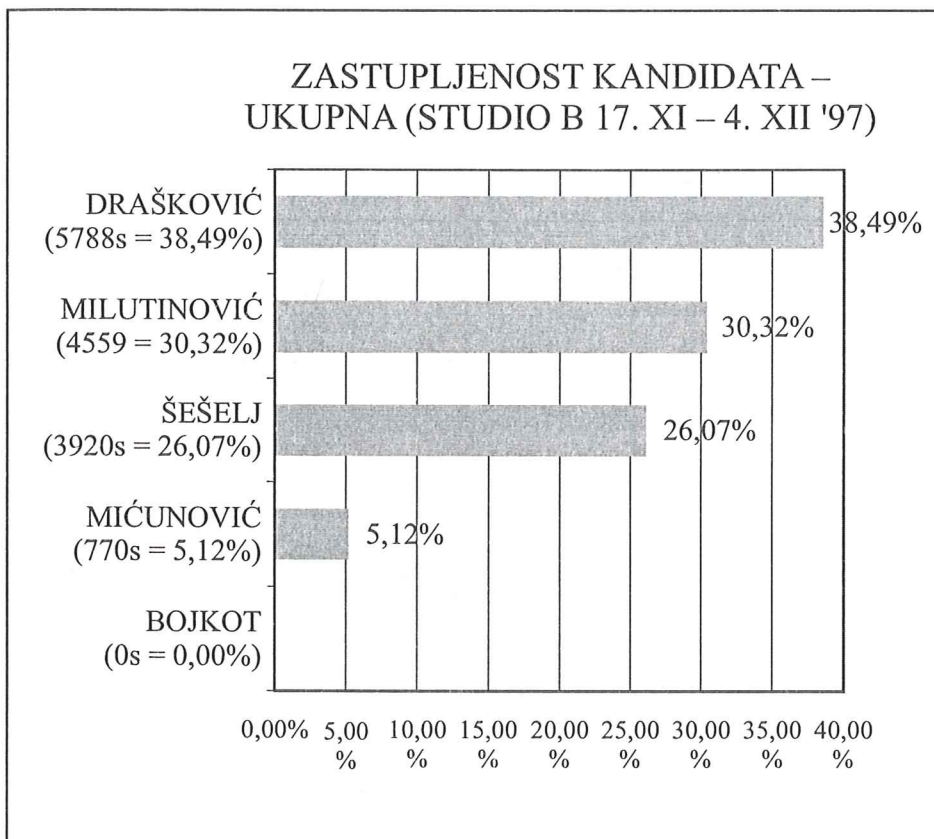
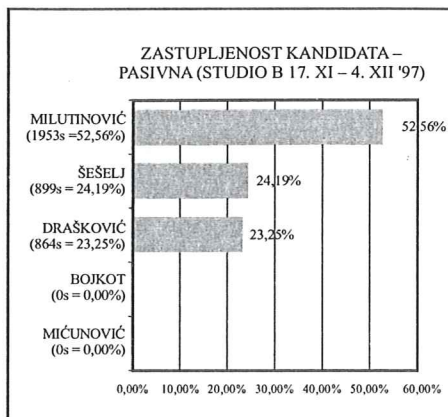
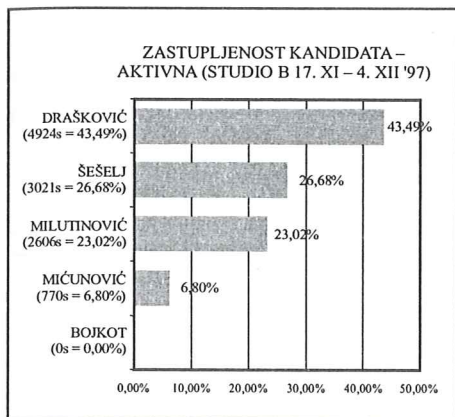
Predmet analize u periodu predsedničke izborne kampanje bile su informativne emisije „Vesti u 7” i „Vesti u 10”. Prvi je utisak, a podaci to neumoljivo pokazuju, da ove dve emisije liče „kao jaje jajetu”. Skoro da nije bilo nikakvih razlika među njima: isti prilozi, isti redosled, ista dužina trajanja. Zanimljivo je da u drugoj emisiji, emitovanoj u 22 h, nije bilo novih „svežih” vesti. Najveći broj priloga išao je bez žive reči i slike sa mesta događaja. Priloge je čitao spiker tako da se sticao utisak da su u pitanju radio-vesti, koje se mogu slušati, a ne gledati. Redosled priloga je vrlo zanimljiv, bolje rečeno svaki put gledaoca čeka iznenađenje, jer ne postoje nikakva pravila u emitovanju priloga. Sadržaj je potpuno zbrkan: malo unutrašnje politike, malo spoljne, malo stranačkih vesti, pa onda opet isto od početka. Jednostavno, onome ko želi da vidi određenu vrstu priloga ne preostaje ništa drugo nego da vesti odgleda do kraja, jer nikada nije siguran da se posle kulturnog priloga neće pojaviti ponovo neki važan politički prilog. Najava sportske rubrike je jedino označavala da povratka nema.

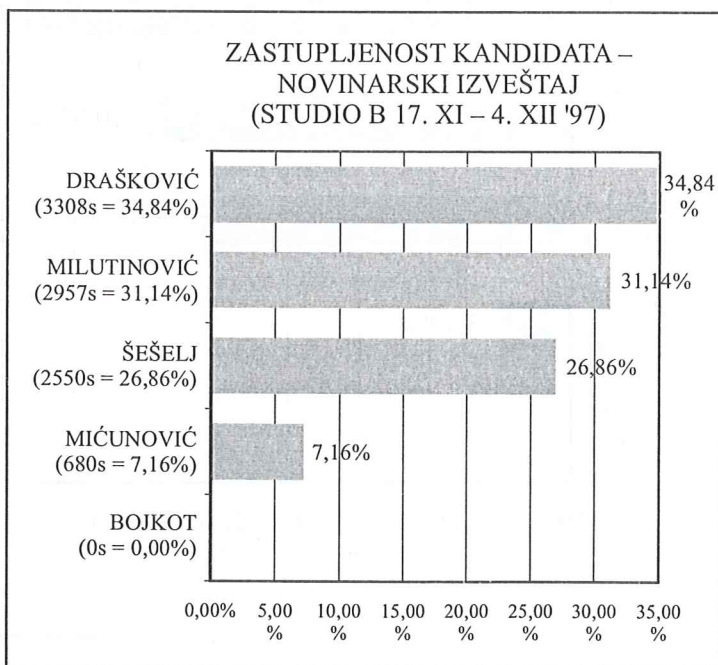
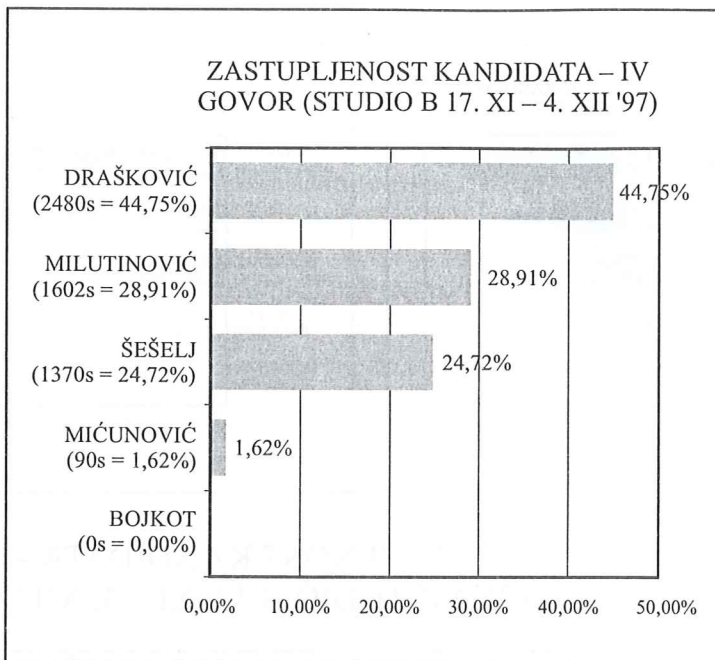
Pomenuti nizak profesionalni nivo uticao je i na kvalitet i sadržinu priloga posvećenih predizbornoj aktivnosti kandidata. U celini, bez živog govora i slike, sve je delovalo mlako, nezanimljivo – ličilo je na „otaljavanje” posla.

Kvantitativni podaci pokazuju da je u periodu posmatanja, dakle od 17. 11. do 4. 12. '97. u pomenutim emisijama 15.037 sekundi bilo posvećeno izborima. Tzv. živih priloga bilo je 5.542 sekundi. Sve ostalo su bili „pokriveni” prilozi glasom novinara ili spikera. (RTS 2 je približno isto vremena posvetio izborima, 15.720 sekundi, ali u načinu emitovanja slika je obrnuta: 9.306 sek. je emitovanih živih priloga, ostalo su izveštavanja spikera ili novinara).

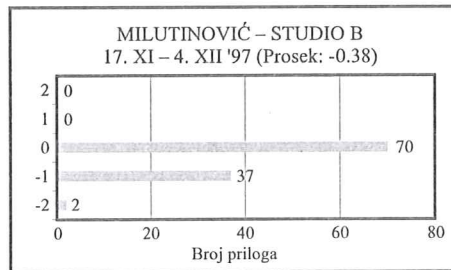
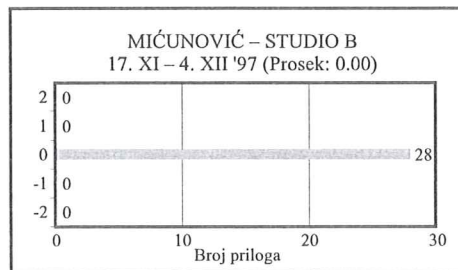
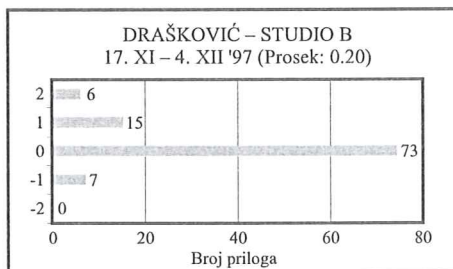
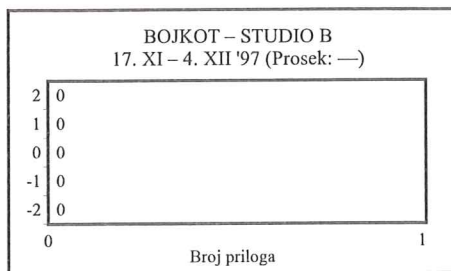
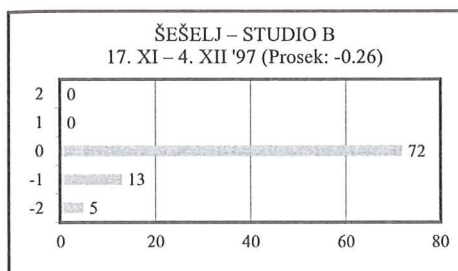
Podaci o ukupnoj zastupljenosti kandidata ne daju nijednom kandidatu izrazitu prednost. Prvi u rangi zastupljenosti je V. Drašković (38,5%), sledi ga M. Milutinović (30,3%) i na kraju V. Šešelj (26,1). Ako se izuzme D.

*Analiza sredstava informisanja u predizobornoj
predsedničkoj kampanji u Srbiji*

*Analiza sredstava informisanja u predizbornoj
predsedničkoj kampanji u Srbiji*

Mićunović koji je i ovde, kao i u drugim medijima bio najmanje zastupljen, ali nigde sa negativnom konotacijom, ostala tri kandidata se, u kvantitativnom smislu, u ukupnoj zastupljenosti nisu značajnije razlikovala. O strankama koje bojkotuju izbore nije bilo priloga posvećenih izborima na ovoj televiziji. Međutim, razlike su se ispoljile, iako ne u drastičnom vidu kao na RTS, u načinu predstavljanja kandidata i emitovanja priloga. Prvo, V. Drašković je imao prednost u neposrednom, aktivnom predstavljanju. Od celokupnog vremena koliko su imali prilozima u kojima se neposredno predstavljaju kandidati ili njihovi funkcioneri koji učestvuju u kampanji (11.321 sekundi) njemu je pripalo 43,5%. Slede V. Šešelj sa 26,7%, M. Milutinović sa 23,0% i D. Mićunović 6,8% aktivne zastupljenosti. Drašković je imao najveći procenat u emitovanju „živog” govora proračunog slikom sa mesta događanja –

44,7%. Iza njega su Milutinović – 28,9% , Šešelj – 24,7% i na kraju D. Mićunović – 1,6%. U priložima pokrivenim govorom spikera ili novinara opet je prvi bio Drašković.

Slika koju smo dobili na osnovu raspoloživih podataka pokazuje da je ravnomernost u informisanju posebno poremećena u trećem periodu našeg posmatranja, tačnije neposredno pred izbornu tišinu. Tada se naglo povećalo emitovanje priloga (aktivni i „živi” govor) posvećenih kampanji Draškovića, a drastično smanjilo učešće Šešelja. Npr. u ukupnom prosečnom „živom” govoru Šešelj je bio zastupljen sa 24,7% a u trećem periodu samo sa 8,8%, dakle tri puta manje. Slično je i sa drugim vidovima emitovanih priloga.

„Studio B” nije omogućio ravnomeran pristup kandidatima, ali je, kako to naše istraživanje pokazuje imao daleko najveći broj priloga informativnog karaktera. Podaci pokazuju prilično ujednačen prosečan rejting emitovanih priloga. Najniži ima kandidat levice (-0,38) a najviši kandidat SPO (0,20). Kandidat radikala, ima takođe negativan rejting (-0,26).

„Studio B” jeste favorizovao V. Draškovića, ali nije bio u stanju, čini se najviše zbog nedovoljnog profesionalnog umeća i da vodi kampanju za njega. Ispoljavao je blagu i mlaku pristrasnost prema Draškoviću. Mnogo važniji prema našim podacima je zaključak da „Studio B”, za razliku od RTS, nije vodio ni antikampanju protiv drugih kandidata. Negativni prizvuk emitovanih priloga i kritika ostali su u granicama korektnosti.

Zaključak

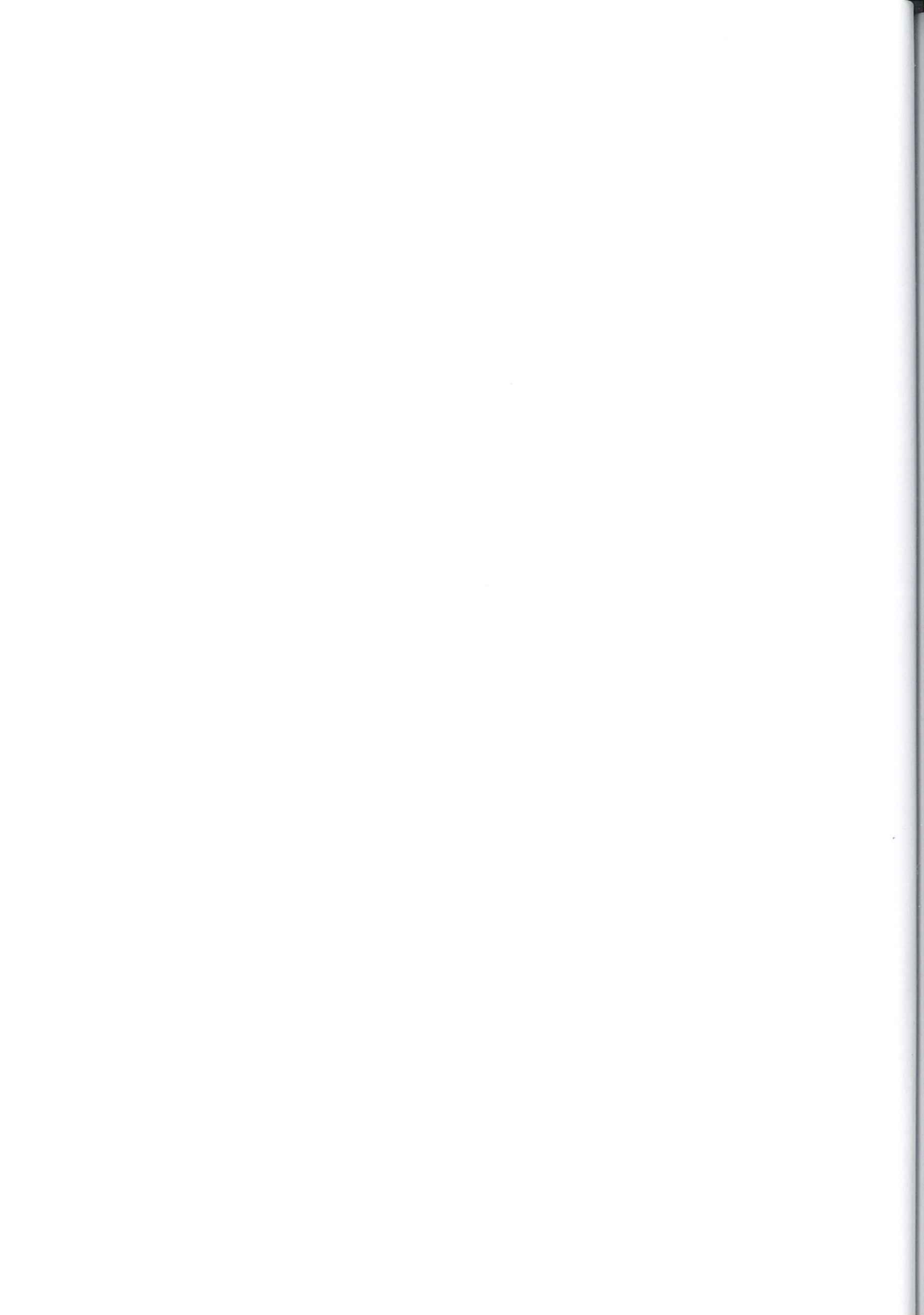
Moglo bi se s pravom očekivati da mnogo puta ponovljeni izbori u relativno kratkom vremenskom periodu, septembar–decembar, utiču na poboljšanje izbornih uslova i na podizanje demokratske svesti građana. Nažalost, kada su medijski uslovi u pitanju to se nije dogodilo. Na osnovu priloženih podataka može se zaključiti da se stanje, kada su u pitanju državni mediji, pogoršalo. Slično je, iako ne u istoj meri i na isti način, sa „slobodnom” televizijskom stanicom „Studio B”. Državni mediji – RTS-1, RTS-2 i „Politika” – su bili jedan od glavnih nosilaca kampanje kandidata levice. S druge strane ono što mnogo više onespokojava i ostavlja gorak ukus, je besprimerna (zlo)upotreba državnih glasila u borbi protiv drugih kandidata. Državna glasila, RTS posebno, ne samo što nisu poštovala pravila jednakog pristupa i fer tretmana svih ušesnika u izborima, već su svojim priložima i čitavim

mehanizmom izveštavanja izvršila atak na svest građana i slobodu izbora. U napadu na određene kandidate (V. Šešelj) gubilo se svako osećanje mere te je takvom uređivačkom koncepcijom RTS podsećao na stanje koje je prethodilo ratu i nedavno ratno vreme.

I ovaj put, kao i u septembarskim izborima, ustanovili smo da „Večernje Novosti”, koje se smatraju bliske državnoj vlasti, nisu podlegle furioznom medijskom tretmanu opozicionih kandidata, iako su i one, kako smo приметli, davale prednost kandidatu levice.

„Studio B” je u svojim informativnim emisijama davao prednost Vuku Draškoviću, ali je obaveštavanje o drugim kandidatima, kako to naši podaci pokazuju, neznatno odstupalo od načela ravnopravnog tretmana učesnika u izborima. Po našem mišljenju na kvalitet informisanja „Studija B” više je uticala neprofesionalnost i nestručnost nego nekorektnost i pristrasnost u emitovanim priložima.

Nezavisni dnevni listovi „Naša Borba” i „Blic” ispolijili su profesionalnost, relativno uravnoteženo i korektno su informisali svoje čitaoce o kandidatima i njihovoj predizbornoj kampanji.

POSMATRANJE IZBORA

Priprema CeSID-a za posmatranje izbora

Centar za slobodne izbore i demokratiju je nastavio da deluje u tri najznačajnija pravca, sa tri komplementarna cilja:

1. upoznati širu javnost u Srbiji sa idejom domaćeg posmatranja izbora i sa delovanjem CeSID-a; istovremeno, voditi aktivnu medijsku kampanju u prilog ovlašćenju domaćih posmatrača;
2. dobiti ovlašćenje Republičke komisije za posmatranje izbora, tj. izbornih radnji;
3. okupiti i obučiti dobrovoljce za posmatranje izbora.

Izveštaj koji nudimo javnosti prati ove navedene pravce delatnosti.

1. Medijska kampanja

U želji da očuvamo transparentnost svog rada, trudili smo se da saopštenjima za javnost, konferencijama za štampu i razgovorima sa predstavnicima medijskih kuća, javnost kontinuirano obaveštavamo o svakoj aktivnosti CeSID-a.

U periodu između septembarskih i decembarskih izbora u Srbiji CeSID je organizovao niz tribina po gradovima u Srbiji. Na tribinama su slušaoci mogli da se upoznaju s utiscima CeSID-ovih posmatrača sa prethodnih izbora, zatim s pravnim statusom i tretmanom domaćih posmatrača, kao i namerama i aktivnostima CeSID-a vezanim za predstojeće decembarske predsedničke izbore u Srbiji.

Prva u nizu tribina, održana je 8. novembra u Kragujevcu i bila je, po proceni CeSID-a, medijski sjajno pokrivena. Naime, izveštaj sa ovog

događaja preneli su, na prvom mestu, kragujevački gradski radio i televizija, a posredstvom novinske agencije BETA sa sadržajem tribine upoznati su, između ostalih, čitaoci beogradskih dnevnih listova „Naša Borba”, „Danas” i „Dnevni Telegraf”, kao i slušaoci Radija B 92.

Na dan održavanja **tribine u Nišu, 9. novembra**, članovi CeSID-a su bili gosti polučasovne emisije „Tema dana”, inače udarne dnevne informativno-političke emisije niške gradske televizije.

Tribinama CeSID-a u Zrenjaninu i Novom Sadu, prethodila su jednosatna gostovanja članova CeSID-a na zrenjaninskom gradskom radiju i novosadskom radiju „021”.

U okviru medijske kampanje za dobijanje ovlašćenja za posmatranje izbora, CeSID se obratio predsedničkim kandidatima, ministru pravde i predsedniku Republičke izborne komisije **otvorenim pismom 19. novembra**, apelujući pritom na njih da svojim ugledom i uticajem pomognu da posmatračima ove organizacije, inače uredno registrovane za praćenje izbora, zvanično bude omogućen pristup radu izbornih tela na svim nivoima. Tekst pisma su u celini objavili dnevni listovi „Naša Borba”, „Danas” i „Demokratija”, kao i nedeljnik „Vreme”. Prenosimo tekst u celini:

OTVORENO PISMO CeSID-a PREDSEDNIČKIM
KANDIDATIMA, MINISTRU PRAVDE I PREDSEDNIKU
REPUBLIČKE IZBORNE KOMISIJE

Obraćamo Vam se verujući da Vam je na srcu ugled i demokratsko dostojanstvo Republike Srbije, pa Vam stoga skrećemo pažnju na neravnopravan (inferioran) položaj domaćih posmatrača izbora u odnosu na strane posmatrače (OEBS, ali i predstavnike stranih diplomatskih misija).

1. Centar za slobodne izbore i demokratiju ustanovljen je kao prva nevladina, nestranačka i neprofitna organizacija u našoj zemlji sa zadatkom odnosno ciljem da, u svojstvu posmatrača, učestvuje u izborima u SRJ.

CeSID se oblikovao kao organizacija koja za cilj ima odgovor na pitanje: „Da li su uslovi izbora bili fer i da li su izbori sprovedeni pošteno?” Interes građana koji su okupljeni u CeSID-u jeste da pobeđi onaj ko je zaista, u uslovima fer nadmetanja, dobio potrebnu većinu. Utoliko se svrha postojanja CeSID-a razlikuje od funkcije političkih stranaka koje, po definiciji, učestvuju u

nadmetanju i, pri tom, imaju parcijalan interes. Ova dva interesa ne moraju i ne treba da budu suprotstavljeni.

2. CeSID je uputio dopis Republičkoj izbornoj komisiji Republike Srbije kojim se, pozivajući se na čl. 8 završnog Dokumenta sa drugog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a (Kopenhagen, 1990) i na Zakon o izboru narodnih poslanika (čl. 36), PRIJAVLJUJE za posmatranje rada izbornih organa (izbornih komisija i biračkih odbora).

Osnov za prijavu CeSID je našao u navedenom Dokumentu OEBS-a u kojem se kaže da države učesnice pozivaju posmatrače iz bilo koje druge države učesnice ili iz „odgovarajućih privatnih ustanova ili organizacija” da svojim prisustvom unaprede izborne procese. Posebno je važno istaći na ovom mestu da se prisustvo stranih posmatrača zasniva upravo na ovom izvoru prava. Tome treba dodati pravni osnov iz domaćeg zakonodavstva – član 36 Zakona o izboru narodnih poslanika u Narodnu skupštinu RS, koji izričito propisuje da je rad organa za sprovođenje izbora (izbornih komisija i biračkih odbora) – „javan”. Iz prisustva radu tih organa izričito su, u istom članu, isključeni samo kandidati sa proglašениh i objavljenih lista. Dakle, načelo javnosti rada je ograničeno samo u slučaju kade se sukobljava sa načelom nepristrasnosti. Prisustvom posmatrača CeSID-a, kao nestranačke i nevladine organizacije, načelo nepristrasnosti ni na koji način ne bi bilo ugroženo.

Našu prijavu da, kao posmatrači, učestvujemo u izborima 21. septembra 1997. godine odbila je Republička izborna komisija, o čemu smo obavešteni putem medijskih izveštaja sa konferencije za štampu RIK. Naš prigovor je odbijen sa obrazloženjem koje zasluđuje da Vam bude predloženo:

„Komisija smatra da nedavanjem saglasnosti CeSID-u za praćenje izbora nisu povređena prava podnosioca prigovora iz člana 36 stav 1, s obzirom da je tim članom uređeno da je rad organa za sprovođenje izbora javan i uređena su prava predstavnika podnosioca izbornih lista i drugih lica koja prate rad organa za sprovođenje izbora.”

Iz pravnog stanovišta Komisije sledi da je rad izbornih organa javan, i zato što je javan, ne može ga pratiti organizacija

koja je po jugoslovenskim propisima uredno registrovana za praćenje izbora!

CeSID nalazi da je pomenuto obrazloženje ne samo pravno, već i zdravorazumski neodrživo. Utoliko nas više čudi da je ovakvu odluku Komisije presudom potvrdio i Vrhovni sud Srbije.

Prijava koju je CeSID uputio za posmatranje **drugog kruga** predsedničkih izbora odbijena je **pismom sekretara Komisije**, g. Nebojše Rodića. U pismu se, doduše, jasno iskazuje pravno stanovište g. Rodića, ali se nigde ne pominje da (li) je CeSID-ovu prijavu uopšte razmatrala Komisija. Pravno stanovište g. Rodića je iskazano u tvrdnji da:

„Zainteresovani predstavnici stranih država, međunarodnih organizacija i nevladinih institucija koji žele da prate izbore u Republici Srbiji podnose prijavu o prisustvu izborima Vladi Republike Srbije. Ceneći da ste kod Saveznog ministarstva pravde upisani u registar udruženja, društvenih organizacija i političkih organizacija sa sedištem u Beogradu i da time nemate subjektivitet međunarodne organizacije, odnosno *strane nevladine institucije* (sic!) to nema pravne mogućnosti za davanje saglasnosti za posmatranje drugog kruga predsedničkih izbora u Srbiji 5. oktobra, na način kako Vi to želite”.

Iz navedenog se može izvesti nekoliko zaključaka. Prvo, da se nedvosmisleno radi o diskriminaciji domaćih građana u ovoj oblasti. G. Rodić naime tvrdi da i „strane nevladine institucije” mogu da se prijave i posmatraju izbore, što znači da bi to mogli učiniti i bugarska udruženja zanatlija, Udruženje za zaštitu antilopa Angole, FK „Real” iz Madrida, feministička grupa „Crvene čarape” iz Luizijane i da ne nabrajamo dalje. CeSID raspolaze informacijama da su i supruge članova diplomatskih misija u Beogradu imale „status posmatrača”. Svi, dakle, sem CeSID-a - nevladine, nestranačke, neprofitne, jugoslovenske „institucije” – udruženja građana koje je uredno registrovano kod nadležnog organa, sa zadatkom da posmatra izbore. Da se bar g. Rodić ograničio na „međunarodne nevladine organizacije”...

Dalje, sve bi ove „strane nevladine institucije” imale samo da Vladi „podnesu prijavu o svom prisustvu izborima”. Ovakva formulacija može opstati samo ako se prihvati stanovište CeSID-a

da čl. 36 Izbornog zakona nedvosmisleno utvrđuje javnost rada organa za sprovođenje izbora i da pozitivan odgovor nadležnog organa ne ustanovljava „pravo na posmatranje”, već da je prijava potrebna iz tehničkih razloga.

3. Posmatračka misija OEBS-a je u svom konačnom izveštaju sa prošlih izbora u Srbiji iskazala ozbiljnu zabrinutost zbog isključivanja domaćih posmatrača, navodeći CeSID kao organizaciju koja ima neophodnu obuku, organizaciju i spremnost za izvršenje ove važne građanske dužnosti. Stoga je i preporuka Misije OEBS vlastima u Srbiji da preduzmu sve potrebne mere kako bi se ubuduće osiguralo ovlašćenje domaćim posmatračima.

Napominjemo Vam da je ovo pravo do sada bilo uskraćeno samo građanima Republike Hrvatske i građanima Republike Srbije. Građani naše druge federalne jedinice – Crne Gore – nisu lišeni tog prava i već su ga dva puta iskoristili.

Iz svih napred navedenih razloga, Centar za slobodne izbore i demokratiju Vam se obraća **s molbom da svojim ugledom i uticajem, a posebno kao predsednički kandidat na predstojećim izborima, pomognete u nastojanjima da se i domaćim državljanima – koji su organizovani u skladu sa propisima SRJ – omogući posmatranje predstojećih i svih budućih izbora u Republici Srbiji.**

Dr Slobodanka Nedović,
izvršni direktor CeSID-a

Izlazak iz štampe **Izveštaja CeSID-a** sa održanih predsedničkih i parlamentarnih izbora u Srbiji (septembar–oktobar 1997), kao i najava svečanog predstavljanja javnosti ovog Izveštaja, bili su povod **konferenciji za štampu CeSID-a, održanoj 24. novembra**. Javnost je, tom prilikom, upoznata i sa aktuelnim događanjima vezanim za pripreme CeSID-a za decembar-ske predsedničke izbore u Srbiji. Takođe, prisutnim predstavnicima medija, stavljeni su na uvid Izveštaj OEBS-a sa održanih septembarskih izbora i pismo članova Kongresa SAD upućeno Predsedniku SRJ i predsedniku Republičke izborne komisije. U ovim dokumentima je iskazana zabrinutost zbog negativnog tretmana domaćih posmatrača na teritoriji Republike Srbije uz preporuku nadležnim organima da u narednim izborima CeSID-u omoguće neometan rad.

Izveštaj CeSID-a sa održanih predsedničkih i parlamentarnih izbora u Srbiji (septembar–oktobar 1997) predstavljen je u prepunoj sali Doma omladine u Beogradu, na tribini održanoj 26. novembra. Učesnici su bili autori teksta dr Vladimir Goati, dr Marijana Pajvančić, dr Zoran Lučić, dr Slobodanka Nedović, dr Mirjana Todorović i dr Vesna Rakić-Vodinelić.

Izveštaj sa ove tribine objavljen je ne samo u svim nezavisnim glasilima, već i u državnom dnevnom listu „Večernje Novosti”.

Na zaključak o interesovanju javnosti za sam sadržaj teksta uputili su nas i delovi Izveštaja, naknadno objavljeni u dnevnim listovima „Naša Borba” i „Danas”, kao i razgovor sa jednim od autora, dr Mirjanom Todorović, naknadno objavljen u „Večernjim Novostima”.

Očekivanja, vezana za odgovor Republičke izborne komisije na prijavu CeSID-a, našla su svoje mesto u predizbornim izdanjima dnevnika „Danas” i „Blic”.

Tokom izbornog dana prvog kruga izbora za predsednika Srbije 7. decembra, CeSID je, u Medija centru, održao tri konferencije za štampu i to prvu s početkom u 12h (sa izveštajem do 11h), drugu u 16h (sa izveštajem do 15h) i treću, završnu, u 21:30h (sa izveštajem do zatvaranja biračkih mesta).

Za razliku od prethodnih izbora, jedan broj CeSID-ovih posmatrača je ovaj izborni dan proveo unutar samih biračkih mesta, što je za rezultat imalo obilje informacija kojima je CeSID tog dana raspolagao.

Prisustvo brojnih predstavnika domaćih i stranih medijskih kuća, kao i mnoštvo aktuelnih i pouzdanih informacija koje je CeSID imao da ponudi, učinili su članove CeSID-a metom mnogobrojnih TV i foto kamera, diktafona i novinarskih beleški. Posebno zanimanje postojalo je za CeSID-ovu konačnu procenu broja izašlih birača, kao i konačan izveštaj o nepravilnostima sa biračkih mesta.

Tokom čitavog dana domaće televizijske i radio stanice (BK TV, Studio B, Index i B 92) su iz Medija centra prenosile izveštaje CeSID-ovih posmatrača, dok su, narednog dana, CeSID-ove informacije našle svoje mesto u svim nezavisnim dnevnim glasilima. Radio Studio B je posvetio jednočasovnu emisiju radu CeSID-a, a i *Radio Deutche Welle* je u programu na srpskom jeziku svoje slušaocce upoznao s radom CeSID-a.

Posredstvom inostranih medijskih kuća i novinskih agencija (*APA, AFP, Reuters, BBC, WTN, ZDF, Radio Free Europe, Američki Nacionalni radio*) podaci koje je CeSID predstavio javnosti, ponovo su prešli granice naše zemlje.

CeSID-ovo ime našlo se i na naslovnoj strani najtiražnijeg slovenačkog dnevnog lista „Delo”.

Tokom *izbornog dana drugog kruga izbora* za Predsednika Srbije, 21. decembra, CeSID je u Medija centru održao četiri konferencije za štampu i to u 13:30h, 17:30h, 21:30h (sa izveštajima o nepravilnostima i procenama broja birača izašlih do 12, 16, i 20h) i završnu u 00:30h (sa procenom odnosa glasova dva predsednička kandidata).

Ekskluzivne CeSID-ove informacije stavljene su, toga dana, na raspolaganje javnosti kako posredstvom izveštaja novinara prisutnih u Medija centru, tako i kroz direktna uključjenja članova CeSID-a u program domaćih elektronskih medija.

Narednog dana svi nezavisni domaći dnevni listovi („Naša Borba”, „Danas”, „DT”, „Blic” i „Demokratija”) objavili su, na udarnim mestima, CeSID-ovu procenu broja izašlih birača, kao i sopstveni izbor iz dugačkog spiska nepravilnosti koje su posmatrači CeSID-a uočili na biračkim mestima.

Pored domaćih i predstavnici stranih medijskih kuća i novinskih agencija bili su zainteresovani za informacije do kojih je došao CeSID, pa su tokom i neposredno po okončanju samog izbornog dana, članove CeSID-a intervjuisali dopisnici i novinari uglednih medijskih kuća (*AFP, Reuters, BBC, Američki Nacionalni radio, Financial Times, Le Mond, Radio Free Europe* i dr.)

Slovenački dnevni list „Delo” je ponovo na naslovnoj strani objavio procene CeSID-a, dok je iste procene čitavu noć objavljivao i teletext Hrvatske Radio-Televizije, što smatramo posebnim kuriozitetom.

U periodu od nekoliko dana po okončanju izbora, vreme su nam posvetili i izraelska TV, BBC TV, BBC program na srpskom jeziku, *BBC World Service-London* i *Christian Science Monitor*.

Čitava CeSID-ova lista nepravilnosti naknadno je objavljena u dnevniku „Naša Borba”, dok su izvodi iz ove liste uvršteni u analizu predsedničkih izbora „Nedeljnog Telegrafa”.

Konferencija za štampu, održana 24. decembra, privukla je pažnju beogradskih TV stanica (BK i Studio B), kao i sutrašnjih izdanja dnevnih novina (osim „DT”), zbog ekskluzivnosti otkrića do kojih je CeSID došao, vezanih za pojedina biračka mesta na Kosovu, koja po informacijama CeSID-ovih posmatrača sa terena nisu bila otvorena, a na kojima je, po zvaničnim podacima, odziv građana bio prilično visok. Izveštaj sa ove konferencije za štampu preneli su i CNN i novinska agencija AFP.

Izveštaj CeSID-a o aktivnosti medija u predizbornoj kampanji ponovljenih predsedničkih izbora u Srbiji bio je povod zakazivanju *konferencije za štampu 30. decembra*. CeSID-ova ocena medijskog tretmana predsedničkih kandidata tokom tronedelnog predizbornog perioda objavljena je u prazničnom izdanju „Naše Borbe”, kao i u informativnim emisijama BK TV (30. decembra), Index (30. decembra) i TV Studio B (30. i 31. decembra).

2. Ovlašćenje za posmatranje izbora (prepiska CeSID-a sa Republičkom izbornom komisijom)

CeSID je i pred ove izbore uputio dopis Republičkoj izornoj komisiji Republike Srbije kojim se, pozivajući se na čl. 8 završnog Dokumenta sa drugog sastanka Konferencije o ljudskoj dimenziji KEBS-a (Kopenhagen, 1990) i na Zakon o izboru narodnih poslanika (čl. 36), *prijavljuje* za posmatranje rada izbornih organa (izbornih komisija i biračkih odbora).

Naše nade u povoljan ishod znatno su porasle u odnosu na vreme prethodnih izbora. Za to je bilo više razloga. *Prvo*, CeSID je postao dovoljno poznat u domaćoj javnosti kao organizacija koja ima i sposobnosti i snage da obavlja zadatak domaćeg monitoringa. Čak je i ministar pravde u nezvaničnom razgovoru sa predstavnicima CeSID-a pokazao da je upoznat s našim radom i da je naklonjen ideji domaćeg posmatranja izbora. *Drugo*, posmatračka misija OEBS-a je u svom izveštaju veoma povoljno ocenila našu delatnost i preporučila državnim organima da nam omogući neometan rad u posmatranju izbora. *Treće*, podršku nam je pružila i inostrana javnost, uključujući i pismo američkih kongresmena Republičkoj izornoj komisiji u kojem se podržavaju nastojanja CeSID-a.

Navodimo tekst prijave u celini:

25. novembra 1997. godine
Republičkoj izornoj komisiji Republike Srbije
Predsedniku g. Bašić Govedarici

PRIJAVA

za posmatranje izbora – rada organa za sprovođenje predsedničkih izbora u Republici Srbiji zakazanih za 07. decembar 1997. godine.

Dana 07. avgusta 1997. Savezno ministarstvo pravde pravosnažnim rešenjem broj 3/1-157/8, upisalo je u Registar udruženja, društvenih organizacija i političkih organizacija Centar za slobodne izbore i demokratiju (CeSID), koji deluje na teritoriji SRJ, sa sedištem u Beogradu, a koji je osnovan na odgovarajućoj osnivačkoj skupštini, na osnovu čl. 41 Ustava Savezne Republike Jugoslavije (*Službeni list SR Jugoslavije* br. 1 od 27. aprila 1992) i članova 6 i 16 Zakona o udruživanju građana u udruženja, društvene organizacije i političke organizacije (*Službeni list SFRJ* br. 42/90).

Osnovni zadatak CeSID-a je, po statutu, posmatranje i analiza predizbornih, izbornih i postizbornih aktivnosti na svim nivoima u SRJ, kao i posmatranje, kontrola i analiza stanja ljudskih prava, građanskih sloboda i slobode medija u SRJ.

Udruženja ove vrste postoje u svim zemljama razvijene demokratije, ljudskih prava i građanskih sloboda, i uživaju podršku odgovarajućih tela Ujedinjenih nacija i evropskih institucija. Program i Statut našeg Centra (usvojen na osnivačkoj skupštini od 13. juna 1997) su potpuno usaglašeni sa članom 8. obavezujuće Deklaracije, usvojene na konferenciji OEBS-a 1990. godine u Kopenhagenu. Ovaj član se podjednako odnosi i na strane i na domaće posmatrače.

Član 36 Zakona o izboru narodnih poslanika propisuje javnost rada organa za sprovođenje izbora iz koje su isključeni samo kandidati sa potvrđenih i proglašanih lista. Pomenuti član Zakona pominje, kao moguće učesnike u radu izbornih organa, kako predstavnike podnosioca izborne liste, tako i druga lica koja prate rad organa za sprovođenje izbora, što domaćem posmatranju izbora na ovim prostorima daje nesumnjiv pravni osnov.

U izveštaju misije OEBS-a koja je pratila protekle parlamentarne i predsedničke izbore u Srbiji CeSID je ocenjen kao organizacija koja je „obučena, organizovana i spremna” da izvrši odgovornu građansku dužnost posmatranja izbora. Misija je iskazala zabrinutost zbog uskraćivanja mogućnosti domaćeg posmatranja izbora i preporučila vlastima u Srbiji da preduzmu sve potrebne mere kako bi se omogućilo učešće domaćih posmatrača na izborima u Srbiji. Građanima Crne Gore ova mogućnost nije

uskraćena, pa je tako Srbija ostala, uz Republiku Hrvatsku, usamljena među zemljama Centralne i Istočne Evrope.

Činom registracije, naš nevladin, nestranački i neprofitni Centar za slobodne izbore i demokratiju stekao je legitimno pravo i obavezu da izvrši svoj programski cilj u ovogodišnjim izborima raspisanim za predsednika Republike Srbije.

Stoga i molimo Republičku izbornu komisiju da, u skladu sa navedenim i drugim propisima kojima su regulisani izbori, izda Centru za slobodne izbore i demokratiju saglasnost za posmatranje rada organa za sprovođenje predsedničkih izbora u Srbiji, 07. 12. 1997.

S poštovanjem,
za CeSID, izvršni direktor
dr Slobodanka Nedović

Odgovor smo dobili **u subotu, 6. decembra 1997. godine u 12 časova!!!**
U odgovoru koji je potpisao sekretar Komisije Nebojša Rodić stoji:

„Republička izborna komisija u proširenom sastavu, upoznata je sa Vašom prijavom „za posmatranje izbora – rada organa za sprovođenje predsedničkih izbora u Republici Srbiji zakazanih za 7. decembar 1997. godine”.

Ceneći činjenicu da ste prijave sa identičnim zahtevom već podnosili, za ranije održane izbore, a kako nije došlo do izmene zakonskih i podzakonskih akata koji regulišu ovu materiju, stav Republičke izborne komisije ostaje identičan onom koji je sadržan u našem pismu 02 broj 013–888/97 koji smo Vam uputili 3. oktobra ove godine.”

Tekst navedenog pisma objavljen je i komentarisano u Izveštaju CeSID-a sa predsedničkih i parlamentarnih izbora održanih septembra–oktobra 1997. godine. Komentar CeSID-a nalazi se i u napred navedenom Otvorenom pismu. Na ovom mestu podsećamo samo na deo pisma koji sadrži obrazloženje za odbijanje prijave CeSID-a:

„Ceneći činjenicu da ste kod Saveznog ministarstva pravde upisani u Registar udruženja, društvenih organizacija i političkih organizacija sa sedištem u Beogradu i da time nemate subjekti-

vitet Međunarodne organizacije, odnosno strane nevladine institucije to nema pravne mogućnosti za davanje saglasnosti za posmatranje drugog kruga predsedničkih izbora u Srbiji 5. oktobra ove godine, na način kako Vi to želite.”

CeSID je uredno podneo prijavu i za **drugi krug izbora**. Tom prilikom smo Republičkoj izbornoj komisiji dostavili i tekst kojim smo obrazložili svoju prijavu. Navodimo tekst u celini:

PRAVNA ZASNOVANOST ZAHTEVA ZA POSMATRANJE IZBORA
OD STRANE DOMAĆIH POSMATRAČA

1. Zakon o izboru utvrđuje **princip javnosti rada organa za sprovođenje izbora** (član 36 stav 1). Zakon ne sadrži bliža pravila i ne precizira na koji način se obezbeđuje javnost rada organa za sprovođenje izbora.

2. Zakon, pored **predstavnik**a podnosioca **izbornih lista** navodi i **druga lica koja prate rad organa za sprovođenje izbora** iz čega se može izvesti zaključak da predstavnici podnosioca **izbornih lista** nemaju ekskluzivno pravo da prate rad organa za sprovođenje izbora, već da to pravo imaju „i druga lica” (član 36 stav 2).

3. Zakon o izborima izričito **isključuje mogućnost da kandidati sa potvrđene i proglašene liste (ili predsednički kandidat) prisustvuju radu organa za sprovođenje izbora**. (član 36 stav 4). Na ovaj način lica koja imaju neposredan interes u izborima izuzeta su od mogućnosti da na bilo koji način utiču na rad organa za sprovođenje izbora, što je saglasno načelu slobodnih izbora i osigurava samostalan i nezavisan rad organa za sprovođenje izbora.

4. Pored toga, zakon izričito **zabranjuje ulazak na biralište pripadnicima policije na dužnosti**, sem ukoliko oni na biralište dolaze po pozivu predsednika biračkog odbora, kako bi uspostavili narušeni red i mir na biralištu, a pod uslovima koje propisuju zakon i izborna pravila (član 69 stav 4 Zakona i pravilo br. 14 stav 4).

5. Najzad, Zakon **zabranjuje zadržavanje na biračkom mestu svih lica koja nemaju prava i dužnosti u vezi sa**

spvođenjem izbora koja su utvrđena zakonom (član 69 stav 3). Smisao ove zakonske odredbe je obezbeđivanje reda na biračkom mestu i sprečavanje stvaranja gužve na biralištu. Ukoliko bi se ova zakonska odredba tumačila restriktivno, ona bi bila u suprotnosti sa ranije pomenutom zakonskom odredbom o javnosti rada organa za sprovođenje izbora.

Pored toga, ova se zabrana, kako je zakon formuliše, **odnosi samo na biračka mesta, dakle, ne i na rad izbornih komisija.**

6. Izborni propisi koji bliže uređuju sprovođenje izbornih zakona ustanovljavaju još jednu kategoriju lica koja mogu biti prisutna na biralištu samo pod određenim uslovima. To su **pripadnici sredstava javnog informisanja** koji mogu biti prisutni na biralištu samo po službenom poslu radi pripreme izveštaja o toku glasanja na biračkom mestu (Pravila o radu biračkih odbora – pravilo 14 stav 3).

Propisi ne govore o prisustvu medija u izbornim komisijama, već samo o njihovom prisustvu na biračkim mestima.

7. Propisi o izvršenju izbornih zakona konkretizuju i **pravo predstavnika stranih posmatrača da prate sprovođenje izbora** i utvrđuju uslove pod kojima strani posmatrači mogu pratiti tok izbora i način kako oni to čine.

Potrebno da ovo pitanje bude posebno uređeno, saglasna je izričitoj ustavnoj normi prema kojoj stranac u SRJ ima slobode i prava utvrđene ustavom i zakonom, a u vezi sa ustavnom odredbom koja **biračko pravo garantuje samo domaćim državljanima** (član 34 stav 1 Ustava SRJ), te je otuda **status i prava koja u izbornom procesu imaju strani državljani kao posmatrači izbornog procesa, neophodno posebno utvrditi.**

Otuda bi sledilo da se, najopštije posmatrano, domaćim državljanima koji imaju biračko pravo ne bi moglo uskratiti pravo da imaju uvid u rad organa za sprovođenje izbora.

ZAKLJUČAK: Domaćem državljaninu kome, za razliku od stranog državljanina, pripada Ustavom zagarantovano biračko pravo, ne bi se moglo uskratiti pravo uvida u rad organa za sprovođenje izbora, pozivom na propis koji uređuje samo prava stranih državljana u posmatranju izbora.

Pravo stranih posmatrača mora se posebno urediti jer strani državljani nemaju biračko pravo. Domaći državljani ne bi smeo imati manja prava u izborima od stranih državljana.

8. Zakon o izborima **sadržinu izbornog prava građana** (član 11) određuje kao skup prava, navodeći, primenom metoda primeričkog normiranja, koja prava čine izorno pravo građana (npr. pravo na kandidovanje, pravo na isticanje kandidata, pravo na objektivno informisanje o kandidatima i njihovim programima i dr.) i dodaje primerično navedenim pravima i **druga prava koja su predviđena izbornim zakonom**. Među takvim pravima koja zakon navodi je i pravo „lica koja prate rad organa za sprovođenje izbora” (član 36 stav 2), a u vezi sa ostvarivanjem načela javnosti rada organa za sprovođenje izbora.

ZAKLJUČAK: Sadržaj izbornog prava zakon određuje šire od biračkog prava. Ovim sadržajem obuhvaćeno je i pravo građana da ostvare uvid u rad i prate rad organa za sprovođenje izbora.

9. Kako iz iznetog sledi: **dopuštanje građanima – posmatračima izbornih procesa da prate rad organa za sprovođenje izbora** i da budu jedan od načina obezbeđivanja javnosti rada organa za sprovođenje izbora, **zakonom nije zabranjeno** i isključeno. Naprotiv, među kaznenim odredbama zakona postoji i ona koja propisuje kao kažnjivo ponašanje (prekršaj) članova biračkih odbora ili izbornih komisija koji „onemoguće predstavniku podnosilaca izbornih lica ili **drugom licu da prati rad organa za sprovođenje izbora**” (član 118 Zakona).

ZAKLJUČAK: Zakon ne zabranjuje građanima da, pod određenim uslovima i poštujući pravila o radu organa za sprovođenje izbora, prate rad ovih organa tokom izbora. Otuda bi, saglasno osnovnim odredbama (član 3 stav1) Ustava Republike Srbije prema kojima je u Republici Srbiji slobodno sve što Ustavom i zakonom nije zabranjeno, bilo poželjno obezbediti princip javnosti rada organa za sprovođenje izbora, između ostalog i na taj način što bi se akreditivi za posmatrače izbornih procesa, izdali i domaćim državljanima.

U nastojanju da obezbedimo ovlašćenje posmatračima CeSID-a da posmatraju izborne radnje, ponovo smo se suočili sa istim preprekama kao i pred prethodne izbore u Srbiji. Reč je, ponovo, o dve vrste prepreka. Prva se vrsta odnosi na ignorisanje ili direktno kršenje propisa, a druga je ono što smo nazvali „igra s vremenom”. Ponovo smo odgovor na prijavu za posmatranje prvog kruga izbora dobili u „minut do dvanaest”, kada više nije bilo šansi da efektivno iskoristimo pravne lekove (prigovor Komisiji i žalbu Vrhovnom sudu Srbije). *Na našu prijavu da posmatramo drugi krug izbora odgovor čak nismo ni dobili!*

Jedina, iako mala, promena nabolje jeste činjenica da je, ovaj put, naša prijava podneta u novembru, zaista bila predmet rasprave i odlučivanja u Komisiji i to u proširenom sastavu. Nažalost, iako smo dobili podršku predstavnika Demokratskog centra, Socijaldemokratije i Srpskog pokreta obnove, to nije bilo dovoljno.

3. Okupljanje dobrovoljaca i njihova obuka za posmatranje izbora

Ovaj deo posla bilo je sada znatno lakše obavljati, jer je CeSID već imao formirane i aktivne kancelarije u više srbijanskih gradova. Posebno su aktivne bile kancelarije u Nišu, Kragujevcu, Novom Pazaru, Vranju, Zaječaru, Boru i Čačku. U ovim lokalnim kancelarijama bili su angažovani već „oprobani veterani” koji su bili obučeni posmatrači na prethodnim izborima i koji su na sebe preuzeli obuku novih volontera.

Tribine

U saradnji s lokalnim kancelarijama i saradnicima CeSID je organizovao niz tribina i gostovanja u lokalnim medijima. Tribine su organizovane u Nišu, Kragujevcu, Novom Sadu, Zaječaru, Užicu, Čačku i Zrenjaninu. Na tribinama su govorili stručnjaci za različita pitanja vezana za izbore (prof. dr Vladimir Goati, prof. dr Gašo Knežević, prof. dr Zoran Lučić, prof. dr Marijana Pajvančić, prof. dr Dragoljub Popović, prof. dr Vesna Rakić-Vodinić, advokat Srđan Radovanović, prof. dr Mirjana Todorović), članovi Upravnog odbora CeSID-a i odgovarajućih lokalnih kancelarija.

Tribina u Novom Pazaru, zakazana za 20. novembar 1997, a za koju je SO Novi Pazar besplatno ponudila prostor, nije održana zbog *usmene*

zabrane izrečene predstavniku CeSID-a u prostorijama MUP-a u Novom Pazaru. Ova zabrana, kao i način na koji je izrečena, izazvala je, uz zaprepašćenje članova CeSID-a, i veliku medijsku pažnju.

Unekoliko specifičan karakter je imalo predstavljanje CeSID-a studentima beogradskog Pravnog fakulteta u klubu studenata *Bona fides*. Naslovljeno kao „Dogodovštine CeSID-ovih posmatrača” predstavljanje je bilo više anegdotsko i „neobavezno”, što se pokazalo kao veoma uspešno. Gotovo polovina slušalaca (tridesetak studenata) su bili CeSID-ovi posmatrači na predsedničkim izborima.

Posebno je uspešna bila tribina u Beogradu, održana 26. novembra, na kojoj je predstavljena knjiga „Oko izbora – Izveštaj Centra za slobodne izbore i demokratiju sa parlamentarnih i predsedničkih izbora u Srbiji (septembar–oktobar 1997)”. U prepunoj sali u beogradskom Domu omladine knjigu su predstavili autori – dr Vladimir Goati, dr Zoran Lučić, dr Slobodanka Nedović, dr Marijana Pajvančić, dr Vesna Rakić-Vodinelić i dr Mirjana Todorović. Posetioци su pokazali veliko interesovanje za Izveštaj, a i mediji su mu posvetili ne malu pažnju.

Saradnja sa drugim nevladinim organizacijama

U proteklom periodu CeSID je nastojao i da proširi krug nevladinih organizacija sa kojima blisko saraduje. Predstavnici CeSID-a su učestvovali u razgovoru o izborima u Srbiji koji je organizovao Savet nevladinih organizacija, kao i na seminaru o nevladinim organizacijama koji je održao Centar za antiratnu akciju. U saradnji sa Građanskom inicijativom kancelarija CeSID-a u Kragujevcu organizovala je tribinu na temu „Nezaposlenost”. U toku svog boravka u Prištini predstavnici CeSID-a su uspostavili kontakte sa jednom od veoma retkih multietničkih NVO na Kosovu – Post-pesimistima. U pronalaženju i angažovanju saradnika pomoć CeSID-u je pružio i Beogradski centar za ljudska prava, kao i Građanska čitaonica u Zrenjaninu.

Rezultati posmatranja izbora

CeSID je tokom priprema za protekle predsedničke izbore uspeo da okupi 1.608 dobrovoljaca za posmatranje toka glasanja na biračkim mestima, transporta izbornog materijala, rada izbornih komisija i procesa statističke

obrade podataka. Uspeli smo da obezbedimo dovoljan broj kvalifikovanih posmatrača – pravnika za izborne komisije i matematičara i kompjuterskih eksperata za unos podataka, kao i obučeni građana za posmatranje rada biračkih odbora i transporta materijala. I dalje smo bili u mogućnosti da koristimo uzorak od 300 mesta, sačinjen za prethodne izbore.

Prema nezvaničnim informacijama koje smo dobili od Komisije, u slučaju da dobijemo ovlašćenje, sekretar RIK bi bio zadužen da izdaje pojedinačna ovlašćenja. Ne znajući koje bi podatke RIK mogla tražiti o našim volonterima, od svih njih smo prikupili: ime, srednje slovo odnosno ime roditelja, adresu, broj lične karte i jedinstveni matični broj građana. Sačinili smo spiskove volontera, sa odgovarajućim podacima i – čekali. Kako je vreme odmicalo, shvatili smo da je opet aktuelna „igra s vremenom” i da se može desiti da ovlašćenje (generalno, tj. CeSID-u) dobijemo, ali da ne ostane dovoljno vremena za izdavanje pojedinačnih ovlašćenja za svakog volontera. Zbog toga smo odlučili da svakom volonteru obezbedimo dva dokumenta: foto-kopiju Rešenja o registraciji CeSID-a i Ovlašćenje CeSID-a koje bi svakog pojedinačnog volontera ovlastilo da prisustvuje radu konkretnog organa ili konkretnoj radnji. U petak uveče, dva dana pred izbore, svi su volonteri posedovali pomenute dokumente.

U subotu, 6. decembra, dan uoči izbora, u podne nam je dostavljena (ličnom dostavom, tj. „po kuriru”) negativna odluka RIK. Osim nekolicine beogradskih volontera koji su se popodne pojavili u našoj kancelariji, svi ostali su nam u tom momentu bili teško ili nikako dostupni. Javili smo lokalnim kancelarijama i predstavnicima šta se dogodilo i odlučili da pustimo da stvari teku svojim tokom odnosno da prepustimo volonterima i biračkim odborima da „pregovaraju” o eventualnom prisustvu naših posmatrača.

Ono što je usledilo iznenadilo je, verujemo podjednako, i RIK i CeSID. U velikom broju gradova članovi biračkih odbora su znali za CeSID i smatrali da je sasvim razumno i opravdano da njegove volontere prime (i čak ugoste sendvičima i kafom), pa su naši volonteri imali mogućnost da glasanje prate *kao da su ovlašćeni*. Druga skupina volontera je ušla na biračka mesta, ostala tamo par sati, a onda je došla intervencija RIK (nekada predstavnika RIK, a nekada telefonom) da „cesidovce”, ako ih ima, treba izbaciti napolje. Treća je skupina volontera koji su odbijeni „u startu”, odnosno nije im omogućeno da uopšte priđu biračkom mestu. Telefonski pozivi koje je kancelarija CeSID-a u Beogradu dobijala tokom jutra odosili su se uglavnom na situacije

prve i druge grupe. Oni koji su ušli na biračka mesta i na njima ostali – nisu zvali do vremena kada je trebalo napraviti „presek”.

Nepravilnosti uočene tokom prvog kruga glasanja 7. decembra 1997.

U prvom krugu glasanja 7. decembra 1997. godine CeSID je aktivno angažovao 698 dobrovoljaca. U izveštajima koje su dobrovoljci dostavili navode se sledeće grupe nepravilnosti:

Neažurni birački spiskovi (čl. 14, 15, 16 i 19)

Veliki broj primedaba CeSID-ovih posmatrača i građana-birača odnosio se na propuste učinjene pri ažuriranju biračkih spiskova. Primedbe su se odnosile na:

- izostavljanje iz spiska građana sa biračkim pravom,
- zadržavanje na spisku umrlih lica (npr. na biračko mesto broj 8 u Zemunu, građanin je doneo obaveštenje-poziv za glasanje koji je stigao na njegovu adresu, a na ime žene koja je umrla pre 12 godina),
- uvođenje u spisak maloletnih (npr. u Vranju, u selu Donje Livoče, maloletnici su bili na spisku, a pri tom su i glasali bez odgovarajućih isprava),
- pojavljivanje na spisku nepostojećih lica, tj. lica koja niko sa upisane adrese nije poznavao,
- slučajeve da su birači upisani u spisak po dva ili više puta (o tome su nas izveštavali i građani, koji su nam ponekad i dostavljali svoje „duple” pozive, tj. pozive da glasaju na dva biračka mesta, kao i po dva poziva za isto biračko mesto).

Neodgovarajući broj glasačkih listića (čl. 71)

Na velikom broju biračkih mesta broj listića uručenih biračkim odborima nije bio u skladu s brojem birača upisanih u izvodu iz biračkog spiska.

Povređa tajnosti glasanja (čl. 66)

Na velikom broju biračkih mesta nisu obezbeđeni uslovi za tajnost glasanja. Najdrastičnije slučajeve povrede tajnosti glasanja zabeležili su Ce-

SID-ovi posmatrači u Vranju. Na biračkim mestima u Zavodu za zapošljavanje i u OŠ „Vuk Karadžić” glasalo se javno pored stola biračkog odbora. Još je gore bilo na biračkom mestu 31 (Drvno-prerađivačka škola) gde uglavnom glasaju radnici holding-kompanija „Simpo” i „Yumco”. Na tom biralištu građani su glasali javno. Od nekih je to izričito traženo na biračkom mestu. Na primedbu koju su uputili članovi biračkog odbora ispred SRS i SPO, zamenik predsednika biračkog odbora odgovorio je da „ne može da natera ljude da glasaju tajno ukoliko oni to ne žele”.

U Kosovskoj Kamenici, u selu Bušince, na biračkom mestu uopšte nije bilo paravana.

Sa mnogo mesta dobili smo obaveštenja da su paravani neodgovarajuće postavljeni, tako da ne vrše funkciju obezbeđenja tajnosti glasanja i sl.

*Izborna propaganda unutar kruga od 50 m
oko biračkog mesta (čl. 66)*

Na velikom broju biračkih mesta i u njihovoj okolini primećena je znatna količina izlepljenih plakata i drugog propagandnog materijala. Gotovo da su bila izuzetak ona biračka mesta na kojima ova zabrana nije bila prekršena.

Najdrastičnije kršenje pravila o predizbornom ćutanju i zabrani isticanja propagandnog materijala političkih partija na manjoj udaljenosti od 50 metara, zabeleženo je na biračkom mestu broj 71, Zvezdan, u opštini Bor, gde su i sami paravani bili izlepljeni fotografijama predsedničkog kandidata Milana Milutinovića.

Posmatrači su nam javljali i o slučajevima da su stranački aktivisti agitovali neposredno ispred biračkih mesta. Zanimljiv je slučaj zabeležen u Kragujevcu. Čitavog izbornog dana gradom je kružio kamion s ogromnim panoom (7m x 3m) s fotografijom M. Milutinovića. Interesantan je i detalj da su kamion, spreman još dan ranije, tokom noći čuvali telohranitelji.

Glasanje za drugoga (čl. 66)

CeSID-u su građani-birači dostavili informacije i o slučajevima glasanja za odsutna lica.

U IJ Zaječar, u opštini Negotin, selo Dupljane, pokušaj da se u kutiju ubaci 600 glasačkih listića „u ime birača sa boravištem u inostranstvu” doveo

je do fizičkog obračuna između članova biračkog odbora ispred SPS i SRS. Tek je intervencija policije sprečila teži incident.

U IJ Vranje, na biračkom mestu u selu Izumno kod Vranjske Banje, ortoped Dušan Aleksić naveo je predsednika biračkog odbora da napiše, potpiše i zalepi na vrata tekst: „Dozvoljeno je glasanje jednog za čitavu porodicu. Može se glasati i bez lične karte.” Obrazloženje je bilo da je zakon promenjen. Takođe u Vranju, na biračkom mestu Vranje, BM Golemo selo, izvesni g. Antić, predstavljajući se da je iz izborne komisije, odobrio je glasanje jednog člana za čitavu porodicu.

Glasačka mesta koja nisu otvarana na dan izbora (čl. 67)

U opštini Vitina biračka mesta: Debolde, Buzovik, Mjak, Gornja Slatina i Radivojci (mesta sa stanovništvom pretežno albanske nacionalnosti) uopšte nisu bila otvarana.

Nezakonito i neprimereno ponašanje članova biračkih odbora (čl. 79)

CeSID-ovi posmatrači su uočili veliki broj slučajeva protivzakonitog i neprimerenog ponašanja članova biračkih odbora. Na primer, u IJ Vranje, u opštini Preševo, na biračkom mestu br. 8, član biračkog odbora je odneo 123 listića, uz navodno obrazloženje da ide kod nemoćnih i nepokretnih lica. Po zakonu, najmanje dva člana odbora posećuju birače koji glasaju izvan biračkog mesta. U Požarevcu, na biračkom mestu br. 44 Petrovac, predsednik biračkog odbora je unapred zaokruživao imena birača s obrazloženjem da on zna da će oni doći kasnije.

U Vladičinom Hanu, na biračkom mestu br. 16 Dupljane uz fizičke pretnje (palicama) izbačeni su sa biračkog mesta predstavnici SRS (Mile Ivanović). Obrazloženje sudije Bratislava Cvetkovića je bilo da je prostorija u kojoj je biračko mesto toliko mala da nema mesta za predstavnike SPO i SRS. U Zaječaru, u opštini Rgotina na biračkom mestu br. 36, došlo je do fizičkog obračuna predstavnika SPO i SRS zbog propagandnog materijala.

Utvrđivanje identiteta birača na osnovu neodgovarajuće isprave (čl. 78 u vezi sa tač. 7 Pravila o radu biračkih odbora)

Na mnogim biračkim mestima građani su mogli da identitet dokazuju i sasvim neodgovarajućim dokumentima poput zdravstvene knjižice (npr. u

Kragujevcu na biračkom mestu br. 3). U Beogradu, IJ Palilula, na biračkom mestu br. 41 MZ Veliki Mokri Lug i u Zemunu na biračkom mestu br. 8, pored zdravstvene knjižice, kao odgovarajuće isprave su prihvatane i povlastice za vožnju GSP, pa i članske karte udruženja penzionera. U brojnim manjim mestima, dovoljno je bilo i „lično poznanstvo” sa članovima biračkog odbora.

Glasanje van biračkog mesta (čl. 83)

Iako Izborni zakon obavezuje članove biračkog odbora da biraču koji nije u mogućnosti da glasa na biračkom mestu (nemoćnom ili sprečenom licu) omoguće glasanje van biračkog mesta CeSID poseduje informacije da je ta mogućnost biračima bivala uskraćena (npr. u Kosovskoj Kamenici, birački odbor sa biračkog mesta u selu Bušince odbijao je da to omogući nemoćnim biračima, iako su im domovi udaljeni do 20 km od biračkog mesta; na isti način je postupio i birački odbor u MZ Veliki Mokri Lug u Beogradu, odbivši da omogući biraču koji je u bolnici da glasa, i pored insistiranja njegove supruge, a sa obrazloženjem da „nemaju prevozno sredstvo”).

Primerak zapisnika nije istaknut na biračkom mestu na javni uvid (čl. 91-a)

CeSID-ovi posmatrači su utvrdili da gotovo polovina biračkih odbora na posmatranim biračkim mestima nije poštovala obavezu da odmah po zaključenju zapisnika jedan primerak istaknu na biračkom mestu na javni uvid.

Neprevilnosti uočene tokom drugog kruga glasanja 21. decembra 1997

Neažurni birački spiskovi (čl. 14, 15, 16. i 19)

– Vranje, BM u Oglednoj stanici: Zlatanović Dušan je primio 2 poziva za glasanje, na osnovu čega je na BM dobio 2 glasačka listića.

Neodgovarajući broj glasačkih listića (čl. 71)

Alarmantne primere, inače veoma raširenog, kršenja ovog člana Zakona u kojem se kaže da broj glasačkih listića mora biti jednak broju upisanih

birača, posmatrači CeSID-a uočili su u Preševu, na biračkim mestima 27 (Miratovac) i 12 (Trnava). Na prvom biračkom mestu, broj glasačkih listića izbrojanih u 8:00h, bio je za 160 manji od broja upisanih birača, iako je do tog momenta evidentirano 20 građana koji su glasali. Na drugom biračkom mestu, do 7:40h glasalo je 7 građana, dok je broj glasačkih listića, u tom momentu, bio je za 600 manji od broja upisanih birača.

Povreda tajnosti glasanja (čl. 66)

Slabosti u organizaciji Zakonom garantovane tajnosti glasanja predstavljale su veliki problem i ovog, drugog kruga ponovljenih predsedničkih izbora u Srbiji. Kvantitativno gledano, najveći propusti vezani su za neodgovarajuće i loše postavljene glasačke paravane, dok su, kvalitativno gledano, drastični primeri ovog oblika kršenja Zakona o izboru narodnih poslanika primećeni na novom biračkom mestu u cvečari u Vranjskoj Banji, gde je sprečen pokušaj sprovođenja javnog glasanja, kao i u Vranju, na biračkom mestu 31, gde je glasanje sprovedeno javno, u prisustvu predstavnika uprave fabrike SIMPO (citat sa BM: „Evo šefe, vidi za koga sam glasao”). Značajno je navesti da pomenuta biračka mesta pokrivaju teritoriju pretežno naseljenu radnicima holding kompanije SIMPO.

Izborna propaganda unutar kruga od 50m oko biračkog mesta (čl. 66)

Tokom izbornog dana posmatrači CeSID-a uočili su veliki broj primera kršenja pravila o predizbornom ćutanju, kao i odredbi Zakona koje predviđaju zabranu isticanja propagandnog materijala političkih stranaka unutar kruga od 50 metara oko biračkog mesta (npr. Vranje, biračko mesto 21: ispred i na samom biračkom mestu, predstavnik SPS vrši propagandu svoje stranke; Beograd, Banjica: samog izbornog dana, vršena je distribucija propagandnog materijala (letaka) sa pozivom na glasanje za Milana Milutinovića; Beograd, opština Vračar, biračko mesto 16: u prostorijama mesne zajednice, gde se inače nalazi biračko mesto, na sam izborni dan, od 10:00 – 12:00, građanima je omogućena besplatna kontrola krvnog pritiska; Prokuplje, biračko mesto 4: nalepnica sa likom Milana Milutinovića se nalazi unutar samog glasačkog paravana; Prokuplje: tokom noći pred izbore, u gradu je postavljen veliki pano sa slikama Slobodana Miloševića i Milana Milutinovića; Prokuplje, biračko mesto 19: aktivisti SPS ispred samog BM vrše propagandu kandidata ove stranke; Zaječar: jedan dan pred izbore deljeni su, u čitavom gradu, kalendari kao propagandni materijal SPS).

Glasanje za drugoga i glasanje više puta (čl. 66)

Posmatrači CeSID-a su, na biračkim mestima, zapazili i slučajeve glasanja, ili pokušaja glasanja za više (odsutnih) lica. U Zaječaru, na biračkim mestima 18 (Mali izvor) i 19 (Lukovo) izbio je sukob kontrolora SPS i SRS zbog omogućavanja glasanja za više osoba. U Prokuplju, na biračkom mestu 10, jedan građanin je glasao za sebe i još 6 osoba. Na biračkom mestu 66, u selu Gornji Vrtoškoš (izborna jedinica Vranje), kontrolori SRS i SPO su sprečili glasanje građanina koji je u svom posedu imao 7 glasačkih listića. U Preševu, na biračkom mestu 3, glasač je sprečen u pokušaju da u glasačku kutiju ubaci 15 glasačkih listića.

Biračka mesta koja nisu bila otvorena na dan izbora (čl. 67)

Na sam dan izbora, samo u izbornoj jedinici Vranje, nije bilo otvoreno 11 biračkih mesta i to: BM 24, Donje Karačevo; BM 53, Kriljevo; BM 55, Koprivnica; BM 5, Deblde; BM 4, Buzovik; BM 6, Mjak; BM 43, Gornja Slatina; BM 46, Čerkezsadovina; BM 56, Radivoj; BM 29, Desivojce; BM 9, Koretin.

Nezakonito i neprimereno ponašanje članova biračkih odbora (čl. 79)

Član 79 Zakona sankcioniše se nezakonito i drugo neodgovarajuće ponašanje članova biračkih odbora. Posmatrači CeSID-a su se, u svom radu na izborni dan, susreli sa brojnim i raznovrsnim oblicima kršenja ove zakonske odredbe: u Vranju, ispred biračkog mesta 21, parkiran je bio kombi člana SPS Ekrema Mamutovića, kojim je on doveo građane na glasanje; na Voždovcu, na biračkom mestu 21 – OŠ Veselin Masleša, glasanju se pristupilo bez prethodnog prebrojavanja glasačkih listića; u Zaječaru, na biračkom mestu 13 – Južni Kučaj, kontrolori SPS imali su duple spiskove kako bi za sebe pravili evidenciju imena građana izašlih na glasanje; takođe u Zaječaru, na biračkim mestima 52 i 53, kontrolori SPS telefonom su zvali građane da izađu na glasanje ubeđujući ih da u suprotnom „nisu patriote” i da „žele da upropaste ovu zemlju”, a sve to uz pretnju da „pakuju listiće” i da „dolaze njihovoj kući kako bi glasali”; u Zaječaru, na biračkom mestu 6, došlo je do fizičkog nasrtaja kontrolora SPO na predstavnicu SPS, zbog čega je izbila opšta tuča na biračkom mestu; u Boru, kontrolori SPS na biračkim mestima evidentirali su imena građana izašlih na glasanje, dok su one koji nisu glasali

zvali telefonom, ili su obilazili njihove domove; u Preševu, članovi biračkih odbora ispred SPO i SRS nisu dobili zapisnike uz obrazloženje da su „kasnili na biračka mesta”; u Čačku, na biračkom mestu 87 – Banjica, glasanje je prekinuto u 18:30 zbog tuče na biračkom mestu. U 19:00 glasanje je nastavljeno, ali je glasačka kutija u tuči oštećena i izgubljen je kontrolni listić.

Utvrđivanje identiteta birača (čl. 68)

Zakon o izboru narodnih poslanika obavezuje članove biračkih odbora na prethodan uvid u odgovarajuće lične isprave koje pouzdano kazuju o identitetu birača. Međutim, kršenje ove zakonske odredbe predstavljalo je, kvantitativno gledano, najveći problem drugog kruga ponovljenih Izborâ za predsednika Srbije. Posmatrači CeSID-a su, ovaj prekršaj uočili na sledećim biračkim mestima: Vranje, BM 19; Vranjska banja, novo BM u cvećari; Bujanovac, na gotovo svakom biračkom mestu; na Čukarici, na biračkom mestu 32 uočena su 2 primera glasanja bez prethodnog uvida u lične isprave glasača; u čitavom gradu Boru dozvoljeno je bilo glasanje bez obzira na neslaganje podataka iz ličnih isprava i biračkih spiskova. Nadležna lica su se pozvala na rešenje RIK broj 06-1153/97 i na čl. 61. stav 1 Zakona; Zaječar, BM 18 – Mali izvor i BM 19 – Lukovo; Užice, BM 81; Priboj, BM 24; Šabac, biračka mesta 10, 23 i 74; Požega, BM 10.

Glasanje van biračkog mesta (čl. 83)

Zakon o izboru narodnih poslanika propisuje obavezu za članove biračkih odbora da nemoćnom licu ili licu, iz drugih razloga, sprečenom da glasa na biračkom mestu omoguće glasanje van biračkog mesta. Na više biračkih mesta ova obaveza predstavljala je, zaključili smo, i predmet zloupotrebe (npr. u Preševu, u kućne posete je odlazio isključivo po jedan član biračkog odbora i to, po pravilu, predstavnik SPS, noseći sa sobom 170–250 glasačkih listića. Konkretno, sa BM 3 kontrolor SPS je u kućne posete poneo 187 od primljenih 1566 listića. Po obilasku je sve listiće, naravno popunjene, ubacio u glasačku kutiju; u Vranju, sin g-đe Perside Veličković, tražio je da se njegovoj nepokretnoj majci omogući glasanje van biračkog mesta. Odgovoreno mu je da nema potrebe, jer je ona „već glasala”; u Prokuplju su, sa biračkog mesta 10, članovi biračkog odbora odlazili u obilazak i onih građana koji nisu uputili zahtev za glasanje van biračkog mesta; u Zaječaru, članovi biračkog odbora sa biračkog mesta 53 u selu Kozelj, glasačke listiće su

pakovali u kovertu koje su, potom, nosili na kućne adrese glasača koji nisu izašli na izbore, a koji, takođe, od biračkog odbora nisu zahtevali glasanje van biračkog mesta).

Zadržavanje na biračkom mestu lica koja nemaju prava i dužnosti u vezi sa sprovođenjem izbora (čl. 69)

U članu 69, Zakon o izboru narodnih poslanika eksplicitno brani neovlašćeno zadržavanje lica na biračkom mestu, uključujući tu i pripadnike MUP, čije prisustvo nije opravdano zahtevom ovlašćenog člana biračkog odbora. Izveštaji posmatrača sa terena su nam ukazali na činjenicu da situacija na samim biračkim mestima nije odgovarala onoj, zakonom predviđenoj. U selu Gornji Vrtogoš (izborna jedinica Vranje), na biračkom mestu 66, tokom dana je dežurao načelnik lokalnog MUP. Na istom biračkom mestu, pored 1 kontrolora SRS i 1 kontrolora SPO, nalazilo se 15 predstavnika SPS. U Vranjskoj Banji, na biračkom mestu u cvećari, kao i u gradu Vranju na biračkom mestu 31, tokom čitavog dana nalazio se po jedan predstavnik uprave fabrike SIMPO. Prisustvo pripadnika MUP u civilu, posmatrači CeSID-a uočili su i na većini biračkih mesta u Bujanovcu.

Falsifikovanje rezultata izbora i glasanja (čl. 84 KZS)

Posebna grupa prekršaja uočenih na biračkim mestima tokom izbornog dana drugog kruga izbora za predsednika Srbije značajna je zbog činjenice da okuplja ne primere kršenja Zakona o izboru narodnih poslanika, već primere kršenja Krivičnog zakona. Naime, Krivični zakon Srbije, članom 84, sankcioniše izmenu izbornih rezultata dodavanjem ili oduzimanjem glasačkih listića, učinjenu od strane člana organa za sprovođenje izbora ili drugog lica koje vrši dužnost u vezi sa sprovođenjem izbora. Za ovu povredu, Zakon predviđa kaznu zatvora do tri godine. Reprezentativne primere ove grupe prekršaja posmatrači CeSID-a uočili su na dva biračka mesta u Vranjskoj Banji (izborna jedinica 26 – Vranje).

Na novom biračkom mestu u Cvećari u Vranjskoj Banji dva člana SRS pokušala su da spreče predstavnike SPS da ubacuju listiće u glasačke kutije. Činjenica da su pokušali da spreče izvršenje krivičnog dela, dala je povoda miliciji da kontrolore radikala privede i u stanici zadrži 2,5 sata. Po povratku na biračko mesto, ustanovljeno je da je za vreme njihovog odsustva „potrošeno” 200 glasačkih listića.

Takođe u Vranjskoj Banji, ali na biračkom mestu 39, potpredsednik lokalnog odbora SRS Dragoslav Dimić uhvatio je predsednika biračkog odbora Novicu Stankovića kako u glasačku kutiju ubacuje 50 glasačkih listića. Intervencijom milicije Dimić je izbačen sa biračkog mesta, dok je Aleksandar Dimov, predstavnik SRS u biračkom odboru tog biračkog mesta odveden u stanicu milicije na informativni razgovor.

Veoma ozbiljni problemi drugog kruga izbora za predsednika Srbije nastali su kao posledica drastičnog kršenja ne samo Zakona već i Ustava Republike Srbije, posebno u onom delu u kojem se građanima garantuje zaštita osnovnih ljudskih prava i sloboda. Naime, pripadnici MUP Srbije su se, u pokušaju da onemoguće prisustvo kontrolora SRS na biračkim mestima u kosovskim opštinama, koristili najrazličitijim nezakonitim i neustavnim metodama. Tretman, kojem su kontrolori radikala bili podvrgnuti na svom putu ka biračkim mestima na Kosovu, najbolje oslikavaju primeri koje je CeSID tog dana zabeležio.

Na sam dan izbora, milicija je ispred Preševa, u 5:20h, zaustavila autobus sa članovima SRS koji su, kao kontrolori, iz Vojvodine upućeni na biračka mesta na Kosovu. Putnici su, uz maltretiranje, zadržani do 8h, kada im je dozvoljeno da nastave put. Obrazloženje čitavog događaja bila je neispravnost vozila i ličnih isprava.

Pripadnici MUP Srbije su, tokom noći pred izbore, ispred kosovskog grada Klina, zaustavili autobus u kojem se nalazio poslanik SRS Bakić iz Niša sa još 42 člana te stranke. Svi putnici iz autobusa, inače upućeni kao kontrolori na biračka mesta na Kosovu, bili su pretučeni.

Narodni poslanici SRS, Slavko Hinić i Vitomir Plužarević, sa još 40 posmatrača SRS, krenuli su, autobusom SO 853-37, iz Vojvodine ka Kosovu. Kod mesta Džep, na Kosovu, u 00:50h, zaustavila ih je patrola MUP, uz obrazloženje da treba da se odmire, jer dugo putuju. Kada su ponovo krenuli, posle 10 metara, zaustavila ih je druga patrola koja ih je na putu držala nepun jedan sat zabranjujući putnicima da napuštaju autobus. Vozaču su bile oduzete lične isprave, dok je autobus bio sproveden do milicijske stanice u Vladičinom Hanu. Od putnika je zahtevano da jedan po jedan ulaze u stanicu i daju lične karte i matični broj. U stanici su zadržani od 1:30 – 4:30h. Vozač i autobus su ostali u stanici MUP, dok su ostali vozom krenuli ka Preševu. U 6:00h, na železničkoj stanici u Preševu, sačekala ih je grupa od 16 pripadnika MUP, koja ih je uz maltretiranje legitimisala, a tek potom pustila da nastave svoj put.

Na svim prilazima Preševu, od 5:00h, postavljene su bile patrola MUP. Zbog odugovlačenja kontrole ispravnosti vozila i ličnih isprava putnika, kontrolori SRS i SPO su na biračka mesta stizali kasno, tj. po otvaranju biračkih mesta (npr. od vlasnika Zastave BG 382-770 i Lade VR 101-108 zahtevan je i vanredni tehnički pregled vozila).

Kao moguće objašnjenje za ovako neuobičajenu aktivnost MUP neka posluži slučaj koji su posmatrači CeSID-a uočili u Preševu na biračkim mestima 27 (Miratovac) i 12 (Trnava). Reč je o mestima na koja su posmatrači SRS stigli sa zakašnjenjem koje je bilo posledica pomenutih aktivnosti MUP. Na prvom biračkom mestu, broj glasačkih listića koje je predstavnik SRS izbrojao u 8:00h, bio je za 160 manji od broja upisanih birača, iako je do tog momenta evidentirano 20 građana koji su glasali. Na drugom biračkom mestu, do 7:40h glasalo je 7 građana, dok je broj glasačkih listića, koje je prebrojao predstavnik SRS u tom momentu, bio za 600 manji od broja upisanih birača.

Kada su u beogradsku kancelariju počele da stižu ovakve vesti uz svo nezadovoljstvo što možda nećemo imati prave podatke, bilo je i zloradosti: zamišljali smo kako RIK poziva blizu deset hiljada biračkih mesta, kako bi proverio (!!?) jesmo li tamo!

KOMENTAR ZVANIČNIH IZBORNIH REZULTATA

Predsednički izbori u Srbiji održani u septembru i decembru 1997. godine

Na održanim predsedničkim izborima, najpre u septembru, a potom i u decembru 1997. godine biračko telo je pokazalo izvesnu stabilnost, najpre u pogledu broja birača koji su izašli na izbore u prvom i drugom krugu i jednih i drugih izbora, a potom i u pogledu raspodele glasova na pojedine predsedničke kandidate.

Poredimo li izlazak u prvom krugu septembarskih izbora sa drugim krugom decembarskih izbora primetićemo da je u svim izbornim jedinicama izuzev kosovskih, taj broj smanjen. U nekim izbornim jedinicama to smanjenje je drastično, recimo u izbornim jedinicama Palilula, Novi Sad i Kragujevac gde je broj izašlih birača smanjen za oko 22%, ili u izbornim jedinicama Čačak i Kraljevo gde je taj broj manji za više od 24%, odnosno 26%. I pored toga, u Srbiji je na drugi krug decembarskih izašlo za samo 10,84% manje glasača nego u prvom krugu septembarskih izbora, zahvaljujući izbornim jedinicama koje pokrivaju Kosovo na kojima je, ako poredimo isti period, došlo do drastičnog povećanja izlaznosti. Naime, izborne jedinice Vranje, Kosovska Mitrovica, Priština i Peć zabeležile su, redom, povećanje izlaznosti za 29,16%, 34,03%, 68,91%, 68,32%.

Poređenje prvog kruga septembarskih sa drugim krugom decembarskih izbora ne daje pravu sliku odnosa, budući da se biračko telo na ovim izborima nije istovetno ponašalo u prvom i drugom krugu. Prvi krug je i na prvim i na drugim izborima imao veću izlaznost, tako da poređenje drugog kruga septembarskih sa drugim krugom decembarskih izbora daje bolju sliku odnosa izašlih birača. Uporedimo li brojeve izašlih birača na drugi krug izbora, najpre u septembru, a potom u decembru 1997. godine, primetićemo da su razlike

među njima veoma male – u nekim izbornim jedinicama su skoro zanemarljive – ali opet samo ako izuzmemo izborne jedinice na Kosovu.

Na primer, u izornoj jedinici Zaječar u septembru je na drugi krug izašlo 164.400, a u decembru 164.349 birača, tako da je razlika samo 51 ili, statistički zanemarljivih, 0.03%. U mnogim izbornim jedinicama, na primer, Palilula, Novi Beograd, Sombor, Šabac, Smederevo, Kruševac, ta razlika je manja od 1%, a najveća je, ako izuzmemo Kosovo, u izornoj jedinici Leskovac gde je broj izašlih glasača povećan znatnije, za 6,35%. Na Kosovu, međutim, došlo je opet do drastičnog povećanja izlaznosti kada poredimo drugi krug septembarskih sa drugim krugom decembarskih izbora. Naime, izborne jedinice Vranje, Kosovska Mitrovica, Priština i Peć zabeležile su, redom, povećanje izlaznosti za 22,33%, 39,60%, 48,11% i, fantastičnih, 89,75%.

Pogledamo li izvod iz popisa stanovništva iz 1991. godine primetićemo da je ukupan broj Srba i Crnogoraca sa pravom glasa u izornoj jedinici Vranje 143.284, u izornoj jedinici Kosovska Mitrovica 36.118, u izornoj jedinici Priština 57.146 i u izornoj jedinici Peć 36.901. Dakle, u ove četiri izborne jedinice prema popisu iz 1991. godine, Srba i Crnogoraca sa pravom glasa ima ukupno 273.449, a glasalo je 464.462 glasača. Ako pretpostavimo da u međuvremenu nije bilo iseljavanja nealbanskog stanovništva sa Kosova i iz Metohije, i ako pretpostavimo da su glasali svi Srbi i Crnogorci, zaključićemo da je pored njih glasalo još najmanje 191.013 glasača. Ako pretpostavimo da je glasalo samo pola srpsko-crnogorskog dela biračkog tela, kao što je slučaj na teritoriji cele Srbije, onda je, mimo njih, na izbore izašlo još 327.738 glasača.

Ako pođemo od pretpostavke da je brojanje glasova na ovim izborima bilo pošteno i da brojevi izašlih birača odgovaraju onima koji su zvanično objavljeni, jedini zaključak koji iz ovoga možemo da izvedemo je masovna izlaznost albanskog stanovništva na izbore, pri čemu se ova masovnost mora brojati stotinama hiljada. Imajući u vidu da je, prema zvaničnim rezultatima, na izbore izašlo 50,97% stanovništva, dakle 0,97% više od broja koji je bio dovoljan da izbori po zakonu uspeju, što znači da je za 70.170 glasača prevazišao zakonom propisani broj, onda su, prema prethodnom, glasači koji ne pripadaju srpsko-crnogorskom delu biračkog tela na Kosovu odigrali odlučujuću ulogu na ovim izborima.

Ako pak Albanci nisu masovno izašli na ove izbore, onda se izlaznost na drugi krug izbora koji je proglasila Republička izborna komisija, može jedino okvalifikovati kao falsifikat i prevara.

Komentar zvaničnih izbornih rezultata

	A	B	C	D				
	I KRUG	II KRUG	I KRUG	II KRUG	D-B	D-B %	D-A	D-A %
	21.sept	5.okt	7.dec	21.dec				
IJ UKUPNO	4.131.487	3.531.063	3.812.010	3.683.714	152.651	4,32%	-447.773	-10,84%
1 PALILULA	138.396	107.566	128.956	107.920	354	0,33%	-30.476	-22,02%
2 VOŽDOVAC	176.729	142.525	162.075	140.597	-1.928	-1,35%	-36.132	-20,44%
3 NOVI BEOGRAD	184.804	155.196	175.412	154.300	-896	-0,58%	-30.504	-16,51%
4 ČUKARICA	204.671	165.770	188.059	171.152	5.382	3,25%	-33.519	-16,38%
5 SUBOTICA	89.874	71.699	82.249	72.529	830	1,16%	-17.345	-19,30%
6 ZRENJANIN	216.848	171.030	190.485	173.206	2.176	1,27%	-43.642	-20,13%
7 PANČEVO	148.801	132.724	144.917	135.688	2.964	2,23%	-13.113	-8,81%
8 SOMBOR	103.902	93.262	97.308	93.653	391	0,42%	-10.249	-9,86%
9 NOVI SAD	153.137	123.607	134.829	118.877	-4.730	-3,83%	-34.260	-22,37%
10 VRBAS	111.448	98.702	101.530	96.254	-2.448	-2,48%	-15.194	-13,63%
11 SREMSKA MITROVICA	162.028	146.335	146.731	141.423	-4.912	-3,36%	-20.605	-12,72%
12 VALJEVO	137.617	109.921	122.171	113.092	3.171	2,88%	-24.525	-17,82%
13 ŠABAC	157.909	136.797	144.564	137.968	1.171	0,86%	-19.941	-12,63%
14 SMEDEREVO	118.982	101.100	109.138	100.601	-499	-0,49%	-18.381	-15,45%
15 POŽAREVAC	123.385	114.139	118.431	116.106	1.967	1,72%	-7.279	-5,90%
16 KRAGUJEVAC	172.424	129.621	151.253	133.070	3.449	2,66%	-39.354	-22,82%
17 JAGODINA	130.939	118.451	124.315	120.097	1646	1,39%	-10.842	-8,28%
18 ZAJEČAR	178.272	164.400	169.859	164.349	-51	-0,03%	-13.923	-7,81%
19 UŽICE	172.180	137.773	149.595	139.160	1.387	1,01%	-33.020	-19,18%
20 ČAČAK	131.893	102.647	106.605	99.522	-3.125	-3,04%	-32.371	-24,54%
21 KRALJEVO	153.550	108.975	112.738	113.478	4.503	4,13%	-40.072	-26,10%
22 KRUŠEVAC	158.581	138.593	144.656	139.638	1.045	0,75%	-18.943	-11,95%
23 NIŠ	219.605	185.027	204.111	174.255	-10.772	-5,82%	-45.350	-20,65%
24 PROKUPLJE	123.797	116.035	116.965	117.312	1.277	1,10%	-6.485	-5,24%
25 LESKOVAC	144.500	136.349	141.137	145.005	8.656	6,35%	505	0,35%
26 VRANJE	147.979	156.240	153.860	191.131	34.891	22,33%	43.152	29,16%

Oko izbora 2

27	KOSOVSKA MITROVICA	34.566	33.188	30.324	46.330	13.142	39,60%	11.764	34,03%
28	PRIŠTINA	54.973	62.694	67.816	92.853	30.159	48,11%	37.880	68,91%
29	PEĆ	79.697	70.697	91.921	134.148	63.451	89,75%	54.451	68,32%

Uz prethodnu tabelu na kojoj se mogu uporediti brojevi izašlih glasača na izborima u prvom u drugom krugu u septembru i na prvom i drugom krugu u decembru 1997. godine, prilažemo i četiri tabele izbornih rezultata po izbornim jedinicama u kojima se ističe ukupan broj izašlih birača, broj glasova koje su osvojili pojedini kandidati, procenat izašlih birača koji su glasali za pojedine kandidate i procenat glasova ukupnog biračkog tela koji su osvojili pojedini kandidati. Komentar ovih tabela skoro da nije potreban.

TABELE IZBORNIH REZULTATA NA
PREDSEDNIČKIM IZBORIMA U SRBIJI U
SEPTEMBRU I DECEMBRU 1997. GODINE,
PO IZBORNIM JEDINICAMA

I KRUG, 21. SEPTEMBAR

	IZLAZ		Vuk Drašković			Zoran Lilić			Vojislav Šešelj		
		%		%	%		%	%		%	%
UKUPNO	4.131.487	57,48	852.808	20,64	11,86	1.474.924	35,7	20,52	1.126.940	27,28	15,68
1 PALILULA	138.396	48,74	36.719	26,53	12,93	45.485	32,87	16,02	31.346	22,65	11,04
2 VOŽDOVAC	176.729	52,83	45.508	25,75	13,70	56.555	32,00	17,02	47.036	26,61	14,06
3 N. BEOGRAD	184.804	55,82	33.321	18,03	10,06	59.935	32,43	18,1	59.359	32,12	17,93
4 ČUKARICA	204.671	58,96	52.174	25,49	15,03	66.774	32,63	19,23	49.986	24,42	14,40
5 SUBOTICA	89.874	54,44	14.927	16,61	9,04	27.937	31,08	16,92	13.916	15,48	8,43
6 ZRENJANIN	216.848	63,69	33.053	15,24	9,71	64.172	29,59	18,84	53.456	24,63	15,70
7 PANČEVO	148.801	59,19	26.804	18,01	10,66	50.772	34,09	20,18	38.637	25,97	15,37
8 SOMBOR	103.902	61,78	11.182	10,76	6,65	37.848	36,43	22,5	33.379	32,13	19,85
9 NOVI SAD	153.137	57,84	21.262	13,88	8,03	42.410	27,69	16,02	45.669	29,82	17,25
10 VRBAS	111.448	69,87	14.134	12,68	8,86	41.558	37,29	26,05	33.223	29,81	20,83

Komentar zvaničnih izbornih rezultata

11 SREMSKA MITROVICA	162.028	69,36	23.219	14,33	9,94	53.158	32,82	22,76	56.645	34,96	24,25
12 VALJEVO	137.617	73,86	46.971	34,13	25,21	52.409	38,08	28,13	24.816	18,03	13,32
13 ŠABAC	157.909	65,65	41.844	26,50	17,40	57.660	36,51	23,97	42.330	26,81	17,60
14 SMEDEREVO	118.982	66,61	30.168	25,36	16,89	45.250	38,03	25,33	29.917	25,14	16,75
15 POŽAREVAC	123.385	64,23	27.621	22,39	13,89	52.534	42,58	26,42	28.311	23,46	14,74
16 KRAGUJEVAC	172.424	71,71	59.132	34,29	24,60	53.560	31,06	22,28	44.982	26,09	18,71
17 JAGODINA	130.939	64,85	26.637	20,34	13,19	47.053	35,94	23,30	42.134	32,18	20,87
18 ZAJEČAR	178.272	67,02	33.970	19,06	12,77	74.911	42,02	28,17	48.624	27,28	18,28
19 UŽICE	172.180	67,38	42.372	24,61	16,59	52.092	30,25	20,39	46.633	27,08	18,25
20 ČAČAK	131.893	70,95	42.559	32,27	22,90	41.888	31,76	22,54	34.667	26,28	18,65
21 KRALJEVO	153.550	66,43	30.321	19,75	13,12	39.989	26,04	17,30	38.346	24,97	16,59
22 KRUŠEVAC	158.581	71,86	40.933	25,81	18,55	58.521	36,90	26,52	42.387	26,73	19,21
23 NIŠ	219.605	67,62	49.748	22,65	15,32	74.616	33,98	22,98	68.970	31,41	21,24
24 PROKUPLJE	123.797	71,74	19.168	15,48	11,11	47.986	38,76	27,81	42.069	33,98	24,38
25 LESKOVAC	144.500	72,94	22.287	15,42	11,25	55.243	38,23	27,88	50.973	35,28	25,73
26 VRANJE	147.979	50,23	15.973	10,79	5,42	68.016	45,96	23,10	40.030	27,05	13,59
27 KOSOVSKA MITROVICA	34.566	17,38	2.716	7,86	1,37	17.715	51,25	8,91	11.512	33,30	5,79
28 PRIŠTINA	54.973	17,52	3.815	6,94	1,22	29.034	52,82	9,26	17.881	32,53	5,70
29 PEĆ	79.697	19,77	4.270	5,35	1,06	59.869	75,12	14,85	8.706	10,92	2,16

II KRUG, 5. OKTOBAR

	IZLAZ		Zoran Lilić			Vojislav Šešelj		
		%		%	%		%	%
UKUPNO	3.812.010	48,97	1.691.354	47,9	23,46	1.733.859	49,1	24,05
1 PALILULA	107.566	37,89	52.520	48,83	18,50	51.012	47,42	17,97
2 VOŽDOVAC	142.525	42,89	62.038	43,53	18,67	75.923	53,27	22,85
3 NOVI BEOGRAD	155.196	46,79	66.936	43,13	20,18	83.049	53,51	25,04
4 ČUKARICA	165.770	47,68	74.941	45,21	21,56	85.934	51,84	24,72
5 SUBOTICA	71.699	43,41	46.250	64,51	28,01	22.131	30,87	13,40
6 ZRENJANIN	171.030	50,19	85.214	49,82	25,01	79.220	46,32	23,25

Oko izbora 2

7	PANČEVO	132.724	50,89	62.822	47,33	24,09	65.746	49,54	25,21
8	SOMBOR	93.262	55,43	45.024	48,28	26,77	45.656	48,95	27,14
9	NOVI SAD	123.607	46,69	51.480	41,65	19,45	67.932	54,96	25,66
10	VRBAS	98.702	61,89	47.177	47,80	29,58	48.750	49,39	30,57
11	S. MITROVICA	146.335	62,58	58.714	40,12	25,11	83.492	57,06	35,71
12	VALJEVO	109.921	58,98	57.102	51,95	30,65	48.524	44,14	26,04
13	ŠABAC	136.797	56,80	61.594	45,03	25,57	71.720	52,43	29,78
14	SMEDEREVO	101.100	56,59	48.535	48,01	27,17	49.284	48,74	27,59
15	POŽAREVAC	114.139	57,36	58.992	51,68	29,65	51.196	44,85	25,73
16	KRAGUJEVAC	129.621	53,90	56.474	43,57	23,49	69.468	53,59	28,89
17	JAGODINA	118.451	57,28	51.785	43,72	25,05	62.982	53,17	30,46
18	ZAJEČAR	164.400	61,82	84.138	51,19	31,64	75.119	45,69	28,25
19	UŽICE	137.773	53,82	59.794	43,40	23,36	74.360	53,97	29,05
20	ČAČAK	102.647	55,20	41.779	40,70	22,47	58.517	57,01	31,47
21	KRALJEVO	108.975	47,14	49.125	45,08	21,25	57.213	52,50	24,75
22	KRUŠEVAC	138.593	62,83	66.940	47,98	30,15	67.691	48,84	30,69
23	NIŠ	185.027	56,98	78.389	42,37	24,14	101.925	55,09	31,39
24	PROKUPLJE	116.035	67,18	53.144	45,80	30,76	60.418	52,07	34,98
25	LESKOVAC	136.349	68,96	65.294	47,89	33,02	67.693	49,65	34,24
26	VRANJE	156.240	53,01	94.255	60,33	31,98	57.087	36,54	19,37
27	K. MITROVICA	33.188	16,06	17.823	53,70	8,63	14.832	44,69	7,18
28	PRIŠTINA	62.694	20,17	38.384	61,22	12,35	23.119	36,88	7,44
29	PEĆ	70.697	17,53	55.141	78,00	13,68	13.866	19,61	3,44

I KRUG, 7. DECEMBAR

	IZLAZ		Vuk Drašković			Milan Milutinović			Vojislav Šešelj		
		%		%	%		%	%		%	%
UKUPNO	3.812.010	52,74	587.776	15,42	8,33	1.665.822	43,7	23,05	1.227.076	32,19	16,98
1 PALILULA	128.956	45,34	22.593	17,52	7,84	49.281	38,22	17,33	36.934	28,64	12,99
2 VOŽDOVAC	162.075	48,86	27.806	17,16	8,38	61.123	37,71	18,43	54.901	33,87	16,55

Komentar zvaničnih izbornih rezultata

3 NOVI BEOGRAD	175.412	52,50	21869	12,47	6,54	66.790	38,08	19,99	62.659	35,72	18,75
4 ČUKARICA	188.059	53,81	32.507	17,29	9,30	74.261	39,49	21,25	62.432	33,20	17,87
5 SUBOTICA	82.249	50,05	21.287	25,88	12,96	32.320	39,30	19,67	15.480	18,82	9,42
6 ZRENJANIN	190.485	56,01	36.918	19,38	10,86	71.858	37,72	21,13	58.255	30,58	17,13
7 PANČEVO	144.917	55,49	24.019	16,57	9,20	58.863	40,62	22,54	48.486	33,46	18,57
8 SOMBOR	97.308	57,79	9.455	9,72	5,62	43.302	44,50	25,72	35.528	36,51	21,10
9 NOVI SAD	134.829	50,46	16.300	12,09	6,15	46.621	34,31	17,45	51.644	38,30	19,48
10 VRBAS	101.530	63,76	10.762	10,60	6,76	44.076	43,41	27,68	37.437	36,87	23,51
11 S. MITROVICA	146.731	63,29	15.134	10,31	6,53	57.519	39,20	24,81	62.427	42,55	26,93
12 VALJEVO	122.171	65,51	31.426	25,72	16,85	53.445	43,75	28,66	29.508	24,15	15,83
13 ŠABAC	144.564	143,6	26.789	18,53	11,20	26.127	42,98	25,97	46.687	32,30	19,52
14 SMEDEREVO	109.138	61,15	19.927	18,26	11,17	46.826	42,91	26,24	34.585	31,69	19,38
15 POŽAREVAC	118.431	59,74	20.403	17,23	10,29	56.575	47,77	28,54	33.454	28,25	16,88
16 KRAGUJEVAC	151.253	62,70	37.266	24,64	15,45	56.083	37,08	23,25	48.773	32,25	20,22
17 JAGODINA	124.315	60,04	19.429	15,63	9,39	51.470	41,40	24,86	44.600	35,88	21,55
18 ZAJEČAR	169.859	163,2	21.630	12,73	8,14	32.153	48,37	30,91	52.468	30,89	19,74
19 UŽICE	149.595	58,58	28.233	18,87	11,05	58.427	39,06	22,88	52.688	35,22	20,63
20 ČAČAK	106.605	57,45	18.509	17,36	9,97	44.286	41,54	23,87	36.285	34,04	19,55
21 KRALJEVO	112.738	48,62	18.120	16,07	7,81	48.035	42,61	20,72	38.694	34,32	16,69
22 KRUŠEVAC	144.656	65,52	26.225	18,13	11,88	64.284	44,44	29,12	43.622	30,16	19,76
23 NIŠ	206.111	63,11	35.157	17,22	10,77	83.405	40,86	25,54	69.483	34,04	21,28
24 PROKUPLJE	116.965	67,61	12.659	10,82	7,32	55.754	47,67	32,23	39.787	34,02	23,00
25 LESKOVAC	141.137	71,88	14.543	10,30	7,41	70.449	49,92	35,88	46.894	33,23	23,89
26 VRANJE	153.860	51,76	10.054	6,53	3,38	93.929	61,05	31,60	42.463	27,60	14,29
27 K. MITROVICA	30.324	14,60	1.649	5,44	0,79	16.011	52,80	7,71	11.442	37,73	5,51
28 PRIŠTINA	67.816	21,17	3.907	5,76	1,22	42.435	62,57	13,25	18.152	26,77	5,67
29 PEĆ	91.921	22,62	3.200	3,48	0,79	74.474	81,02	18,33	11.308	12,30	2,78

II KRUG, 21. DECEMBAR

	IZLAZ		Milan Milutinović			Vojislav Šešelj		
		%		%	%		%	%
UKUPNO	3.683.714	50,97	2.181.808	59,23	30,19	1.383.868	37,57	19,15
1 PALILULA	107.920	37,93	59.884	55,49	21,05	43.341	40,16	15,24
2 VOŽDOVAC	140.597	42,13	73.883	52,55	22,14	61.494	43,74	18,43
3 NOVI BEOGRAD	154.300	46,17	78.999	51,20	23,64	69.017	44,73	20,65
4 ČUKARICA	171.152	54,90	82.827	54,24	26,57	72.285	42,23	20,69
5 SUBOTICA	72.529	44,14	53.681	74,01	32,67	16.170	22,16	9,73
6 ZRENJANIN	173.206	50,93	105.898	61,14	31,14	61.367	35,43	18,05
7 PANČEVO	135.688	51,97	77.172	56,87	29,56	54.202	39,95	20,76
8 SOMBOR	93.653	55,63	54.813	58,53	32,56	36.404	38,87	21,63
9 NOVI SAD	118.877	44,83	57.778	48,6	21,79	56.792	47,77	21,42
10 VRBAS	96.254	60,44	53.475	55,56	33,58	40.130	41,69	25,20
11 S. MITROVICA	141.423	60,52	70.237	49,66	30,06	67.235	47,54	28,77
12 VALJEVO	113.092	60,66	66.586	58,88	35,72	41.187	36,42	22,09
13 ŠABAC	137.968	57,68	75.457	54,69	31,55	57.693	41,82	24,12
14 SMEDEREVO	100.601	56,38	57.543	57,20	32,25	39.417	39,18	22,09
15 POŽAREVAC	116.106	58,56	70.937	61,10	35,78	40.981	35,30	20,67
16 KRAGUJEVAC	133.070	55,18	71.374	53,64	29,60	57.191	42,98	23,72
17 JAGODINA	120.097	58,00	65.510	54,55	31,64	50.482	42,03	24,38
18 ZAJEČAR	164.349	61,84	99.943	60,81	37,61	58.804	35,78	22,13
19 UŽICE	139.160	54,46	73.400	52,75	28,73	61.498	44,19	24,07
20 ČAČAK	99.522	53,64	52.859	53,11	28,49	43.413	43,62	23,49
21 KRALJEVO	113.478	48,93	68.222	60,12	29,42	41.903	36,93	18,07
22 KRUŠEVAC	139.638	63,28	81.799	58,58	37,07	52.474	37,58	23,78
23 NIŠ	174.255	53,37	97.881	56,17	29,98	71.278	40,90	21,83
24 PROKUPLJE	117.312	67,81	69.909	59,59	40,41	44.376	37,83	25,65
25 LESKOVAC	145.005	72,97	89.284	61,57	44,93	51.103	35,24	25,72
26 VRANJE	191.131	64,09	140.241	73,37	47,03	46.166	24,15	15,48
27 K. MITROVICA	46.330	22,31	33.588	72,50	16,18	12.102	26,12	5,83

Komentar zvaničnih izbornih rezultata

28	PRIŠTINA	92.853	29,75	71.529	77,03	22,92	19.757	21,28	6,33
29	PEĆ	134.148	33,01	117.099	87,29	28,82	15.706	11,71	3,86

Ipak primetimo, da ako izuzmemo poslednjih pet izbornih jedinica na kojima se može sumnjati u rezultate koje je promovisala Republička izborna komisija (dakle izborne jedinice Leskovac, Vranje, Kosovska Mitrovica, Priština i Peć), u drugom krugu septembarskih izbora Zoran Lilić i Vojislav Šešelj osvojili su, redom, 1.420.907 i 1.557.262 glasova, a u drugom krugu decembarskih izbora odnos osvojenih glasova Milana Milutinovića i Vojislava Šešelja je bio 1.720.067:1.239.134. Dakle, Milutinović je osvojio oko 300.000 glasova više od Lilića, a Šešelj je u drugom krugu decembarskih izbora osvojio oko 300.000 glasova manje. Ovi brojevi sugerisu da je tih 300.000 glasača promenilo mišljenje između dvaju izbora. Razlika od blizu 800.000 glasova koja razdvaja Milutinovića i Šešelja u drugom krugu decembarskih izbora, u mnogome je posledica izvanredno velikog preokreta načinjenog na Kosovu i Metohiji, koji se, kako smo već primetili, ne može objasniti nikakvom analogijom sa događajima u ostalim izbornim jedinicama.

Pogledamo li koliko je glasača izašlo na drugi krug septembarskih i decembarskih izbora u ove 24 izborne jedinice, primetićemo da su ti brojevi veoma približni: 3.071.895 i 3.074.247. Možemo da zaključimo da je u ovim izbornim jedinicama biračko telo pokazalo izvanredno veliku stabilnost i da je malo verovatno da je moguće da u samo poslednjih pet izbornih jedinica ogromnim povećanjem broja izašlih birača na drugi krug izbora u decembru bude doneta odluka o izboru predsednika Srbije.

Kako obično biva, kada brojevi ukazuju na neku nelogičnost uvek se nađe poneki drastičan primer koji se graniči sa komičnošću. U opštini Glogovac, izborna jedinica Priština, u prvom krugu septembarskih izbora glasalo je 27 građana, u drugom krugu 26 građana, u prvom krugu decembarskih izbora broj izašlih glasača porastao je za blizu 2.000%, na 526, a u drugom krugu na 4.336. Dakle, dok je u Srbiji broj izašlih ostao na približno istom nivou, u opštini Glogovac povećao se za astronomskih 16.676,92%.

Ovaj primer samo ilustruje pravilo koje se može uočiti kada se poredi drugi krug septembarskih sa drugim krugom decembarskih izbora. Naime, do naglog skoka broja glasača između ovih dvaju izbornih krugova došlo je, prema zvaničnim rezultatima Republičke izborne komisije, isključivo u nacionalno mešovitim sredinama. Tako je u opštini Đakovica u drugom krugu septembarskih izbora glasalo 12.001 glasača, a u drugom krugu decembarskih izbora 29.111 glasača. Povećanje iznosi 17.110 ili 142,57%. U opštini Ora-

hovac to povećanje iznosi 154,39%, u opštini Peć 139,72%, Prizren 108,27% itd. U Novom Pazaru koji je u izbornoj jedinici Kraljevo, u drugom krugu septembarskih izbora glasalo je 19.737 glasača, a u drugom krugu decembar-
skih izbora 27.441 glasača. Povećanje broja glasača u ovoj takođe nacionalno
mešovitoj sredini, dakle, iznosi 39,02%. U Tutinu to povećanje iznosi 56,26%
što je veoma neobično jer u susednoj nacionalno homogenoj opštini Raška
došlo je do smanjenja broja glasača za 4,35%. Slično, u kosovskoj opštini
Zubin potok koja se odlikuje brojnošću srpskog življa, broj glasača je povećan
za samo 4,04%, a u susednom Vučitrnu, gde preovlađuje albanski živalj za
81,61%. Ako je sve ono što tvrdi Republička izborna komisija tačno, možemo
zaključiti da je albanska nacionalna manjina u Srbiji presudno uticala na izbor
Milana Milutinovića za predsednika Srbije.

Pogledajmo, na kraju, i kako su, prema zvaničnim rezultatima, izgledali
prethodni izbori po pojedinim biračkim mestima. U tabeli koja sledi dati su
brojevi koji kazuju koliki je bio izlaz na tim biračkim mestima. Skrenimo
pažnju na „neobično” ponašanje glasača koji su, ponovimo, prema zvaničnim
rezultatima glasanja na tim biračkim mestima, čas glasali masovno, čas
bojkotovali izbore.

I. JEDINICA	OPŠTINA	BM	21. Sept.	5. Okt.	7. Dec.	21. Dec.		
VRANJE	VITINA	7	0	1028	0	1009		
		18	0	0	0	1121		
		43	0	582	775	0		
		47	0	509	0	0		
		49	2	222	1003	0		
		50	0	0	833	0		
		54	7	0	0	1459		
		55	0	0	0	510		
		K. KAMENICA		21	0	0	0	279
				22	79	86	72	1973

Komentar zvaničnih izbornih rezultata

		29	0	1550	1890	1809
		53	0	280	0	411
PRIŠTINA						
	GLOGOVAC					
		1	20	18	20	425
		3	0	0	12	1710
		8	2	1	294	641
		9	1	3	198	795
		10	0	0	0	724
PEĆ						
	ORAHOVAC					
		16	98	72	135	1405
		34	49	40	63	959
		36	0	0	0	803

Prethodna tabela mnogo govori sama za sebe. Dodajmo uz informacije koja ona sadrži i još nekoliko podataka o glasanju za pojedine kandidate na nekim biračkim mestima na Kosovu.

U opštini Đakovica kandidat Milan Milutinović odneo je pobedu osvojivši sve glasove na 10 biračkih mesta.. Na izbornom mestu 2 pobedio je Šešelja rezultatom 559:0, na izbornom mestu 3 sa 892:0, na izbornom mestu 5 sa 1.239:0, na izbornom mestu 10 sa 768:0, na izbornom mestu 14 sa 888:0, na izbornom mestu 21 sa 701:0, na izbornom mestu 22 sa 772:0, na izbornom mestu 24 sa 1.101:0, na izbornom mestu 28 sa 2.008:0, a na izbornom mestu 50 sa 546:0. Na izbornom mestu 29 Milutinović je, međutim, pobedio samo sa 1.397:1. Ovde je izgleda jedan birač zaokružio pogrešno. Kako je moguće da na prethodnih deset nije niko pogrešio? Može se poverovati da su na tih deset mesta zaista svi glasači hteli da glasaju za Milutinovića, ali je nemoguće da u izornoj jedinici gde je skoro petina stanovništva nepismena, na tako ogromnom broju biračkih mesta niko ne pogreši u zaokruživanju. Ako tome dodamo da je prema podacima kojima raspolažu oftamolozi i koje je lako proveriti u Srpskom lekarskom društvu, ogroman broj odraslog stanovništva, pogotovu u unutrašnjosti i u zabačenim mestima o kojima je ovde reč, slabog vida ili nosi naočare sa neodgovarajućom dioptrijom, onda je verovatnoća da

niko na nekom biračkom mestu gde glasa i preko hiljadu glasača, ne pogreši, još manja. Ona je praktično jednaka 0. Ovo se može smatrati važnim dokazom da je naša sumnja u zvanični izveštaj Republičke izborne komisije utemeljena na neoborivim činjenicama. Tim pre što postoje desetine opština na kojima se ponavlja slučaj opštine Đakovica. I opet, uz ovo treba imati na umu da sve vreme pretpostavljamo da je albansko stanovništvo masovno izašlo na izbore. A da li je?

AKTIVNOSTI CESID-a

Centar za slobodne izbore i demokratiju u oba kruga decembarskih izbora organizovao je kontrolu rada biračkih odbora u nameri da napravi brzu procenu procenta izlaska birača. Volonteri CESID-a uspeli su na mnogim biračkim mestima da se izbore za svoje mesto koje im omogućava uvid u biračke aktivnosti. U prvom izbornom krugu više od 100 biračkih mesta bilo je pokriveno aktivnostima volontera, a od ukupno 146.258 birača na biračkim spiskovima na tim mestima glasalo je 82.928 glasača, dakle 56,7%. Znajući da je u drugom krugu septembarskih izbora na istom uzorku rezultat našeg posmatranja pokazivao da je procenat izlaska bio za oko 4% manji od kasnije utvrđenog zvaničnog rezultata, pošli smo od pretpostavke da je moguće da se tako nešto ponovi, ali u manjem obimu zbog očekivanog većeg izlaska na Kosovu. Stoga smo pretpostavili da je izlaznost u prvom krugu bila oko 57%, dakle za blizu 4% više nego što su pokazali zvanični rezultati. Imajući u vidu brzinu kojom su obrađivani izveštaji koji su dolazili sa terena, koja je bila uslovljena zahtevom da se do 21:30 izađe sa procenom izlaska, greška se može smatrati podnošljivom.

Za drugi krug izbora pripremili smo se znatno bolje jer nam je uvid u glasanje na pojedinim biračkim mestima koja smo kontrolisali, omogućilo da dobijene rezultate poredimo sa onima iz drugog kruga septembarskih izbora. Ovog puta volonteri su sa terena poslali pravu bujicu podataka, tako da smo imali podatke sa uzorka koji se satojao iz više od 350.000 birača. U poređenju sa zvaničnim rezultatima drugog kruga septembarskih izbora na istim biračkim mestima, pokazalo se da se može očekivati izlaznost koja je za malo više od 0,5% ukupnog biračkog tela manja od one sa izbora održanih 5. oktobra. Kako su zvanični rezultati tih izbora kazivali da je na njima izlaznost bila 48,97%, na konferenciji za štampu održanoj u Medija centru u 21:30, izašli smo sa procenom da je u drugom krugu izbora od 21. decembra 1997.

Komentar zvaničnih izbornih rezultata

godine glasalo oko 48,5% glasača. Zvanični rezultati su, kako smo već videli, ocenili da je taj procenat 50,97%. Imajući u vidu navedene podatke koji se odnose na izbore na Kosovu, smatramo da je naša procena bliža istini od one koju je promovisala Republička izborna komisija. To potvrđuju i tabele koje prilažemo.

	BM	5. Oktobar			21. Decembar		
		Upisani	Izašli	Izlaz %	Upisani	Izašli	Izlaz %
IJ UKUPNO	307	315.174	157.719	50,04%	315.820	155.938	49,38%
1 PALILULA	31	33.508	11.532	34,42%	33.186	11.065	33,34%
2 VOŽDOVAC	15	25.050	9.066	36,19%	25.105	9.214	36,70%
3 N. BEOGRAD	23	33.805	14.813	43,82%	33.919	15.064	44,41%
4 ČUKARICA	6	10.673	4.196	39,31%	10.687	4.314	40,37%
5 SUBOTICA	0						
6 ZRENJANIN	0						
7 PANČEVO	0						
8 SOMBOR	0						
9 NOVI SAD	2	3.549	1.643	46,29%	3.547	1.658	46,74%
10 VRBAS	0						
11 S. MITROVICA	0						
12 VALJEVO	0						
13 ŠABAC	0						
14 SMEDEREVO	0						
15 POŽAREVAC	0						
16 KRAGUJEVAC	58	60.167	30.739	51,09%	60.264	31.526	52,31%
17 JAGODINA	3	3.462	1.842	53,21%	3.489	1.799	51,56%
18 ZAJEČAR	55	36.228	21.553	59,49%	36.242	21.459	59,21%
19 UŽICE	1	412	68	16,50%	412	127	30,83%
20 ČAČAK	31	17.247	9.103	52,78%	17.509	8.470	48,38%
21 KRALJEVO	15	22.057	10.990	49,83%	21.997	9.248	42,04%
22 KRUŠEVAC	0						
23 NIŠ	45	38.466	19.584	50,91%	38.748	17.336	44,74%
24 PROKUPLJE	2	1.924	1.097	57,02%	1.899	1.02	58,03%

Oko izbora 2

24	PROKUPLJE	2	1.924	1.097	57,02%	1.899	1.02	58,03%
25	LESKOVAC	0						
26	VRANJE	20	28.626	21.493	75,08%	28.816	23.556	81,75%
27	K. MITROVICA	0						
28	PRIŠTINA	0						
29	PEĆ	0						

U ovoj tabeli se nalaze podaci o broju upisanih i izašlih birača na uzorku od 307 biračkih mesta, odnosno približno 315.000 birača. U levom delu tabele su zvanični rezultati drugog kruga septembarskih izbora (5. oktobar). U desnom delu su rezultati drugog kruga decembarskih izbora (21. decembar) sa istih biračkih mesta, koje smo dobili od naših volontera. Ako saberemo rezultate, vidimo da je u okviru ovog uzorka 5. oktobra na glasanje izašlo 50,04% birača, a 21. decembra 49,38% birača. Kako je 21. decembra u okviru uzorka izašlo manje birača (0,66% upisanih birača) nego 5. oktobra, a s obzirom da je zvanično 5. oktobra izašlo 48,97% birača, zaključili smo da je na nivou Srbije 21. decembra izašlo približno 0,5% (od ukupnog broja) birača manje nego 5. oktobra, odnosno da je 21. decembra izašlo približno 48,5% birača.

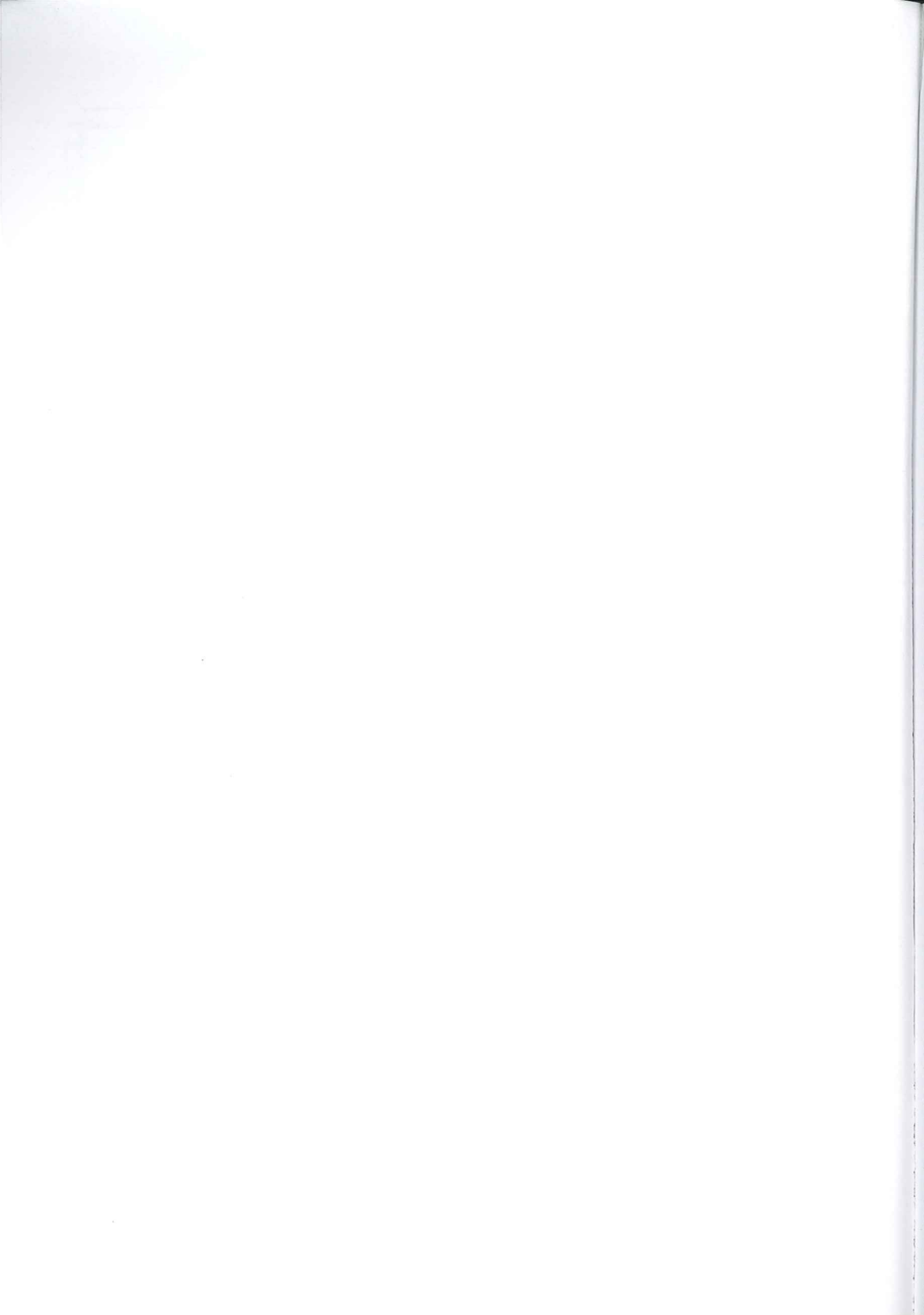
Što se tiče opredeljenja birača između dvaju predesedničkih kandidata u drugom krugu predsedničkih izbora u Srbiji u decembru 1997. godine, informacije koje su sa terena dospele do CeSID-a tokom izborne noći, nedvosmisleno su govorile o velikoj nadmoći Milana Milutinovića. Potkrepimo ovo još jednom tabelom.

	BM	Upisani	Izašli	Izlaz %	Milan Milutinović		Vojislav Šešelj		Nevažeći listići	
						%		%		%
IJ UKUPNO	167	190.870	102.079	53,48%	56.644	55,49%	41.159	40,32%	4.276	4,19%
1 PALILULA	20	20.614	6.827	33,12%	4.236	62,05%	2.298	33,66%	293	4,29%
2 VOŽDOVAC	6	9.371	3.346	35,71%	1.822	54,45%	1.422	42,50%	102	3,05%
3 N. BEOGRAD	13	18.630	7.969	42,78%	4.754	59,66%	2.913	36,55%	302	3,79%
4 ČUKARICA	4	7.647	3.035	39,69%	1.579	52,03%	1.350	44,48%	106	3,49%
5 SUBOTICA	0									
6 ZRENJANIN	0									
7 PANČEVO	0									

Komentar zvaničnih izbornih rezultata

8	SOMBOR	0									
9	NOVI SAD	0									
10	VRBAS	0									
11	S. MITRO- VICA	0									
12	VALJEVO	0									
13	ŠABAC	0									
14	SMEDEREVO	0									
15	POŽAREVAC	0									
16	KRAGUJE- VAC	51	51.349	26.632	51,86%	14.230	53,43%	11.374	42,71%	1.028	3,86%
17	JAGODINA	1	1.078	560	51,95%	254	45,36%	298	53,21%	8	1,43%
18	ZAJEČAR	38	38.808	22.953	59,15%	11.626	50,65%	10.292	44,84%	1.035	4,51%
19	UŽICE	0									
20	ČAČAK	7	5.596	2.802	50,07%	1.514	54,03%	1.181	42,15%	107	3,82%
21	KRALJEVO	4	5.983	2.879	48,12%	1.726	59,95%	1.085	37,69%	68	2,36%
22	KRUŠEVAC	0									
23	NIŠ	4	3.708	2.112	56,96%	1.161	54,97%	883	41,81%	68	3,22%
24	PROKUPLJE	0									
25	LESKOVAC	0									
26	VRANJE	19	28.086	22.964	81,76%	13.742	59,84%	8.063	35,11%	1.159	5,05%
27	KOSOVSKA MITROVICA	0									
28	PRIŠTINA	0									
29	PEĆ	0									

Napomena: U ovu tabelu je uključeno samo 167 biračkih mesta (za razliku od prethodne, u koju je uključeno 307 biračkih mesta). Razlog za to je činjenica, da za neka biračka mesta nismo imali rezultate za drugi krug septembarskih izbora, dok smo za neka biračka mesta 21. decembra dobili samo rezultat izlaska birača ali ne i koliko glasova su dobili kandidati pojedinačno.

OCENA I ZAKLJUČAK

Centar za slobodne izbore i demokratiju ocenjuje da je u proteklim predsedničkim izborima u Srbiji bilo manjkavosti i propusta u meri koja opravdava ocenu da *izbori nisu bili fer odnosno poštteni. Štaviše, analize CeSID-a ukazuju na ozbiljnu sumnju da su rezultati proteklih predsedničkih izbora u Srbiji naknadno izmenjeni, tj. falsifikovani.*

U poređenju sa prethodnim izborima, očigledno je da, sem problema sa "izbornom geografijom" tj. brojem izbornih jedinica, niti jedan problem nije otklonjen, pa ni ublažen.

1. Privilegovan položaj vladajuće stranke (koalicije)

Kao i u svim dosadašnjim višepartijskim izborima u Srbiji, vladajuća partija, tj. koalicija koju je ona formirala, je u izbornom procesu bila u privilegovanom položaju. Socijalistička partija, tj. koalicija leveice je imala nadmoćan položaj u svim dimenzijama (ne)ravnopravnosti: ekonomskoj, institucionalnoj i medijskoj. Na isti način je i njen kandidat imao očitu prednost, čak privilegovan položaj u odnosu na ostale kandidate.

2. Zakonski uslovi predsedničkih izbora

Izmene i dopune Zakona o izboru narodnih poslanika (na čiju shodnu primenu) upućuje Zakon o izboru predsednika Republike) izvršene u 1997. godini, nisu otklonile najznačajnije nedostatke ovog zakona: brojne pravne praznine, nedovoljnu zaštitu biračkog prava i nedostatke u uređenju kontrole izbornog postupka. Ove nedostatke je, bar delimično, mogla otkloniti Republička izborna komisija jasnim uputstvima za sprovođenje zakona, što ona nije učinila. Naprotiv, pojavili su se novi problemi proistekli iz činjenice da

su se u Srbiji predsednički izbori, po prvi put, odigrali mimo parlamentarnih izbora.

Ukazujemo na najznačajnije probleme:

a. U momentu raspisivanja predsedničkih izbora mandat predsednika Republike nije prestao. Postoje brojne pravne praznine u vezi sa utvrđivanjem momenta u kome prestaje mandat predsednika Republike.

b. Način na koji su određeni rokovi za raspisivanje predsedničkih izbora omogućuje različitu interpretaciju normi i na taj način unosi nesigurnost i neizvesnost u pogledu vremena raspisivanja predsedničkih izbora. Način na koji su određeni rokovi za raspisivanje predsedničkih izbora omogućuje različitu interpretaciju normi i na taj način unosi nesigurnost i neizvesnost u pogledu vremena raspisivanja predsedničkih izbora.

c. Zakon o izboru predsednika Republike nije uredio postupak izbora i opoziva, već je samo ustanovio pravilo o shodnoj primeni ZINP na postupak izbora i opoziva predsednika Republike. Pravilo shodne primene, kao osnovno pravilo Zakona može izazvati potrebu za interpretacijom, uvek zavisno od konkretne situacije ili konkretnog problema izborne procedure. To unosi neizvesnost u pravila izbornog postupka i postupka opoziva, stvara probleme u praktičnoj primeni i ne garantuje da će se postupak izbora (opoziva) uvek odvijati na identičan način.

d. Uslovi za sticanje aktivnog i pasivnog biračkog prava za izbor predsednika Republike su različiti, i utvrđeni su zakonom a ne Ustavom. Ustav je ovlastio zakonodavca da uredi kako se bira predsednik Republike, a ne ko ga bira. Kako je izborno pravo građana ustavno, a ne zakonsko pravo, to uslovi pod kojima se ovo pravo stiče i njegovu sadržinu uređuje Ustav. Ukoliko bi ova pitanja bila uređena zakonom izborno pravo građana imalo bi status zakonskog, a ne ustavnog prava.

e. Deo materije koju je uredio zakonodavac, nije zakonska, već ustavna materija i Ustav ta pitanja i uređuje. Svoj osnovni zadatak zakonodavac nije ispunio. Zakon nije uredio postupak opoziva već je uputio na shodnu primenu pravila o postupku izbora, na koja se, kako Zakon utvrđuje shodno primenjuju pravila postupka utvrđena Zakonom o izboru narodnih poslanika.

f. Zakon o izboru predsednika Republike dopušta mogućnost različite interpretacije u odnosu na posledice koje nastupaju ako jedan od izbornih uslova za punovažnost predsedničkih izbora (odaziv najmanje polovine od ukupnog broja upisanih birača) nije ispunjen u prvom krugu glasanja.

g. Poslove koje je Zakon o izboru predsednika Republike izričito poverio Republičkoj izbornoj komisiji nisu mogle obavljati izborne komisije izbornih jedinica, jer za tako nešto nisu imale ovlašćenja. Zakon o izboru predsednika Republike, pravilo kojim na Republičku izbornu komisiju prenosi ovlašćenja izbornih komisija u izbornim jedinicama, upravo formuliše kao izuzetak od pravila o shodnoj primeni ZINP na postupak predsedničkih izbora.

3. Mediji

Rezultati posmatranja medija u predizbornoj kampanji pokazuju očiglednu neravnopravnost političkih opcija. U kršenju načela ravnomernog predstavljanja stranaka i kandidata prednjačila su glasila pod kontrolom vlasti (RTS i „Politika”) koja su se pokazala krajnju pristrasnost u korist kandidata vladajuće koalicije. Ova se pristrasnost ogledala i u pogledu zastupljenosti kandidata i u načinu predstavljanja i u kvalitetu priloga o aktivnosti kandidata. Selektivno pružanje informacija o izbornim uslovima i predizbornoj atmosferi uopšte ozbiljno je povredilo pravo građana na potpuno i objektivno informisanje.

I ovaj put, kao i u septembarskim izborima, ustanovili smo da „Večernje novosti”, koje se smatraju bliske državnoj vlasti, nisu podlegle furioznom medijskom tretmanu opozicionih kandidata, iako su i one, kako smo primetili, davale prednost kandidatu levice. „Studio B” je u svojim informativnim emisijama davao prednost Vuku Draškoviću, ali je obaveštavanje o drugim kandidatima, kako to naši podaci pokazuju, neznatno odstupalo od načela ravnopravnog tretmana učesnika u izborima. Nezavisni dnevni listovi „Naša Borba” i „Blic” ispoljili su profesionalnost, relativno uravnoteženo i korektno su informisali svoje čitaoce o kandidatima i njihovoj predizbornoj kampanji.

4. Birački spiskovi

Odredbe Zakona o izboru narodnih poslanika o biračkim spiskovima imaju brojne nedostatke, među kojima i sledeće: neizvesno je ko ima uvid u celinu biračkog spiska, neizvesno je na osnovu čega se vrši upis u birački spisak i nije propisana sankcija za propuštanje unošenja promena u birački spisak. Birački spisak, kao i izvodi iz biračkog spiska, bili su i u ovim izborima u Srbiji nedopustivo neažurni.

5. Postupak glasanja

Pravila Zakona o izboru narodnih poslanika o postupku glasanja (čl. 63–89) izazivaju značajne nedoumice, najpre zato što kršenje pojedinih od ovih pravila nije praćeno definisanom sankcijom i zato što nema specifičnih pravila o dokazivanju činjenica od kojih zavisi povreda biračkog prava. Posmatrači CeSID-a su izvestili o velikom broju kršenja pravila za koje je izričito propisana sankcija ponavljanja glasanja na biračkom mestu. Međutim, glasanje je ponovljeno u zanemarljivo malom broju slučajeva, što je činjenica koja posebno zabrinjava.

6. Domaći posmatrači

Republička izborna komisija je odbila prijavu Centra za slobodne izbore i demokratiju da kao domaća, nestranačka i nevladina organizacija posmatra rad organa za sprovođenje izbora – izbornih komisija i biračkih odbora. Ovakva odluka Komisije je suprotna članu 8 Kopenhagenskog dokumenta OEBS u kojem se utvrđuje da učešće i stranih i domaćih posmatrača unapređuje izborni proces. Kako je Komisija istovremeno omogućila isključivo stranim državljanima da kao posmatrači učestvuju u izborima, počinila je protivustavni čin diskriminacije državljana SR Jugoslavije.

7. Komentar zvaničnih rezultata izbora

Osnov za sumnju da su izvršene naknadne, nezakonite izmene rezultata izbora CeSID nalazi u analizi i poređenju zvaničnih rezultata predsedničkih izbora u septembru i decembru 1997. godine.

Uporedimo li brojeve izašlih birača na drugi krug izbora, najpre u septembru, a potom u decembru 1997. godine, primetićemo da su razlike među njima veoma male, ali samo ako izuzmemo izborne jedinice na Kosovu. U nekim izbornim jedinicama razlike skoro da i nema. Na primer, u izornoj jedinici Zaječar u septembru je na drugi krug izašlo 164.400, a u decembru 164.349 birača, tako da je razlika samo 51 ili, statistički zanemarljivih 0,03%. U mnogim izbornim jedinicama, na primer Palilula, Novi Beograd, Sombor,

Šabac, Smederevo, Kruševac, ta razlika je manja od 1%, a najveća je, ako izuzmemo Kosovo, u izbornoj jedinici Leskovac gde je broj izašlih glasača povećan znatnije, za 6,35%. Na Kosovu, međutim, došlo je do drastičnog povećanja izlaznosti kada poredimo drugi krug septembarskih sa drugim krugom decembarskih izbora. Naime, izborne jedinice Vranje, Kosovska Mitrovica, Priština i Peć zabeležile su, redom, povećanje izlaznosti za 22,33%, 39,60%, 48,11% i, fantastičnih, 89,75%.

Pogledamo li izvod iz popisa stanovništva iz 1991. godine primetićemo da je ukupan broj Srba i Crnogoraca sa pravom glasa u izbornoj jedinici Vranje 143.284, u izbornoj jedinici Kosovska Mitrovica 36.118, u izbornoj jedinici Priština 57.146 i u izbornoj jedinici Peć 36.901. Dakle, u ovim četirima izbornim jedinicama prema popisu iz 1991. godine, Srba i Crnogoraca sa pravom glasa ima ukupno 273.449, a glasalo je 464.462 glasača. Ako pretpostavimo da nije u međuvremenu bilo iseljavanja nealbanskog stanovništva sa Kosova i Metohije, i ako pretpostavimo da su glasali svi Srbi i Crnogorci, zaključićemo da je pored njih glasalo još 191.013 glasača. Ako pretpostavimo da je glasalo samo pola srpsko-crnogorskog dela biračkog tela, kao što je slučaj na teritoriji cele Srbije, onda je, mimo njih, na izbore izašlo još 327.738 glasača.

Ako je brojanje glasova na ovim izborima bilo pošteno i ako brojevi izašlih birača odgovaraju onima koji su zvanično objavljeni, jedini zaključak koji iz ovoga možemo da izvedemo je masovna izlaznost albanskog stanovništva na izbore. Ako, pak, Albanci nisu masovno izašli na ove izbore, pri čemu se ova masovnost mora brojati stotinama hiljada, onda se izlaznost na drugi krug izbora koji je proglasila Republička izborna komisija, može jedino okvalifikovati kao falsifikat i prevara.

Ako izuzmemo poslednjih pet izbornih jedinica na kojima se može sumnjati u rezultate koje je promovisala Republička izborna komisija, dakle izborne jedinice Leskovac, Vranje, Kosovska Mitrovica, Priština i Peć, primetićemo da su brojevi glasača koji su izašli na drugi krug septembarskih, a potom decembarskih izbora u preostale 24 izborne jedinice veoma približni – 3.071.895 i 3.074.247 (razlika je samo 2.352). Možemo da zaključimo da je u ovim izbornim jedinicama, dakle u njih 24 od 29, biračko telo pokazalo izvanredno veliku stabilnost i da je malo verovatno da je moguće da u samo poslednjih pet izbornih jedinica ogormnim povećanjem broja izašlih birača na drugi krug izbora u decembru bude doneta odluka o izboru predsednika Srbije.

Kako obično biva, kada brojevi ukazuju na neku nelogičnost uvek se nađe poneki drastičan primer koji se graniči sa komičnošću. U opštini Glogovac, izborna jedinica Priština, u prvom krugu septembarskih izbora glasalo je 27 građana, u drugom krugu 26 građana, u prvom krugu decembarskih izbora broj izašlih glasača porastao je za blizu 2.000%, na 526, a u drugom krugu na 4.336. Dakle, dok je u Srbiji broj izašlih ostao na približno istom nivou, u opštini Glogovac povećao se za astronomskih 16.676, 92%.